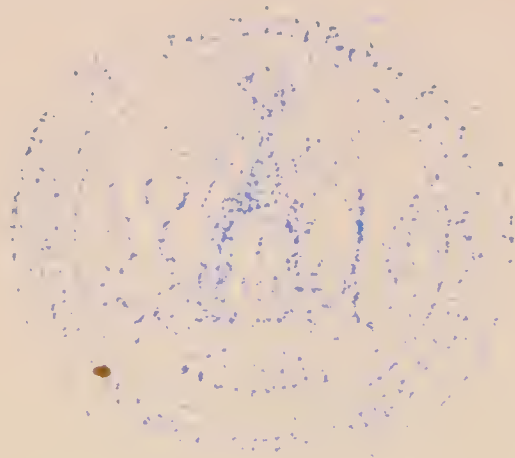

อนุสรณ์ นายวิริยะ ณศีลวันต์ ๒๔๔๐-๒๕๑๕
๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๕

เจ้าภาพขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กรุณามาเป็นเกียรติ

ในงานฌาปนกิจศพ นายวิริยะ ณ ศีลวันต์

หากมีสิ่งใดบกพร่อง ขอได้โปรดประทานอภัยด้วย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายวิริยะ ณ ศีลวันต์

ณ เมรุวัดธาตุทอง นครหลวงฯ

วันที่ ๑๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

นายวิริยะ ณ ศีลวันต์

๓ กันยายน ๒๔๔๐ — ๗ กันยายน ๒๕๑๕

คำนำ

เมื่อระลึกถึง คุณวิริยะ ณ ศีลวันต์ ก็ระลึกถึงข้อที่ได้ถือกันมาว่า บิดามารดาผู้ที่ได้บวชบุตรชื่อว่าได้เป็นญาติในพระพุทธศาสนา เพราะรู้สึกเหมือนกับมีความคุ้นเคย โดยไม่จำเป็นต้องพบกันบ่อย ๆ และก็ได้ยินกิตติศัพท์อยู่เนือง ๆ ว่า คุณวิริยะ ณ ศีลวันต์ ได้เป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดคนหนึ่ง ซึ่งได้ปฏิบัติตนอยู่ในทางแห่งประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้าตามพระพุทธศาสนา และได้รับผลแห่งสัมมาปฏิบัติดังกล่าว เป็นตัวอย่างที่แสดงว่า ผู้ที่ปฏิบัติชอบถูกตามพระพุทธศาสนา บรรลุถึงความเจริญทางโลกได้ และได้ทราบว่าในระยะหลังได้ปฏิบัติทางจิตในกัมมัฏฐาน จึงเป็นผู้ที่พยายามถือเอาประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนา

ทำให้เป็น "สรณะ" แห่งจิตใจอย่างจริงแท้ เมื่อได้มีโอกาสไปนำศพ คุณวิริยะ ณ ศีลวันต์ จากโรงพยาบาลไปสู่วัดธาตุทอง อันเป็นที่สถิตแห่งสรีระที่ไร้วิญญาณเป็นแหล่งสุดท้าย ก็ได้ระลึกว่า ผู้ละไปนี้ได้ถือเอาสาระแห่งกายที่ไม่มีสาระนี้ไว้ได้พอสมควรแล้ว ทุก ๆ คนจะต้องละกายนี้ไปเหมือนอย่างนี้ บุญหรือบาปเท่านั้นจะไม่ละจะติดตามไป เมื่อมาก็มาผู้เดียว เมื่อไปก็ไปผู้เดียว และเมื่อมาก็มากับบุญและบาปไม่มีใครผู้ใดมาด้วย ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร ยศศักดิ์อะไรติดมือมาด้วย เมื่อไปก็ไปกับบุญและบาปไม่มีใครผู้ใดไปด้วย ไม่มีอะไรติดมือไปด้วย ผู้ที่มีสติไม่ประมาท ปฏิบัติตนอยู่ในทางบุญย่อมจะไปดี ผู้ที่ละไปนี้ก็เป็นคนหนึ่งที่พึงกล่าวว่าเป็นผู้ไปดี

ขออนุโมทนา ดร. เชาวน์ ณ ศีลวันต์ ในการรวบรวมเรื่องธรรมพิมพ์ขึ้นแจกในงานฌาปนกิจศพบิดา ซึ่งได้ขออนุญาตเลือกเรื่องบริหารจิตบางตอนพิมพ์รวมอยู่ด้วย และขออำนาจปัตติทานมัยบุญทั้งปวงของ ดร. เชาวน์ ณ ศีลวันต์ พร้อมทั้งมารดาและครอบครัวญาติมิตรทั้งหลาย จงเป็นผลสัมฤทธิ์สุขสมบัติ ด้วยอำนาจอนุโมทนามัยบุญแห่ง คุณวิริยะ ณศีลวันต์ ด้วยเทอญ.

สมเด็จพระญาณสังวร

วัดบวรนิเวศวิหาร

ธันวาคม ๒๕๑๕

คำปรารภของบุตร

หนึ่งรอบแห่งวัฏฏะของภพนี้ก็ได้ผ่านไปแล้วสำหรับคุณพ่อ ในช่วงเวลาตั้งแต่ ๓ กันยายน ๒๔๔๐ ถึง ๗ กันยายน ๒๕๑๕ มีเรื่องที่จะเขียนถึงท่านอยู่หลายประการ แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าเห็นว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับตัวข้าพเจ้าที่ใคร่ขอยกขึ้นกล่าวถึงเป็นประการแรกก็คือ การที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างยอดเยี่ยมของการเป็นพ่อ ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดคือการปลูกฝังคุณธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาแก่บุตร ตั้งแต่ข้าพเจ้าเริ่มจำความได้ ท่านเป็นนักเล่านิทานที่มีศิลปแห่งการเล่าเป็นพิเศษ และเรื่องที่ท่านเล่าก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เริ่มแต่ชาดกเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ในลักษณะของนิทาน ซึ่งเหมาะแก่วัย

เด็กของข้าพเจ้า ท่านเล่าในลักษณะสนุกสนาน เพลิดเพลินแต่ขมวดท้ายด้วยข้อคิดในคุณธรรมต่าง ๆ ที่สามารถฝังเข้าในส่วนลึกของความนึกคิดโดยไม่รู้สึกตัว ท่านเป็นผู้มีความรู้ในทางภาษาบาลีเป็นอย่างดี และได้ท่องจำพระสูตรต่าง ๆ ได้หลายพระสูตรตั้งแต่เมื่อท่านยังเยาว์วัย สมัยข้าพเจ้ายังเด็กเวลาท่านอธิบายธรรมะ ท่านก็มักจะยกพระสูตรขึ้นกล่าวเป็นภาษาบาลีก่อน ในตอนนั้นข้าพเจ้าฟังไม่ค่อยจะรู้เรื่อง และออกจะละความสนใจไปบ้าง แต่เวลาท่านเล่าเกี่ยวกับชาดกข้าพเจ้าชอบมาก เพราะท่านมีศิลปในการเล่าที่ทำให้ข้าพเจ้ามีความสนใจ เพราะมีทั้งในด้านความสนุกสนานและสาระ แต่ท่านมีกฎอยู่อย่างหนึ่งว่า เมื่อเวลาท่านนำคำสอนของพระพุทธองค์มาเล่าให้ฟัง ท่านจะไม่อนุญาต

ให้ข้าพเจ้าตั้งคำถามแย้งในลักษณะไม่เห็นด้วยท่านว่าพุทธวัจนะเป็นของจริงและเป็นสิ่งที่ควรเคารพ ซึ่งเราควรจะต้องพยายามทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นด้วยสติและปัญญาของตน ไม่ใช่สิ่งที่จะพยายามโต้แย้ง อันจะทำให้ตัวเราเองเป็นผู้ขาดประโยชน์และเสียเวลาไปโดยใช่เหตุ

ข้าพเจ้ามีปัญหามากโดยเฉพาะเรื่องในปฐมสมโภช แต่ไม่กล้าถาม จึงต้องพยายามไปหาหนังสือธรรมะมาอ่านเองบ้าง และสมัยนั้นคุณตาของข้าพเจ้าสะสมหนังสือต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นหนังสือแจกงานศพ จึงทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสอ่านอยู่เสมอ ชีวิตของคุณพ่อกับข้าพเจ้าถ้าจะว่าถึงความเกี่ยวพันกันแล้ว มีในทางด้านธรรมะอยู่เป็นอันมาก สิ่งที่ท่านได้ปลูกฝังในจิตของข้าพเจ้าโดยตลอดมา เริ่มแต่เยาว์วัย

ได้ให้ผลเมื่อข้าพเจ้าได้เติบโตเจริญวัยขึ้นเป็นลำดับ ฉะนั้นสิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าถือว่าเป็นมรดกที่มีคุณค่าของข้าพเจ้าที่สูงสุดกว่าสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ในการดำเนินชีวิตของท่านนั้นตัวท่านเองท่านก็ได้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างอันดีตรงตามที่ท่านได้สอน ซึ่งแสดงผลพิสูจน์ให้เห็นจริง ได้แก่ความสุขความสงบที่เกิดขึ้น ท่านเป็นผู้ยิ่งด้วยความเมตตา จึงเป็นร่มโพธิร่มไทรที่ร่มเย็นแก่ภรรยา บุตรและบุคคลใกล้เคียง จึงทำให้ข้าพเจ้าเกิดอจลศรัทธา คือศรัทธาที่ไม่คลอนแคลนในสิ่งที่ท่านได้สอน ความรู้สึกที่จะแหวกแนวที่มีขึ้นบ้างเป็นธรรมดาตามวัย แต่พอถึงเวลาจริงก็ไม่สามารถจะชนะสิ่งที่ท่านได้ปลูกฝังลึกในจิตไว้ได้ ท่านเป็นผู้ที่มีความสำเร็จในด้านการงานทางโลกเป็นอย่างดี แต่เป็นไปใน

ลักษณะเรียบ ๆ ไม่ผาดโผน ท่านเป็นผู้โชคดีในอาชีพการค้าอยู่ไม่น้อย แต่ท่านเป็นผู้ที่มีวินัยในความพอดีอยู่มากท่านจึงเป็นผู้มีสุข ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ได้สร้างศรัทธาฝังใจแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง และได้ถือปฏิบัติอยู่โดยตลอดมา ชีวิตในบั้นปลายของท่านได้หนักไปในด้านสั่งสมทานบารมีและปฏิบัติธรรม โดยท่านได้ใช้เวลาของท่านที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าไปเยี่ยมท่านเป็นประจำ ส่วนใหญ่ท่านมักจะคุยเกี่ยวกับธรรมะขั้นปฏิบัติ อาการทางหัวใจของท่านซึ่งเริ่มมา ๕—๖ ปีแล้ว โดยพวกเราไม่มีโอกาสทราบเลย เพราะท่านเป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยดีมาก จนถึงขั้นที่เป็นมากแล้วท่านจึงบอกให้ทราบ และได้เข้ารับการรักษาจากแพทย์โดยทันที แต่ก็เป็นขั้นที่สายเกินไปเสียแล้ว อย่างไรก็ตามท่านไม่

ยอมเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล จนอาการกำเริบครั้งสุดท้ายท่านจึงยอมเข้าห้องฉุกเฉินของโรงพยาบาลจุฬา ฯ และได้รับการรักษาอยู่เป็นเวลา ๑๑ วัน จิตของท่านจึงได้เคลื่อนด้วยลักษณะสงบเมื่อ ๗ กันยายน ๒๕๑๕ ท่านเป็นผู้ที่ประกอบเหตุดีมาโดยตลอด การเคลื่อนของจิตท่านในครั้งนี้จึงไม่เป็นที่สงสัยแก่ข้าพเจ้าเลยว่าท่านจะต้องไปสู่สุคติ ท่านได้เป็นผู้ที่ได้แผ้วถางทางแก่ครอบครัวและบุตรให้เดินไปสู่ความเป็นมงคลได้เป็นเยี่ยม มรดกอันใดเล่าจะมีค่ายิ่งกว่าสิ่งนี้ พระคุณท่านจึงมีค่าสูงสุดสำหรับข้าพเจ้า

ในงานศพของคุณพ่อจึงตั้งใจจะพิมพ์หนังสือประเภทธรรมะ โดยประสงค์จะให้เกิดประโยชน์กับผู้ที่ได้รับให้มากที่สุด มีความคิดว่าสิ่งแวดล้อมปัจจุบันเต็มไปด้วยการงานและ

ปัญหาชีวิตในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งโอกาสและเวลามักจะยังไม่อำนวยให้ในการอ่านหนังสือธรรมะเป็นเรื่องยาวติดต่อกัน จึงได้คิดเลือกธรรมะสั้น ๆ ในลักษณะที่อ่านได้ในเวลาสั้น ๆ เป็นตอน ๆ มีสาระเกี่ยวกับปัญหาประจำวันของทุก ๆ คน หลาย ๆ แง่ หลาย ๆ มุม ซึ่งผู้อ่านจะได้นำไปคิดพิจารณาในยามว่างและโอกาสต่าง ๆ ได้ จึงได้กราบนมัสการขอเมตตาพระคุณเจ้าสมเด็จพระญาณสังวร ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นอุปัชฌาจารย์ของข้าพเจ้าด้วย โดยขอคัดคำสอนบางตอน จากรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งท่านได้สอนทางวิทยุสถานี อ.ส. พระราชวังดุสิตเป็นประจำ ลำดับถัดไปเป็นคำอธิบายสองบทแรกบางตอนจากมงคลสูตรโดยพระเมตตาจากท่านพระคุณเจ้าสมเด็จพระ

มหาวีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เพราะ
มงคลสูตรนี้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าเป็นพระสูตร
ที่ดียิ่ง โดยเฉพาะแก่ผู้แสวงมงคลคือเหตุแห่ง
ความเจริญทั้งหลาย และในตอนท้ายก็เป็นเทศน์
ธรรมะในขั้นปฏิบัติ โดยท่านอาจารย์พระมหา
บัว ญาณสัมปันโน แห่งวัดป่าบ้านตาด จังหวัด
อุดรธานี ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจใน
ขั้นปฏิบัติต่อไป ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าหนังสือเล่มนี้
คงจะช่วยเป็นสะพานให้ผู้อ่านได้ก้าวเข้าสู่ความ
สุข ความสงบ อันเนื่องมาจากธรรมะ ได้แก่
การรู้จักทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง

เชาวน์ ณ ศีลวันต์

๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๕

คำระลึกของหลานปู่

คุณปู่จากหลานไปเมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๑๕ ทำให้หลานว้าเหว่และเสียใจมาก เพราะปกติคุณปู่และหลานมักไปไหนด้วยกันเสมอ เช่น ทุกเสาร์หรืออาทิตย์ คุณปู่ คุณย่ามักจะไปกับคุณพ่อ คุณแม่ และหลาน ไปเที่ยวหรือออกไปรับประทานอาหารกันนอกบ้านเสมอ แต่บัดนี้คุณปู่ได้จากหลานไปแล้ว ทุก ๆ ครั้งที่หลานทำอะไรที่คุณปู่เคยทำด้วย ก็รู้สึกเหมือนขาดสมาชิกที่เคยมีคนหนึ่ง

คุณปู่ไม่สบายเป็นโรคหัวใจมานานแล้ว โดยเริ่มมีอาการเหนื่อยง่ายก่อน แต่คุณปู่ก็ไม่ได้บอกใคร เพราะคิดว่าเป็นเพราะชราลง จนต่อมามีอาการมากขึ้น จึงได้พูดขึ้นและไปให้แพทย์ตรวจพบว่า เส้นโลหิตในหัวใจอุดตัน

และหัวใจโตมากแล้ว นายแพทย์ผู้ตรวจลงความเห็นว่าควรพักรักษาตัวในโรงพยาบาลเพื่อจะได้พักจริงๆ และรับประทานอย่างสม่ำเสมอตรงตามเวลา แต่คุณปู่ไม่ยอม จึงได้พักรักษาตัวอยู่ที่บ้าน อาการก็ดีขึ้นเล็กน้อย

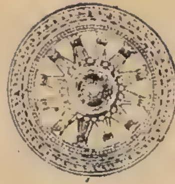
ในตอนนั้นหลานต้องอยู่โรงเรียนประจำ มิได้ค่อยมาเยี่ยม ต่อมาหลานได้หยุดเทอมจึงมานอนค้างที่บ้านคุณปู่ ตอนนั้นคุณปู่ยังแข็งแรงร่าเริงพูดคุยได้ดี ทำให้หลานดีใจ แต่ต่อมาคุณปู่ก็เป็นไข้ จึงได้เชิญนายแพทย์มาตรวจรักษา ปรากฏว่าปอดจะบวม จึงรีบทำการรักษาอย่างทันท่วงทีจนคุณปู่มีอาการดีจนปกติ หลานจึงกลับบ้าน จนอาทิตย์ต่อมาหลานได้รับโทรศัพท์จากคุณย่าว่าคุณปู่ไม่สบายมากเนื่องจากกลางคืนนอนไม่ค่อยหลับ จึงรีบไปเยี่ยม ปรากฏ

ว่านายแพทย์ได้ฉีดยาและให้อ็อกซิเจน แต่อาการไม่ดีขึ้น แพทย์จึงลงความเห็นว่าควรอยู่โรงพยาบาล คุณปู่จึงได้รับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาฯ โดยวันแรกต้องนอนในห้องฉุกเฉิน เพราะแพทย์บอกว่าหัวใจโตมาก วันต่อมาคุณปู่ดีขึ้นและย้ายมาอยู่ห้องธรรมดาที่ตึกจงกลนี้วัฒนวงศ์ หลานก็ไปเยี่ยมบ่อยๆ บางครั้งคุณปู่ก็นอนหลับ บางครั้งก็ตื่นพูดคุยด้วย จนกระทั่งเช้าวันพฤหัสบดีที่ ๗ หลานตื่นมาตามปกติก็ได้ทราบข่าวว่าคุณปู่เสียแล้ว ตั้งแต่ตี ๒ กว่าๆ หลานใจหายไม่นึกว่าคุณปู่จะจากหลานไปเร็วเช่นนี้

ตามปกติคุณปู่เป็นคนมีระเบียบ และฝักใฝ่ในทางพระพุทธศาสนา ในชีวิตของคุณปู่ไม่ค่อยจะเจ็บไข้ แต่เมื่อเจ็บไข้คุณปู่ก็จากหลานไป

อย่างกระทันหัน ด้วยเหตุที่คุณปู่เป็นผู้ยึดมั่นใน
ธรรมะและมิได้ทำกรรมชั่วใดๆ ไว้โดยตั้งใจ รวม
ทั้งกรรมดีใดๆ ที่หลานได้สร้างไว้ ขอให้วิญญาณ
ของคุณปู่จงสถิตย์อยู่บนสรวงสวรรค์เถิด.

ด.ช. ไชย ณ ศีลวันต์

จิตใจเป็นผู้นำแห่งความประพฤติต่าง ๆ ของคน เพราะคนเราจะทำจะประพฤติอย่างไร ย่อมแล้วแต่จิตใจจะบงการหรือสั่งการ และกรรมที่ตนทำตามคำสั่งของจิตใจเป็นเหตุโดยตรงของความเจริญความเสื่อม และความสุขความทุกข์ ทั้งจิตใจนี้แหละเป็นผู้รับสุขทุกข์ คือเป็นตัวผู้เสวยสุขหรือทุกข์ อันสุขหรือทุกข์ทางกายนั้นถ้าจิตใจไม่รับด้วยก็ไม่มีความหมายอะไรนัก คำเก่ายังมีว่า "คับกายอยู่ได้ คับใจอยู่ยาก" มีคำอุปมากายกับจิตไว้ว่า "จิตเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว" และที่เรียกว่า "ตัวเรา ๆ" ของทุก ๆ คนย่อมมีศูนย์รวมอยู่ที่จิตนี้เอง จิตจึงเท่ากับเป็นตัวเราทั้งหมด พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง

ความสำคัญของจิตไว้มาก เช่นว่า “เรายังไม่เห็นสิ่งอื่นแม้สิ่งเดียว ที่ไม่อบรม ทำให้มากไม่ฝึก คุ้มครอง รักษาระมัดระวังแล้ว จะใช้การไม่ได้ จะเป็นไปเพื่อโทษเสียหาย จะนำให้เกิดทุกข์เดือดร้อน เหมือนอย่างจิต” ในทางตรงกันข้ามได้ตรัสไว้ว่า “เรายังไม่เห็นสิ่งอื่นแม้สิ่งเดียวที่ได้อบรม ทำให้มาก ได้ฝึก คุ้มครอง รักษาระมัดระวังแล้ว จะใช้การได้ จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ จะนำให้เกิดสุขเหมือนอย่างจิต” อีกอย่างหนึ่งจิตย่อมเป็นตัวชีวิตของร่างกาย เพราะลำพังร่างกายที่ปราศจากจิตย่อมไร้ชีวิต ความดำรงชีวิตมีอยู่ตราบเท่าที่ยังมีจิตใจครองร่างกาย จิตจึงมีความสำคัญแก่ชีวิตโดยเป็นตัวชีวิตทีเดียว แม้ตามที่ยกมาเพียงบางประการนี้ พึงกล่าวได้ว่า จิตเป็นสมบัติล้ำค่า เป็นแก้วสารพัดนึก สารพัดรู้ ที่ทุกคนมีอยู่แล้ว หากแต่เจ้าของอาจยังไม่รู้จัก

ยังมิได้เจียระไน ยังมีเครื่องหุ้มห่อปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่น จึงยังใช้การให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามิได้ ถ้าเจ้าของรู้จักเจียระไนให้ใช้การได้ดี ก็จักเป็นอากรบ่อเกิดแห่งสมบัติและความสุขได้ทุกอย่าง

เมื่อจิตใจมีความสำคัญอย่างยิ่งดังเช่นที่กล่าวมา ก็น่าคิดต่อไปว่า เจ้าของจิตใจทุกคนได้เห็น และให้ความสำคัญแก่จิตใจของตนตามที่ควรหรือไม่ ที่เรียกว่าให้ความสำคัญนั้นคือให้การบริหาร ได้แก่ดูแลบำรุงรักษา เป็นต้น สิ่งที่เห็นว่าสำคัญมาก ก็ย่อมให้การดูแลบำรุงรักษามาก ดังเช่นให้การดูแลบำรุงรักษาบุคคลสำคัญ หรือทรัพย์สิ่งที่สำคัญ สำหรับเรื่องจิตใจลองนึกเทียบกับสิ่งเดียว คือร่างกายซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่เป็นคู่กันกับจิต ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า " ใน

คนเราทุกคนย่อมมีส่วนประกอบสำคัญ ๒ ส่วน ประกอบกันอยู่คือ กายและจิต" ในวันหนึ่ง ๆ คนเราให้การบริหารบำรุงกายมากเท่าไร โดยปรกติตื่นนอนขึ้นมาก็ล้างหน้าชำระกาย บริโภคอาหารวันหนึ่งหลายมื้อ เมื่อเรียน หรือทำงานก็ต้องให้ร่างกายได้พักผ่อน ต้องให้อาบน้ำ ต้องให้หลับเป็นเวลาหลายชั่วโมง นอกจากนี้ยังต้องให้นุ่งห่มตกแต่งให้เหมาะให้งาม ต้องสร้างที่อยู่อาศัย ต้องทำอย่างอื่น ๆ อันนับว่าเป็นเรื่องของร่างกายอีกมากมาย รวมความว่า วันหนึ่ง ๒๔ ชั่วโมง คนเราใช้เวลาบริหารทะนุบำรุงร่างกายทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อมไปเกือบทั้งหมด ส่วนทางจิตใจได้แบ่งเวลามาบริหารเพียงส่วนน้อยหรือเกือบจะไม่ได้สนใจเลย

หากจะกล่าวว่า การบริหารกายให้เป็นสุขก็

เท่ากับบริหารจิตด้วย เพราะเมื่อกายสบาย จิตใจก็สบาย กล่าวดังนี้ ยังไม่ถูกต้องตามหลักเหตุผล เมื่อกายสบาย จิตสบายด้วยนั้นมีส่วนถูกในฐานะที่กายและจิตอาศัยกัน แต่วิธีบริหารจิตต่างจากวิธีบริหารกาย เพราะทั้งสองนี้ต้องการเครื่องบำรุงต่างกัน เช่นกายต้องการอาหารมีข้าวน้ำเป็นต้น จิตก็ต้องการอาหาร แต่อาหารของจิตเป็นอีกอย่างหนึ่ง อาหารของจิตทั่วไปได้แก่อารมณ์ คือเรื่องที่ทำให้จิตมีสุข อาหารที่มีประโยชน์คือ ธรรมะที่เป็นเครื่องบำรุงจิตใจ ลองคิดดูว่า วันหนึ่งได้บริหารจิตด้วยวิธีดังกล่าวบ้างหรือเปล่า ให้เวลาสำหรับบริหารจิตไว้บ้างหรือไม่ ถ้ามิได้ให้ความสนใจที่จะบริหารจิตบ้างเลย หรือให้ความสนใจน้อยมาก ก็แสดงว่ายังมิได้เห็นและให้ความสำคัญแก่จิตใจตามสม

ควร อาจจะเป็นเพราะยังมิได้คิดพิจารณาว่าจิตมีความสำคัญอย่างไร ถ้าได้พิจารณาว่าจิตมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้ตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็น่าจะเริ่มให้ความสนใจ และเริ่มทำการบริหารทางจิตให้เหมาะสมควบคู่กันไปกับการบริหารกาย มิใช่ทุ่มเทเวลาไปในเรื่องที่จะบำรุงทางกายโดยส่วนเดียว ส่วนทางจิตปล่อยให้ตกต่ำจมปลักแห่งกิเลสไปตามเรื่อง หากได้พากันหันมาเห็นและให้ความสำคัญแก่จิตใจดังนี้แล้ว จิตที่ได้รับการบริหารอบรมแล้วก็จะกลับเป็นผู้ให้ประโยชน์สุขแก่ตัวผู้เป็นเจ้าของจิตใจเองมากอย่างที่ไม่เคยนึกฝันมาแต่ก่อน

เครื่องลดหรือระงับกิเลสต่าง ๆ นี้คือธรรมที่เรียกกันว่าความดี หรือคุณสมบัติประจำใจทุกอย่าง รวมทั้งความรู้ที่เป็นตัวปัญญาด้วย

อันคนเราที่เกิดมาเป็นมนุษย์ย่อมมีธรรมเป็นพื้นเพสูงอยู่โดยกำเนิดแล้ว ดังจะเห็นได้ว่ามีพื้นเพปัญญาและความประพฤติอยู่ในเขตที่เรียกว่าวัฒนธรรม อารยธรรม สูงกว่าสัตว์สองเท้าสี่เท้าอื่น ๆ ทั้งปวงอย่างเทียบกันไม่ได้ มนุษย์เราย่อมครองภาวะเป็นมนุษย์อยู่ได้ด้วยอานุภาพของธรรมนี้เท่านั้น ไม่ใช่ลำพังร่างกายที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งต้องกินนอนเป็นต้น ไม่ต่างจากสัตว์ดิรัจฉาน ธรรมนี้เองเป็นเครื่องยับยั้งใจคนเรา มิให้ประพฤติไปตามอำนาจจิตใจอย่างไม่มีอาย ไม่มีกลัว ดังที่เรียกว่าปราศจากหิริโอตตัปปะ (ความละอายรังเกียจความชั่ว และความกลัวเกรงต่อความชั่ว) สัตว์ดิรัจฉานมีธรรมอยู่ในระดับต่ำมาก ทั้งไม่อาจเพิ่มพูนให้มากจนถึงระดับแม้ที่เรียกว่าวัฒนธรรมเป็นต้นได้ จึง

เรียกว่าเป็นอบายภูมิ คือภูมิกำเนิดที่ไร้ความเจริญอย่างหนึ่ง ไม่มีปัญญาที่จะทำความดีหรือแม้ความชั่วอะไรเหมือนอย่างมนุษย์ ความเกิดมาเป็นมนุษย์จึงเป็นลาภอย่างยิ่งที่ทุกคนควรภูมิใจ เรียกว่าเป็นสุคติภูมิ คือภูมิกำเนิดเป็นสุคติ แปลว่าคติที่ดี มีความสุขความเจริญตามควรแก่ภาวะ โดยเฉพาะมีภูมิธรรมรวมทั้งปัญญาสูงเป็นพื้นเพดังกล่าว ฉะนั้น จึงเป็นที่น่าเสียดายโอกาสที่เกิดมาเป็นคนนี้เป็นอย่างยิ่ง ถ้าไม่ปฏิบัติเพิ่มพูนธรรมคือความดี กับทั้งปัญญาให้มากยิ่งขึ้น

คนที่จะเป็นคนดีได้จะต้องมีการละเว้นความชั่วได้ ถึงคนที่มีความดีอยู่ในตนแม้แต่นิดหนึ่งก็หมายความว่าเขาสามารถละความชั่วที่ตรงกันข้ามกับความดีนั้นได้นิดหนึ่ง ก็ทุกคน

ต้องการความดีมิใช่หรือ ฉะนั้นไม่เป็นการสมควร หรือที่จะบริหารจิตใจให้สามารถละเว้นการที่ควรละเว้นได้ ให้เป็นคนมีกำลังใจเข้มแข็งที่จะเว้นได้ทำได้ตามที่ควรเว้นและควรทำ จิตใจนี้อาจบริหารให้เข้มแข็งดังนี้ได้ด้วยกันทุกคน

ในโลกนี้ ผู้นำที่แท้จริงคือจิตใจนี้เอง คือนำตนเองของทุก ๆ คนไปในทางตามที่จิตใจปรารถนาต้องการ ดังจะพึงเห็นได้ว่าทุกคนจะทำอะไร จะไปข้างไหน ย่อมมีจิตใจเกิดเจตนาที่จะทำจะไปขึ้นก่อน นำให้เกิดการทำหรือการไปขึ้น คนที่เป็นหัวหน้าเป็นผู้นำของหมู่ชนย่อมนำคนเป็นอันมากให้ทำตาม หรือไปตามอีกด้วย ฉะนั้น ถ้าจิตใจไม่ดี ไม่ฉลาด ก็จะนำให้ทำไม่ดีหรือทำอย่างไม่ฉลาด ถ้าเป็นผู้นำของหมู่ชนก็จะทำคนเป็นอันมากซึ่งเป็นผู้ตามให้วิบัติ

เสื่อมเสีย แต่ถ้าจิตใจดีมีความฉลาด ก็จะนำให้ทำดีหรือทำอย่างฉลาด ถ้าเป็นผู้นำของหมู่ชน ก็จะทำคนเป็นอันมากซึ่งเป็นผู้ตามให้เจริญสวัสดี เมื่อจิตใจเป็นผู้นำของคนดังนี้ ความฝึกจิตจึงเป็นการดี ความฝึกจิตหมายถึงฝึกให้ดีให้ฉลาดด้วยการศึกษา การเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ทำให้มีความรู้ในวิชาที่เรียน แต่บางคนใช้ความรู้ที่เรียนรู้มาทำการที่ไม่ดีมีโทษ บางคนก็ใช้ความรู้ช่วยตัวเองไม่ได้เพราะยังขาดการศึกษาอีกขั้นหนึ่ง คือศึกษาทางจิตใจที่จะทำให้มีจิตใจดีและฉลาด การศึกษาที่จะทำให้จิตใจดี คือทำสติรักษาใจ รู้จักยกใจ รู้จักข่มใจ รู้จักปลอบใจ รู้จักวางใจ อบรมเมตตากรุณาให้มีในใจ รู้จักทำใจให้มีสมาธิในกิจที่ทำ การศึกษาที่จะทำให้

ฉลาด คือ หมั่นพินิจเพื่อให้ได้ความรู้ทางเจริญ ความรู้ทางเสื่อมและความรู้ทางที่จะหลีกทางเสื่อมดำเนินไปสู่ทางเจริญ ดังนี้เรียกว่าฉลาดสามารถที่จะใช้ความรู้ช่วยตนเองได้ ถ้าเป็นผู้นำของหมู่ชนก็จะช่วยหมู่ชนให้สวัสดีได้ คำที่เรียกว่าฉลาดจึงหมายถึงความฉลาดรู้วิธีที่จะนำตนเองและผู้อื่นให้รอดพ้นภัยพิบัติและนำให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาที่จะทำจิตใจให้ดีและฉลาดนี้ส่วนใหญ่ต้องศึกษาที่ตนเอง และหมั่นใช้สติปัญญาพินิจพิจารณาฝึกอบรมจิตใจ หัวหน้าผู้นำหมู่ชนจำต้องศึกษาให้มีความรู้รอบ และฝึกอบรมจิตใจให้ดีให้ฉลาดสามารถที่จะนำตนและหมู่ชนให้ถึงความเกษมสวัสดีและให้เจริญรุ่งเรือง

ไม่มีเครื่องห้ามอื่นจะดีเท่าสติ เพราะผู้ห้ามหรือเครื่องห้ามอื่น ๆ บางทียิ่งห้ามเหมือนยิ่งยุ ส่วนสติห้ามได้หยุดทีเดียว แต่จะต้องฝึกหัดทำให้เป็นผู้ได้สติมาก่อน

อาการที่เป็นความด้อยหรือเด่นดังนี้ เกิดจากการนำตนเข้าไปเทียบกับผู้อื่น ก่อนว่าตนดีกว่าหรือเสมอกันหรือเลวกว่าเขา แล้วเกิดริษยามานะความถือตน ทะนงตนเป็นต้น นับว่าเป็นความสำคัญตนผิดเหมือนกัน ฉะนั้น ความสำคัญตนผิดจึงมีความหมายว่าความเข้าใจตนเองผิดเช่นไม่ดีว่าดี และความนำตนเข้าไปเทียบกับผู้อื่น ซึ่งทำให้เกิดความชูตนเพื่อให้เทียบเทียมเขาได้ หรือไม่เช่นนั้นก็ดึงเขาลงมาเสีย เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนี้ เพราะขาดสติที่จะพิจารณาให้รู้จักตนเองว่าเป็นอย่างไร ถ้าใช้สติตรวจตราตนเองอยู่เสมอ จะไม่เกิดความสำคัญ

ตนผิดขึ้น อีกประการหนึ่ง ใช้สติพิจารณาเสมอว่า การนำตนเข้าไปเทียบกับคนนั้นคนนี้แล้วเกิดความชูตนนั้น เป็นการไม่ดีเลย ตนเองใฝ่ดีก็ตั้งหน้าทำดีไป อะไรที่ไม่ดีที่เคยทำก็เว้นไม่ทำต่อไปหรือที่ไม่เคยทำก็ไม่ทำเข้า ไม่จำจะต้องชูตนเชิดตนให้คนทั้งปวงเขาดูอย่างยิ้มหยันหรือปลงสังเวช แต่ก็วางตนให้สมฐานะอย่างสุภาพ ไม่เข้าไปยุ่งก้าวก่ายในหน้าที่การงานของผู้อื่น ตั้งใจทำหน้าที่ของตนให้ดี เมื่อผู้บังคับบัญชาพิจารณาความดีความชอบให้เท่าไรหรือไม่ ก็แยกออกไปว่าเป็นหน้าที่ของท่าน ไม่เชิดตนเองว่าจะต้องสมควรแก่ความดีความชอบชั้นนั้นชั้นนี้เป็นต้น การใช้สติอยู่ดังนี้ จะป้องกันไม่ให้เกิดความสำคัญตนผิด หรือจะแก้ความสำคัญตนผิดที่เกิดขึ้นแล้วได้ เมื่อไม่สำคัญตนผิดอย่างหนึ่งแล้ว จะทำอะไรไม่ผิดอีกมากอย่าง

คนที่มีลาภมาก คือมีทรัพย์สินเงินทองมากเป็นผู้มีทรัพย์ดังที่เรียกว่าเศรษฐี เมื่อมีสติดังกล่าวก็จะถือประโยชน์แห่งทรัพย์ของตนได้ คือใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ แก่คนทั้งปวง คนมีทรัพย์มากย่อมสามารถทำประโยชน์ได้มากกว่าคนที่ด้อยทรัพย์ คนที่มียศสูงใหญ่ มีกำลังอำนาจ มีกำลังคนที่จะใช้ มีเกียรติ คือคนนิยมนับถือมาก และมีสติย่อมสามารถบำเพ็ญประโยชน์ได้มากเช่นเดียวกัน คนที่ได้รับสรรเสริญหากมีสติพิจารณาถึงเหตุ ไม่หลงในลูกยอก็จะทำให้ระมัดระวังกรรมที่ทำของตน ไม่ให้ทำผิด และใช้เป็นเพียงยาหอมสำหรับบำรุงใจให้เข้มแข็งในการทำดียิ่งขึ้น คนที่มีสุขเพราะมีเครื่องบำรุงความสุขมากหากมีสติไม่ติดในความสุขคิดถึงคนอื่นที่มีทุกข์และเผื่อแผ่ความสุขของตนให้แก่คนอื่น ก็เป็นประโยชน์เช่นเดียวกัน

เพราะทุก ๆ คนย่อมต้องการความสุข ตนจะต้องมีความสุขของตนก่อนแล้ว จึงจะมีความสุขแบ่งให้แก่คนอื่น เหมือนอย่างคนที่จะทำการบริจาคก็ต้องมีทรัพย์ของตนขึ้นก่อนแล้วจึงจะทำการบริจาคได้ สิ่งเหล่านี้จึงไม่ใช่ของเมาสำหรับคนที่มีสติ และคนที่มีสติเมื่อมีสิ่งเหล่านี้มากเท่าใดย่อมทำประโยชน์ให้เกิดแก่คนทั้งปวงได้มากเท่านั้น ทั้งสามารถเพิ่มพูนไม่ให้หมดสิ้นไปด้วย ส่วนคนที่ขาดสติที่จะระลึกให้ได้ถึงคุณโทษ ย่อมเกิดความเมาได้ง่าย คือหลงละเลิงไปในทรัพย์ในยศเหล่านั้นเป็นต้น ยิ่งได้ก็ยิ่งอยาก จนถึงไม่คำนึงถึงทางผิดทางถูก และเมื่อได้มาแล้วก็ไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์หรือใช้ในทางที่ผิด สิ่งเหล่านี้ก็เลยกลายเป็นของเมา เป็นเครื่องทำลายตนและทำผู้อื่นให้เดือดร้อน อันที่จริงคนส่วนมากน่าจะไม่ค่อยมีจะเมา ถ้าผู้ที่มีจะเมาแต่ไม่เมา

แล้ว จะใช้สิ่งที่มีทำประโยชน์ได้มากนัก เพราะสิ่งเหล่านี้ควรเป็นสิ่งที่ให้เกิดประโยชน์ ดังกล่าวมาข้างต้น ถ้าได้พยายามบริหารจิตให้มีสติ คือหมั่นระลึกเตือนใจตนเองอยู่เสมอว่า ทำไม เพื่ออะไรเป็นต้น เช่น เงินทองเป็นต้นมีไว้ ทำไมเพื่ออะไร พอหรือยัง บริโภคไปได้เพื่อตนวันหนึ่งเท่าไร จะอยู่ไปนานสักเท่าไร แต่จะต้องทำสติเตือนตนไว้ก่อนที่จะเมา เวลาที่เมาแล้วเตือนยาก ก็เหมือนอย่างเมาเหล้า เมาแล้วพูดกันไม่รู้เรื่อง ต้องสร่างเมาเสียก่อนจึงจะพูดกันได้ ฉะนั้น สติจึงจำต้องการให้มีอยู่ประจำจิตใจเสมอ เพราะสิ่งเหล่านี้ยั่วใจให้เมาได้ง่าย สำหรับผู้มีสติแล้วก็ยากที่จะยั่วใจให้เมาได้ ถึงจะมีทรัพย์มากมียศสูงเท่าไรก็ไม่เมา และบุคคลประเภทนี้แล ที่จะทำประโยชน์ให้แก่คนทั้งปวงได้โดยแท้จริง

หากใช้ความตั้งใจจริงพิจารณาใจตนเองทุกวัน ทุกคนก็น่าจะได้พบว่ามีความทุกข์อันเกิดจากความโลภในใจตัวเองอยู่ทุกวัน โลภอยากได้ลาภ โลภอยากได้ยศ โลภอยากได้สรรเสริญ โลภอยากได้สุข ซึ่งล้วนแต่ทำให้ใจไม่สงบ วุ่นวาย เดือดร้อนมากบ้างน้อยบ้างทั้งนั้น ผู้มีเงินมากมายแล้วก็ยังทุกข์ด้วยความต้องการเงินยิ่งขึ้นอีกได้เพราะโลภ ผู้มียศใหญ่โตแล้วก็ยังทุกข์ด้วยความต้องการยศใหญ่ยิ่งขึ้นอีกได้เพราะโลภ ผู้มีคนเอาอกเอาใจยกย่องสรรเสริญมากมายแล้วก็ยังทุกข์ด้วยความต้องการให้ยิ่งขึ้นอีกได้เพราะโลภ ผู้มีความสุขล้นเหลือแล้วก็ยังทุกข์ด้วยความต้องการสุขให้ยิ่งขึ้นอีกได้เพราะโลภ ความโลภมีอยู่ในใจผู้ใดจึงเป็นเหตุแห่งความทุกข์ของผู้นั้น มีโลภมากก็มีทุกข์มาก มีโลภน้อยก็มีทุกข์น้อย ผลเป็นไปตามเหตุทุกประการ เหตุแรง

ผลก็แรง เช่นเดียวกับเหตุดีผลก็ดีเหตุชั่วผลก็ชั่ว และผู้ทำเหตุเท่านั้นจะเป็นผู้ได้เสวยผล ผู้ไม่ได้ทำเหตุจะเสวยผลไม่มีเลย เมื่อต้องการเสวยผลด้วยตนเองจึงต้องทำเหตุด้วยตนเอง เมื่อต้องการเสวยผลดีจึงต้องทำเหตุดี ควรตั้งสติเตือนตนเองไว้เช่นนี้เสมอ

เมื่อไม่ต้องการเสวยทุกข์เพราะความโลภ ก็ต้องละเหตุแห่งทุกข์คือความโลภเสีย ละได้น้อย ก็จะเสวยทุกข์มาก ละได้มากก็จะเสวยทุกข์น้อยนี้เป็นความจริงที่ผู้บริหารจิตจะได้ประจักษ์ด้วยตนเองเป็นระยะ ๆ ไปถ้ามีความพยายามไม่ย่อหย่อน เพราะความพยายามสม่ำเสมอจักนำให้บรรลุผลสำเร็จถึงจุดหมายปลายทางได้ทุกกรณี ในอิทธิบาท ทางไปสู่ความสำเร็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้มีวิริยะความเพียรรวมอยู่ด้วย ผู้ประสงค์ความสำเร็จในการบริหารจิตเพื่อทำจิตให้มีค่าอย่างยิ่ง จึงต้องมีความเพียรไม่ว่างเว้น จิตนั้นดีก็ดีเป็นที่สุด ชั่วก็ชั่วเป็นที่สุด ไม่มีสิ่งใดเปรียบเสมอ ทั้งที่ดีและที่ชั่ว จึงควรเห็นความสำคัญของจิต และมีมานะพยายาม

อบรมจิตของตนให้เป็นจิตที่ดีที่สุดด้วยกันทุกคน ผลที่ได้รับจะไม่เป็นอื่น นอกจากความสุขอย่างที่สุดของตนเอง

อุบายวิธีที่จะทำให้ความโลภลดน้อยลงอย่างได้ผลก็คือการหัดเป็นผู้ให้ แม้จะเป็นเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ดีกว่าไม่รู้จักให้เสียเลย อย่างไรก็ตามเมื่อจะให้ จะต้องมีสติบอกตัวเองให้ชัดแจ้งว่า ที่ให้นี้เพื่อทำความโลภอันเป็นเหตุไม่ดีให้ลดน้อยลง มิได้ให้เพื่อหวังผลตอบแทนเป็นลาภยศสรรเสริญสุข อันเป็นการจะทำเหตุไม่ดียิ่งขึ้น หาได้เป็นการทำให้ลดน้อยลงไม่

และการเป็นผู้ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นลาภยศสรรเสริญ คือทางดำเนินที่ถูกต้องไปสู่ความละความโลภในขั้นต้นสำหรับทุกคน จึงควรที่ทุกคนผู้ปรารถนาความสงบเย็นจากความไม่โลภจะหัดเป็นผู้ให้เสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป เริ่มทำเหตุดีเมื่อใดจักได้รับผลดีเมื่อนั้นแน่นอน

อันความโลภซึ่งเป็นสิ่งสกปรกของใจนั้น ก็เช่นเดียวกับเหงื่อไคลซึ่งเป็นสิ่งสกปรกของร่างกาย ถ้าไม่ขัดถูให้สะอาดอยู่เสมอ ก็ย่อมจะเพิ่มความสกปรกยิ่งขึ้นทุกที ที่จะอยู่ในระดับใดระดับหนึ่งอยู่ตลอดไปหาได้ไม่ ไม่เพียรทำให้น้อยลงก็จะต้องมากขึ้น และเมื่อความโลภมากขึ้นความสุขก็จะน้อยลง ความโลภมากขึ้นเพียงใดความสุขจะน้อยลงเพียงนั้น และหากไม่เพียรละความโลภของตนเสียเลย วันหนึ่งจะรู้สึกว่าความสุขไม่มีเลย มีแต่ความร้อนรนปรารถนาต้องการไม่สิ้นสุด เท่าไรๆก็ไม่พอ ผู้ไม่รู้จักพอก็คือผู้ไม่รู้จักความสุขนั่นแล

เมื่อเหงื่อไคลหมักหมมมากเข้าร่างกายไม่เป็นสุขฉันใด เมื่อความโลภทวีมากขึ้นจิตใจก็ไม่เป็นสุขฉันนั้น แต่ใจที่มีความหิว มีความโลภไม่เหมือนกายที่มีความหิว มีความต้องการเพราะร่างกายที่ต้องการอาหารเมื่อได้อาหารเพียงพอแล้วก็อิ่ม ก็พอ ก็สงบสบาย ตรงกันข้ามกับใจเพราะใจที่มีความโลภเมื่อได้สิ่งที่ปรารถนาต้องการแล้วเท่าไรก็ไม่อิ่ม ไม่พอ ไม่สงบ มีแต่จะยิ่งเร่าร้อนด้วยความปรารถนาต้องการยิ่งขึ้นเหมือนไฟที่ยิ่งใส่เชื้อก็ยิ่งเผาไหม้ร้อนแรง หยุดให้เชื้อเมื่อใดจึงจะสงบลงได้ ด้วยเหตุนี้ หากไม่เพียรละความโลภของตนเสียเลยความโลภก็จะทวีขึ้น จนถึงวันหนึ่งจะรู้สึกว่าใจไม่มีความ

สุขเลย มีแต่ความร้อนรนปรารถนาต้องการไม่สิ้นสุด พูดง่าย ๆ ก็คือ ยิ่งได้ยิ่งโลภ เท่าไร ๆ ก็ไม่พอ

ผู้ไม่เคยดับความปรารถนาต้องการมาก่อน ย่อมไม่เคยได้รู้รสอันเลิศของการดับ ความปรารถนาต้องการได้แม้เพียงครั้งคราว รสของการดับความปรารถนาต้องการหรือลดความโลภในใจตนเป็นรสที่เลิศ ที่โอชะ ที่ผู้ได้รับจะเข้มแข็งอาจหาญดับความปรารถนาต้องการสืบไปได้เสมอ ๆ จนความไม่โลภจะปรากฏประจักษ์แก่ใจตนเองสักวันหนึ่ง ความเยือกเย็นเป็นสุขเบิกบานสบายใจจะเกิดขึ้นอย่างหยั่งรากลึกลงในจิตใจ ได้เป็นพื้นฐานที่ดีงามอันเป็นสิ่งควรปรารถนาต้องการยิ่งกว่าสมบัติภายนอกทั้งหลาย

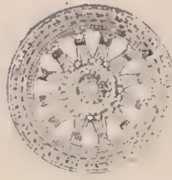
แต่ไฟนั้นแตกต่างกับความโลภตรงที่ว่า เมื่อไม่เพิ่มเชื้อไฟก็จะเผาไหม้เชื้อเดิมให้น้อยลงจนถึงหมดสิ้นไปได้ ดับสนิทลงได้ด้วยลำพังตนเอง แต่ความโลภจักไม่เป็นเช่นไฟ เพราะความโลภจักไม่เผาไหม้ความปรารถนาต้องการให้น้อยลงจนถึงหมดสิ้นไปได้ ความโลภจักเผารนความปรารถนาต้องการให้ร้อนแรงยิ่งขึ้นทุกที เท่านั้น พูดอีกอย่างก็คือ ความปรารถนาต้องการ เมื่อเกิดขึ้นในใจแล้วจักเป็นอาหารของความโลภที่ถูกความโลภเผารนเท่าใดก็ไม่มีวันหมดสิ้น หรือลดน้อยลงได้เลย เหมือนเป็นสิ่งอยู่ยงคงกระพันวิเศษสุด ไม่มีอะไรจะทำให้ความปรารถนาต้องการหรืออาหารของความโลภลดน้อยจนถึงหมด

สิ้นลงได้ นอกจากอำนาจจิตที่เข้มแข็งพอสมควรเท่านั้น คือต้องใช้อำนาจจิตที่เข้มแข็งเข้าดับเท่านั้นจึงจะทำให้ความปรารถนาต้องการลดน้อยลงถึงหมดสิ้นไป ความโลภขาดอาหารไม่มีสิ่งสำหรับเผารนให้เร่าร้อนต่อไป ก็จักอ่อนแรงลงถึงขาดสิ้นเช่นเดียวกัน

ความสมบูรณ์บริบูรณ์ทางกายนั้น อาจเกิดขึ้นได้จริงด้วยวัตถุ แต่ความสมบูรณ์บริบูรณ์ทางใจไม่อาจเกิดได้ด้วยวัตถุ ตรงกันข้าม สำหรับผู้มีสติและมีปัญญาไม่เพียงพอในธรรม ความสมบูรณ์บริบูรณ์ทางกายจะทำให้บกพร่องทางใจยิ่งขึ้น เพราะเมื่อมัวหลงเพลินติดอยู่ในความสมบูรณ์บริบูรณ์ทางกายก็ย่อมไม่คำนึงถึงความบกพร่องทางใจ แม้ใจจะบกพร่องเพียงใดก็ไม่เห็นไม่เข้าใจ เห็นทุกข์เป็นสุข เห็นชั่วเป็นดี เห็นการเสียเป็นการได้ เห็นโทษเป็นคุณ เช่นเดียวกับที่เห็นความได้มาตามปรารถนาต้องการเป็นโชคเป็นลาภ เป็นเครื่องเสริมความสมบูรณ์บริบูรณ์ การเห็นเช่นนั้นเป็นการเห็นผิด จะทำ

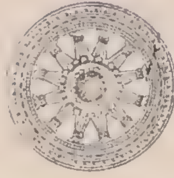
การเห็นผิดเช่นนั้นให้เป็นการเห็นถูกได้ ต้องทำสติ ต้องใช้ปัญญา ต้องพิจารณาตนเอง อย่างไม่หลอกตนเอง อย่างเปิดเผยจริงใจ แล้วจะได้พบความจริง ความเห็นถูก ว่าความปรารถนาต้องการหรือความโลภเป็นเหตุแห่งความทุกข์ความเดือดร้อน ทั้งของตนและของผู้อื่น มีความปรารถนาต้องการมาก ก็มีความทุกข์มาก มีความเดือดร้อนมาก มีความปรารถนาต้องการน้อย ก็มีความทุกข์น้อย มีความเดือดร้อนน้อย

บุญและบาปที่ผู้ใดทำไว้เท่านั้น ที่จะติดตามผู้นั้นอยู่ทุกเวลา ทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่ และแม้เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ดังนั้นหากจะสะสม ก็ควรจะสะสมบุญ เพราะบุญจะเป็นสมบัติของตนตลอดไป ทั้งยังเป็นสมบัติที่หาค่ามิได้ เป็นสมบัติที่โจรผู้ร้ายไม่อาจยื้อแย่งลักขโมยไปได้ บุญผู้ใดทำจะเป็นสมบัติของผู้นั้นจริง ๆ ติดตัวผู้นั้นอยู่จริง ๆ

การพยายามดับความปรารถนาต้องการหรือความโลภ เป็นการทำบุญอย่างยิ่งประการหนึ่ง แม้ไม่แน่ใจว่าการดับความปรารถนาต้องการเป็นการทำบุญอันเป็นเหตุดีที่จะต้องให้ผลดีแน่นอน ก็ให้พิจารณาใจตนเองเมื่อดับความปรารถนา

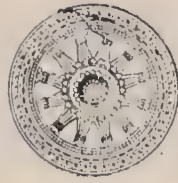
ต้องการลงได้แต่ละครั้งว่าเป็นใจที่มีความสุข เยือกเย็น สงบ ปราศจากความร้อนหรือไม่ แตกต่างกับเมื่อใจกำลังเกิดความปรารถนาต้องการเพียงไร เมื่อพิจารณาดังกล่าวจะต้องได้พบว่าใจของตนมีความสุขสงบ เยือกเย็น แตกต่างกับใจที่ยังมิได้ดับความปรารถนาต้องการลง เมื่อพบเช่นนั้นแล้ว ก็หมายความว่ากำลังได้รับผลดีแล้ว และผลดีย่อมเกิดจากเหตุที่ดีเท่านั้น ผลดีจักไม่เกิดจากเหตุไม่ดีเป็นอันขาด จึงย่อมสรุปลงได้ถูกต้องแน่นอน ว่าการทำความปรารถนาต้องการหรือความโลภให้ดับลงได้ คือการทำเหตุดี ที่จะเรียกว่าทำบุญก็ไม่ผิด และขึ้นชื่อว่าบุญแล้วย่อมเป็นสมบัติของผู้ทำตลอดไป ทุกภพทุกชาติ ไม่มีอะไรมาแยกเสียจากกันได้

เมื่อใจเต็มไปด้วยความโลภหรือความปรารถนาต้องการ แม้จะมั่งมีด้วยทรัพย์สินเงินทองอยู่แล้วเพียงใด ก็เหมือนไม่มีสมบัติอะไรเลย เหมือนยากจนไม่รู้หาย ไม่พอกินไม่พอใช้ ต้องดิ้นรนแสวงหาเหมือนว่ากำลังขาดแคลนอย่างเหลือเกิน คิดให้ดี ย่อมจักเห็นว่า ความโลภตัวเดียวทำให้ทรัพย์สมบัติทั้งหลายแม้มากมายก่ายกองกลายเป็นสิ่งไม่มีราคาค่างวดไปได้ทั้งสิ้น เมื่อตกเป็นของตนแล้วมีเท่าไรก็เหมือนไม่มี ต้องร้อนรนแสวงหาเรื่อยไป และการแสวงหานั้นไม่เพียงแต่จะทำให้ตัวเองเดือดร้อนเท่านั้น แต่ย่อมจะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย ตัวอย่างมีให้เห็นอยู่แล้วเป็นอันมาก หากไม่อาจเห็นได้ในกรณีที่มีตนเกี่ยวข้องด้วยก็ย่อมอาจเห็นได้ใน

กรณีที่ผู้อื่นเกี่ยวข้องอยู่ คือในกรณีที่ผู้อื่นเป็นผู้มีความโลภผลักดันให้ประกอบกรรมต่าง ๆ พระพุทธองค์ทรงสอนให้น้อมเรื่องทุกเรื่องเข้ามาสู่ตน เมื่อเห็นคุณเห็นโทษของเรื่องใดหรือของผู้ใดก็ตาม ให้น้อมเรื่องนั้นของผู้นั้นเข้ามาสู่ตนเหมือนเป็นเรื่องของตน พิจารณาให้เห็นว่าเป็นคุณเป็นโทษอย่างไร ควรทำหรือไม่ควรทำเพียงไร การมองแต่คุณหรือโทษของผู้อื่น โดยไม่น้อมเข้ามาสู่ตนเพื่อพิจารณาให้เห็นคุณโทษของตน ย่อมไม่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นการปฏิบัติตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นความโลภของเขา ต้องน้อมเข้ามาดูให้เห็นความโลภของเรา เห็นโทษของเขา ต้องน้อมเข้ามาดูให้เห็นโทษของเรา ทุกคนมีความโลภอยู่ด้วยกันทั้งนั้น จะต่างกันก็แต่เพียงความมากน้อย และ

ทุกคนต่างก็แลเห็นโทษของความโลภในผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้น ทำตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนน้อมเข้ามาดูโทษของความโลภในตนเองเสียจะถูกต้องกว่าออกไปดูโทษของผู้อื่น.

โทสะหรือความโกรธเป็นเหตุแห่งความร้อนใจยิ่งกว่าความโลภหรือความหลง โกรธเมื่อใดร้อนเมื่อนั้น แม้ผู้ที่หยาบที่สุด ไม่ต้องใช้ความประณีตพิจารณาเลย ก็ย่อมรู้สึกได้เช่นนั้น คนโกรธง่าย โกรธบ่อย อาจจะเกิดความโกรธจนชินได้ แต่จะไม่ชินกับผลที่เกิดจากความโกรธ คือจะต้องรู้สึกร้อนเสมอไป ไม่ว่าจะโกรธจนชินแล้วเพียงไหน

สามัญชนทุกคนย่อมมีความโกรธ แต่ความโกรธของทุกคนไม่เท่ากัน นี้เป็นที่รู้กันอยู่ เห็นกันอยู่ ติกันอยู่ ชมกันอยู่ บางคนโกรธง่ายโกรธแรง บางคนโกรธยาก โกรธเบา บางท่านเรียกคนประเภทแรกที่โกรธง่าย โกรธแรง ว่า

เป็นคนมีกรรม และเรียกคนประเภทหลังที่โกรธยาก โกรธเบา ว่าเป็นคนมีบุญ เหตุผลก็น่าจะอย่างที่รู้กันอยู่ คือความโกรธไม่ทำให้ใครเป็นสุข มีแต่จะทำให้เป็นทุกข์ ยิ่งโกรธง่ายโกรธแรง ก็ยิ่งทุกข์บ่อย เป็นทุกข์มาก

วิธีที่จะแก้ความโกรธให้เกิดผลรวดเร็ว ไม่ชักช้า มีอยู่ว่า ให้พยายามทำสติให้รู้ตัวเมื่อความโกรธเกิดขึ้น คือเมื่อโกรธ ก็ให้รู้ว่าโกรธ และเมื่อรู้ว่าโกรธแล้ว ก็ให้พิจารณารูปร่างหน้าตาของความโกรธ ให้เห็นว่าเป็นความร้อน เป็นความทุกข์ จนกระทั่งถึงให้รู้ว่าเป็นอารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา ให้มีสติพิจารณาอยู่เช่นนั้น อย่าให้ขาดสติ เพราะเมื่อขาดสติเวลาโกรธ จะไม่พิจารณาดังกล่าว แต่จะต้องออกไปพิจารณาเรื่อง หรือผู้ที่ทำให้มีความโกรธ และก็

จะไม่เป็นการพิจารณาเพื่อให้ความโกรธลดน้อย แต่จะกลับเป็นการพิจารณาให้ความโกรธมากขึ้น เหมือนเป็นการเพิ่มเชื้อให้แก่ไฟ จึงต้องพยายามทำสติ ควบคุมสติให้พิจารณาเข้ามาแต่ภายในใจเท่านั้น ให้เห็นความโกรธเท่านั้น ดูอยู่แต่รูปร่างหน้าตาของความโกรธเท่านั้น การทำเช่นนั้น ท่านเปรียบว่าเหมือนขโมยที่ซุกซ่อนอยู่ เมื่อมีผู้มาดูหน้าตาก็จะซุกซ่อนอยู่ต่อไปไม่ได้ จะหนีไป ความโกรธก็เช่นกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วถูกจ้องมองดูอยู่ ก็เหมือนขโมยที่มีผู้มาดูหน้าจะต้องหลบไป เมื่อความโกรธหลบไป หรือระงับลง ความร้อนก็จะไม่มี ใจก็จะสบายได้โดยควร การพิจารณาดูหน้าตาของความโกรธ จึงเป็นวิธีแก้ที่ตรงที่สุด และจะให้ผลรวดเร็วที่สุด เป็นการบริหารจิตที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่งประการหนึ่ง

ผู้มีธรรมถือเหตุผลเป็นสำคัญเสมอ ไม่ว่าใครจะทำผิดมาแล้วมากน้อยเพียงไหน หากเห็นเหตุผลที่กระทำไปเช่นนั้น จักอภัยให้ได้อย่างง่ายดาย การตั้งใจจริงที่จะไม่โกรธขณะขับรถพร้อมกับใช้ปัญญาหาเหตุผลมาประกอบเพื่อไม่ให้เกิดความโกรธ ก็คือการตั้งใจจริงที่จะเข้าใจเหตุผลความจำเป็นของคนอื่น ๆ และเมื่อเห็นเหตุผลความจำเป็นของเขาแล้ว ก็จะอภัยให้ได้ไม่โกรธ การฝึกใจไม่ให้โกรธ จึงเท่ากับเป็นการฝึกให้อภัยในความผิดของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่รู้จักหรือไม่รู้จักก็ตาม นับเป็นการบริหารจิตอย่างยิ่งวิธีหนึ่ง ที่จะให้ผลดีแก่ผู้บริหารเอง

การเสียสละประโยชน์ตนเพียงเล็กน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่ยิ่งใหญ่นั้น ผู้ใดทำได้

ผู้นั้นมีฐานะของจิตใจอยู่ในระดับสูง ผู้ใดยังทำไม่ได้ผู้นั้นควรจะได้บริหารจิตให้ยิ่งขึ้นเพื่อจะได้ทำได้ ที่จริงผู้บริหารจิตจนเป็นผู้มีจิตสวยงามขึ้นเรื่อย ๆ เป็นผู้ได้ประโยชน์จากการกระทำนั้นด้วยตนเองยิ่งกว่าผู้ใดจะได้ การรู้จักหาเหตุผลอุบายวิธีมาทำไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้นในจิตใจไม่ว่าจะโกรธคนขับรถทั้งหลายในถนนหนทางหรือโกรธใครด้วยเรื่องอะไรก็ตาม นับเป็นวิธีที่ถูกที่ชอบ ควรที่ผู้สนใจการบริหารจิตจะมีความเพียรฝึกฝนอบรมให้สม่ำเสมอ เหตุผลนั้น ยิ่งสนใจคิดค้นเพียงใดก็จะปรากฏประจักษ์ใจยิ่งขึ้นเพียงนั้น จะเป็นผลให้ความโกรธลดน้อยลง มีแต่การให้อภัยกันอย่างเต็มอกเต็มใจ และเห็นอกเห็นใจเพิ่มขึ้น ผลที่จะได้รับกันอย่างกว้างขวางก็คือความสงบสุข ปราศจากความร้อนของไฟโทสะแผดเผา

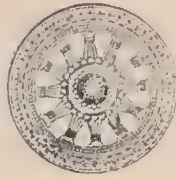
ผู้ให้อภัยง่ายก็คือผู้ไม่โกรธง่ายนั่นเอง ดังนั้นผู้ที่ปรารถนาจะบริหารจิตให้ไม่โกรธง่าย จึงควรต้องฝึกตนให้เป็นผู้มีเหตุผล เคารพเหตุผล นั่นคือให้คิดหาเหตุผลเพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจผู้ที่ตนอยากจะโกรธ เมื่อเห็นอกเห็นใจด้วยเหตุผลแล้วจะได้ไม่โกรธจะได้อภัยให้ได้ในความผิดพลาดหรือบกพร่องของเขา กล่าวอีกอย่างก็คือ ให้คิดหาเหตุผลเพื่อให้เกิดเมตตาในผู้ที่ตนอยากจะโกรธนั่นเอง การที่จะเกิดเมตตากันขึ้นเฉย ๆ โดยไม่มีเหตุผล สำหรับบางคนที่มีพื้นจิตใจสูงด้วยเมตตานั้น เป็นไปได้ คือแม้ไม่มีเหตุผลก็มีเมตตาได้ แต่สำหรับคนทั่วไป ถ้ามีเหตุผลเพียงพอจะทำให้เกิดเมตตา

ได้ง่ายกว่าไม่มีเหตุผลเลย ดังนั้นเหตุผลจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ควรปลูกให้มีประจำจิตใจทุกคน เพราะเหตุผลหรือจะเรียกว่าปัญญาก็ได้ เป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้ประกอบในการบริหารจิตทุกเรื่องทุกเวลา ทั้งเรื่องโลภ ทั้งเรื่องโกรธ ทั้งเรื่องหลง

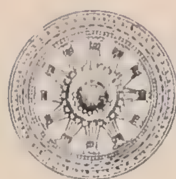
เมตตากรุณาเป็นความรู้สึกตรงกันข้ามกับความโกรธ ผู้ที่มีเมตตากรุณาในผู้ใดอยู่ความโกรธในผู้นั้นจะเกิดไม่ได้ เพราะเมตตาหมายถึงความปรารถนาให้เป็นสุข กรุณาปรารถนาจะช่วยให้พ้นทุกข์ เมื่อมีความรู้สึกดังกล่าวอยู่ในใจความโกรธย่อมเกิดไม่ได้เป็นธรรมดา การเจริญเมตตาจึงเป็นการแก้ความโกรธที่ได้ผล ผู้เจริญเมตตาอยู่เสมอ เป็นผู้ไม่โกรธง่าย ทั้งยังมีจิตใจเยือกเย็นเป็นสุข ด้วยอำนาจของเมตตาอีกด้วย ผู้ใดรู้สึกว่าจิตใจเร่าร้อนนัก เมื่อเจริญเมตตาจะได้รู้สึกว่าเมตตามีคุณแก่ตนเองเพียงไร แม้เมื่อเจริญเมตตาจะปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข แต่ผู้จะได้รับผลแห่งความสุขก่อนใครทั้งหมดคือตัวผู้เจริญเมตตาเอง เช่นเดียวกับการคิดดีพูดดีทำดีทุกอย่าง ผู้ที่ได้รับผลของความดีก่อน

ใครทั้งหมดคือตัวผู้ทำเอง และผู้ได้รับผลของ
ความดีมากกว่าใครทั้งหมด ก็คือตัวผู้ทำเองจึง
ควรคิดดูว่าน่าจะคิดดีพูดดีทำดีกันเพียงใดหรือไม่

การบริหารจิตคือ การฝึกอบรมจิตให้มีความสงบเยือกเย็น เป็นสุข ขณะเดียวกันรู้ว่าอะไรผิดอะไรถูกอะไรควรแก้ไขอะไรควรส่งเสริมอย่างไร และเมื่อรู้แล้วก็ควรปฏิบัติเพื่อแก้ไขหรือส่งเสริมให้เหมาะให้ควร คือปฏิบัติเพื่อแก้ไขสิ่งที่ควรได้รับการแก้ไข และส่งเสริมสิ่งที่ควรได้รับการส่งเสริม การบริหารทางจิตมิใช่เพียงเพื่อฝึกอบรมจิตใจให้สงบเยือกเย็นเป็นสุขอย่างไม่รับรู้เลยว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรแก้ไข อะไรควรส่งเสริม อันจิตที่ได้รับการฝึกอบรมในทางที่ถูกนั้น ต้องเป็นจิตที่มีความสงบเยือกเย็นเป็นสุข และมีทั้งปัญญายิ่งขึ้น และปัญญาที่มีความสงบเป็นพื้นฐานนี้แหละที่จะทำ

ให้มีความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ เห็นในสิ่งที่ควรเห็น เช่นรู้ความผิดถูก ความควรไม่ควร รู้วิธีปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้อง ผู้ปรารถนาความสงบเยือกเย็นเป็นสุข และความมีปัญญารู้เห็นอะไร ๆ โดยชอบจึงจำเป็นต้องบริหารจิตและจำเป็นต้องบริหารตามหลักของพระพุทธศาสนา จึงจะได้ผลสมดังปรารถนานั้น

กิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นโรคร้ายทางใจ ที่มิได้ร้ายน้อยไปกว่าโรคร้ายทางกายที่ร้ายที่สุด เมื่อโรคร้ายเกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะทางกายหรือทางใจจำเป็นจะต้องรักษา มิฉะนั้นก็จะกำเริบ ทำให้ถึงตายถ้าเป็นโรคทางกาย และถึงทำให้เสียผู้เสียคนถ้าเป็นโรคทางใจ คนที่เสียแล้วก็คือคนที่ตายแล้วในทางชื่อเสียงและทางคุณงามความดี จะกล่าวว่า โรคร้ายทางใจมีโทษร้ายแรงยิ่งกว่าโรคร้ายทางกาย ก็ไม่ผิด เพราะผู้ตายไปจริง ๆ ด้วยโรคร้ายทางกายนั้นดีกว่าที่ผู้ตายแล้วในทางชื่อเสียงและคุณงามความดีด้วยโรคร้ายทางใจ กิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ไม่ได้รับการขัดเกลา

แก้ไข จะทำให้เสียผู้เสียคน หรือตายทั้งเป็นได้จริง ผู้ที่ไม่ประสงค์จะได้ชื่อว่าเป็นคนตายทั้งเป็น คือเสื่อมเสียทั้งชื่อเสียงเกียรติยศคุณงามความดี จึงจำเป็นต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อขัดเกลาแก้ไข ความโลภ ความโกรธ ความหลงที่มีอยู่ในใจของสามัญชนทุกคน แตกต่างกันแต่เพียงมากหรือน้อยเท่านั้น

วิธีปฏิบัติเพื่อขัดเกลาแก้ไขมิให้โรคร้ายนี้กำเริบยิ่งขึ้น จนถึงเป็นอันตรายร้ายแรง และก็ได้กล่าวแล้วว่า ต้นเหตุที่แท้จริงของโทสะมิใช่อยู่ที่รูป มิใช่อยู่ที่ตา มิใช่อยู่ที่เสียง มิใช่อยู่ที่หู มิใช่อยู่ที่เรื่อง มิใช่อยู่ที่การรู้เรื่อง แต่อยู่ที่ความคิดปรุงหรือปรุงคิด ดังนั้น การควบคุมความคิดที่ถูกต้องมิให้เป็นเหตุนำให้เกิดโทสะจึงเป็นการแก้ที่ต้นเหตุ เป็นการแก้ที่ได้ผลอย่างแท้จริง

ผู้จะฝึกฝนอบรมตนเองได้สม่ำเสมอให้ไม่ใส่ใจในเรื่องในอารมณ์ดังกล่าวก็จะต้องมีความตั้งใจจริง ไม่เช่นนั้นก็จะทอดทิ้งการฝึกฝนไม่กระทำ เมื่อไม่กระทำก็ย่อมไม่มีผล แต่ความตั้งใจจริงที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตามจะเกิดขึ้นได้จริงจังก็ต่อเมื่อมีความเห็นมีความมั่นใจแล้วว่าควรจะกระทำ นั่นคือเมื่อกระทำแล้วจะเกิดผลดีแก่ผู้กระทำ คือเกิดผลเป็นความสุขสบายของผู้กระทำ ถ้าไม่มีความมั่นใจว่าทำแล้วจะได้รับผลดีจริง ๆ ความตั้งใจจริงที่จะกระทำก็จักไม่เกิด และก็จักไม่ทำ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาตัดสินลงไปให้เห็นชัดเจนว่า การฝึกฝนอบรมให้ไม่นึกถึง ให้ไม่ใส่ใจในบุคคล

หรือในเรื่องที่จะทำให้เกิดโทสะนั้น จะให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติจริง ๆ และปัญญาในเรื่องนี้ รวมทั้งปัญญาในเรื่องทั้งหลาย จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อสติเกิด คือมีสติเสียก่อน นั่นก็คือในการแก้ไขและตัดสินเรื่องทุกเรื่อง ที่จะให้เป็นไปอย่างถูกต้องจำเป็นต้องใช้ปัญญาประกอบด้วยสติ สติกับปัญญาขาดไม่ได้ไม่ว่าจะในการพิจารณาเรื่องใดที่ต้องการรู้ความถูกผิด ความควรไม่ควร อย่างถูกต้องถ่องแท้

ที่จริงโทสะมักจะเกิดเพราะใจไปตั้งไว้ว่าเรื่องนั้นสิ่งนั้นจะต้องเป็นอย่างนี้อย่างนั้นตามใจของตน เมื่อไม่เป็นไปดังที่ใจตั้งไว้ หรือเรียกว่าเมื่อไม่ได้ดังใจ โทสะก็เกิด ดังนั้นถ้าไปมุ่งคิดถึงใจผู้อื่น มุ่งรักษาใจผู้อื่น ไม่มุ่งให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ตามใจตนเอง โทสะก็ยากจะเกิด

ขึ้นได้ นับเป็นการป้องกันมิให้โทสะเกิดขึ้น เพิ่มพูนโทสะเดิมที่สะสมอยู่แล้วในจิตใจคนละไม่น้อยวิธีหนึ่ง ถ้าป้องกันของใหม่มิให้เกิดได้เรื่อย ๆ และพยายามขัดเกลาของเก่าที่แม้จะสะสมอยู่แล้วมากมายเพียงไรไปเรื่อย ๆ ผลก็ย่อมปรากฏ เป็นความสะอาดของจิตใจ เป็นความเยือกเย็น เป็นสุข เพราะโทสะเป็นความสกปรก เป็นความร้อนและความทุกข์อย่างแท้จริง

อันการรู้จักขอโทษนั้นเป็นมารยาทอันดีงามสำหรับตัวผู้ทำเอง และเป็นการช่วยระงับหรือช่วยแก้โทสะของผู้ถูกกระทบกระทั่งให้เรียบร้อยด้วยดีได้ด้วย หรือจะกล่าวว่าการขอโทษคือการพยายามป้องกันมิให้มีการผูกเวรกันก็ไม่ผิด เพราะเมื่อผู้หนึ่งทำผิด อีกผู้หนึ่งเกิดโทสะเพราะถือความผิดนั้นเป็นความล่วงเกินกระทบกระทั่งถึงตน แม้ไม่อาจแก้โทสะนั้นได้ ความผูกโกรธหรือความผูกเวรก็ย่อมมีขึ้น ถ้าแก้โทสะนั้นได้ก็เท่ากับแก้ความผูกโกรธหรือผูกเวรได้ เป็นการสร้างอภัยทานขึ้นแทน อภัยทานก็คือการยกโทษให้ คือการไม่ถือความผิดหรือการล่วงเกินกระทบกระทั่งว่าเป็นโทษ อันอภัย

ทานนี้เป็นคุณแก่ผู้ให้ยิ่งกว่าแก่ผู้รับ เช่นเดียวกับทานทั้งหลายเหมือนกัน คืออภัยทานหรือการให้อภัยนี้เมื่อเกิดขึ้นในใจผู้ใด จะยังจิตใจของผู้นั้นให้ผ่องใส พ้นจากความกลุ้มรุมบดบังของโทสะอันใจที่แจ่มใส กับใจที่มืดมัว ไม่อธิบายก็น่าจะทราบกันอยู่ทุกคนว่าใจแบบไหนที่ยังความสุขให้เกิดแก่เจ้าของ ใจแบบไหนที่ยังความทุกข์ให้เกิดขึ้น และใจแบบไหนที่เป็นที่ต้องการใจแบบไหนที่ไม่เป็นที่ต้องการเลย

ผู้อบรมจิตให้คุ้นเคยอยู่เสมอกับการให้อภัย แม้จะไม่ได้รับการขอขมา ก็ย่อมอภัยให้ได้ ในทางตรงกันข้าม ผู้ไม่เคยอบรมจิตใจให้คุ้นเคยกับการให้อภัยเลย โกรธแล้วก็ให้หายโกรธเอง แม้ได้รับการขอขมาโทษ ก็อาจจะไม่อภัยให้ได้ เป็นเรื่องของการไม่ฝึกใจให้เคย

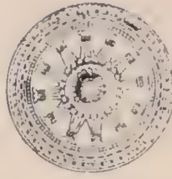
ชิน อันใจนั้นฝึกได้ ไม่ใช่ฝึกไม่ได้ ฝึกอย่างใดก็จะเป็นอย่างนั้น ฝึกให้ดีก็จะดี ฝึกให้ร้ายก็จะร้าย สัตว์ป่าที่ดุร้ายยังเอามาฝึกให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ฝึกได้

การฝึกใจก็ต้องใช้ความมานะพากเพียรอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน จึงจะปรากฏผลประจักษ์แก่ใจตนเองเป็นลำดับ เป็นขั้นไป

แต่ไม่ว่าโลภะหรือโทสะก็ตาม มีมูลเหตุเกิดจากกิเลสตัวสำคัญคือโมหะ ที่เรียกเป็นคำไทยง่าย ๆ ว่า ความหลง อันหมายถึงความรู้ความคิดที่ไม่ถูกต้องตามความจริง ความหลงนี้เห็นจะพอเปรียบได้กับยาดำ คือมีแทรกอยู่ในกิเลสทุกกอง ทุกประเภท ตั้งแต่หยาบสุดถึงละเอียดสุด พูดให้ถูกก็คือความหลงหรือโมหะเป็นเหตุให้เกิดกิเลสทั้งปวง เป็นพื้นฐานของกิเลสทั้งปวง ความรักความชอบก็เกิดจากโมหะ ความชังก็เกิดจากโมหะ ความยินดีก็เกิดจากโมหะ ความยินร้ายก็เกิดจากโมหะ ความปรารถนาก็เกิดจากโมหะ ความเกียจคร้านก็เกิดจากโมหะ ความง่วงเหงาหาวนอนก็เกิด

จากโมหะ ความลังเลสงสัยก็เกิดจากโมหะ แม้ความโลภก็เกิดจากโมหะ และความโกรธก็เกิดจากโมหะ ภาวะของจิตที่สิ้นกิเลสอย่างสิ้นเชิงแล้วเท่านั้นที่ปราศจากโมหะหรือความหลงเข้าไปเกี่ยวข้องแม้แต่น้อย เป็นภาวะเดียวจริง ๆ ที่พ้นจากโมหะหรือความหลง ภาวะอื่นของจิตมีความหลงเป็นเหตุแทรกซึมอยู่ทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ตราบใดที่ยังทำความหลงให้บรรเทาเบาบางไม่ได้ ตราบนั้นจิตยังจะต้องมืดมิด และเร่าร้อนวุ่นวายกระสับกระส่ายอยู่ด้วยอารมณ์รุนแรงร้อยแปด เช่นอารมณ์รักอารมณ์ชัง อารมณ์ยินดี อารมณ์ปรารถนา เหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าเมื่อใดทำความหลงให้บรรเทาเบาบางลงได้ เมื่อนั้นจิตก็จะผ่องใสและเยือกเย็นเป็นสุขขึ้น ด้วยไม่มากด้วยอารมณ์รุนแรงร้อยแปดดังกล่าว

การได้มาซึ่งสิ่งของหรือทรัพย์สินใด ๆ ก็ตามด้วยวิธีอันมิชอบ นับเป็นการได้ที่ไม่คุ้มเสีย เพราะสิ่งเหล่านั้นเมื่อถึงเวลาก็ต้องหมดสิ้นไปตามธรรมดา แต่ความเสียหายอันเกิดจากการทุจริตย่อมจักคงอยู่ ฉะนั้นเมื่อมีความปรารถนาต้องการเกิดขึ้นในสิ่งใดอย่างมิชอบ ให้ใช้วิธีแก้ไขความปรารถนามิชอบของตนให้ดับด้วยการคิดถึงความจริงว่าเป็นสิ่งที่ไม่คงทนถาวร จะต้องสลายไปเป็นธรรมดา เมื่อใดสามารถแลเห็นความต้องสลายไปเป็นธรรมดาของสิ่งที่ตนปรารถนาต้องการได้ เมื่อนั้นความปรารถนาต้องการในสิ่งนั้นย่อมดับลงได้ และผู้ใดสามารถทำให้ความปรารถนาต้องการดับลงได้ด้วยการ

แลเห็นเหตุผลที่ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า สิ่งที่ปรารถนาต้องการนั้นไม่คงทนถาวรอยู่ตลอดไป จักเสื่อมสลายหมดสิ้น นับว่าผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีโมหะในเรื่องนั้นสิ่งนั้น มีความเห็นถูกเห็นจริงในเรื่องนั้นสิ่งนั้น ผู้มีความเห็นถูกเห็นจริงหรือเรียกว่าไม่มีโมหะไม่มีความหลงในเรื่องใดสิ่งใดก็ตาม ย่อมจักไม่ทำผิดในเรื่องนั้นสิ่งนั้น ส่วนผู้ที่ทำผิดในเรื่องใดสิ่งใดก็เพราะมีโมหะหรือความหลง คิดผิดเห็นผิดในเรื่องนั้นสิ่งนั้นนั่นเอง

การกระทำทุกอย่าง ทั้งดีและไม่ดี เมื่อทำแล้วไม่ลบเลือนไปไหน จะสั่งสมตัวเองอยู่ตลอดเวลา อยู่ภายในใจของผู้กระทำนั้นเอง เป็นพื้นฐานแห่งจิตใจของผู้กระทำนั้นเอง ทำดีมากพื้นฐานของจิตใจก็ดีมาก ทำไม่ดีมาก พื้นฐานของจิตใจก็ไม่ดีมาก ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้มีโมหะหรือความหลงมากจักไม่ยอมรับความจริงนี้ จักพยายามลบล้างปฏิเสธความจริงนี้ คือจักกล่าวว่าทำแล้วก็เป็นอันแล้วกันไป ไม่มีผลเหลืออยู่เป็นความดีความชั่วที่ยั่งยืนตลอดไปทุกภพทุกชาติ บุคคลประเภทดังกล่าวจึงมักทำกรรมโดยมุ่งผลฝ่ายกิริยาเท่านั้น มิได้คำนึงถึงผลฝ่ายกรรมที่ต้องขึ้นแก่กาละดังกล่าวแล้ว นั่นก็คือบุคคลประเภทดังกล่าวมักจะทำอะไรก็ได้ที่

ต้องการจะทำ โดยไม่ต้องคิดว่าเป็นการทำชั่ว หรือทำดี ทำผิดหรือทำถูก ควรทำหรือไม่ควรทำ บุคคลประเภทที่มีโมหะหรือความหลงมากขนาดนี้ จะทำอะไรลงไปโดยไม่คิดถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต

เด็กที่ยังไม่รู้ว่าไฟร้อน ถ้าเชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ไว้ก่อน จะไม่เป็นการเชื่ออย่างงมงาย แต่จะเป็นการเชื่อที่ช่วยคุ้มครองรักษา เด็กเองมิให้ถูกไฟลวกไฟไหม้พองฉันใด ผู้ที่ยังไม่เห็นถนัดชัดแจ้งด้วยตนเองในเรื่องกรรมและผลของกรรม ถ้าเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ก่อนก็จะไม่เป็นการเชื่ออย่างงมงาย แต่จะเป็นการเชื่อที่ช่วยคุ้มครองรักษาผู้เชื่อเองมิให้ได้รับผลร้ายจากการกระทำไม่ดี แต่ให้ได้รับผลดีจากการทำดีฉันนั้น เด็กที่ไม่รู้จักไฟว่าร้อน แต่เชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ วันหนึ่งเมื่อเติบโตรู้ภาษาขึ้น หรือเรียกว่า มีปัญญาขึ้นก็จะรู้จักด้วยตนเองว่าไฟร้อน จะเป็นการรู้จักที่ไม่ต้องถูกไฟ

ลวกไฟไหม้ทนทุกข์ทรมานเสียก่อน ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่ยังไม่เห็นถนัดชัดแจ้งด้วยตนเองในเรื่องกรรมและผลของกรรม แต่เชื่อพระพุทธองค์ทรงสั่งสอน วันหนึ่งเมื่อปัญญาเจริญขึ้นด้วยการอบรม ก็จะเข้าใจในเรื่องกรรมและผลของกรรมด้วยตนเอง จะเป็นความเข้าใจที่ไม่ต้องถูกผลไม่ดีของกรรมไม่ดีทำให้บอบช้ำแสนสาหัสเสียก่อน เช่นนี้แล้วควรพิจารณาว่าเด็กที่ไม่รู้จักไฟว่าร้อน เชื่อผู้ใหญ่ไว้ก่อนดีหรือไม่ ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องของกรรม เชื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ก่อนดีหรือไม่

ทุกคนมีความรัก มีบุคคลเป็นที่รัก มีสิ่งเป็นที่รัก แม้พยายามดูให้เห็นความไม่เที่ยง หรือความทนอยู่ไม่ได้ หรือความไม่อยู่ใต้อำนาจปรารถนาต้องการของใครเลย ย่อมมีความสงบสุขในจิตใจได้พอสมควร ดังนั้นจึงควรพิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไว้ให้เสมอ จะได้ไม่เป็นทุกข์จนเกินไปเมื่ออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปรากฏชัดเจนพอสมควร

ได้กล่าวว่าการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง ก็เพราะจะเป็นเหตุให้พ้นจากโมหะความหลงผิด จะเป็นแสงสว่างกลางความมืดส่องให้เห็นทุกข์โทษภัยของความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงว่าเที่ยง ว่าไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง และว่าเป็นไปได้ตามอำนาจความปรารถนาต้องการ อันทุกข์โทษภัยของสิ่งใดก็ตาม หากผู้ใดเห็นถนัดชัดแจ้งว่ามีอยู่ ผู้นั้นย่อมไม่เข้าไปแตะต้องข้องเกี่ยว ย่อมปลีกหนี เช่นถ่านไฟอันลุกแดงเป็นสิ่งมีทุกข์โทษภัยคือความร้อนไหม้แก่ทุกคน ทุกสิ่งที่เข้าไปแตะต้อง นี้ทุกคนรู้ชัดทุกคนจึงไม่จับต้อง ด้วยกลัวทุกข์โทษภัยนั้นจะเกิดแก่ตน อันความยึดมั่น

ถือมั่นในเรื่องทั้งปวงก็มีทุกข์โทษภัยเช่นเดียวกับการจับต้องถ่านไฟอันลุกแดง แต่เพราะทุกคนไม่รู้ชัดจึงไม่กลัว จึงเข้าไปยึดมั่นถือมั่นไว้ และเมื่อได้รับทุกข์โทษภัยเพราะการยึดมั่นถือมั่นก็มีโมหะทำให้หลงคิดไปว่าทุกข์โทษภัยทั้งหลายที่เกิดกับตนนั้น เป็นเพราะผู้นั้นผู้นี้หรือสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นต้นเหตุ หาได้เห็นความจริงว่าเหตุที่แท้ของทุกข์โทษภัยที่ตนได้รับนั้น คือความยึดมั่นถือมั่นของตนเอง

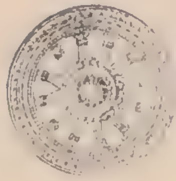

เวลาใดเกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาว่านี่ตัวเรา นั่นของเรา ก็พยายามมีสติตั้งใจในเวลานั้นทุกครั้ง ว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีให้จงได้ คือจะคิดดีพูดดีทำดี จะไม่ปล่อยให้ตัวเราของเราเป็นตัวเราของเราที่ไม่ดี คือจะไม่คิดไม่ดีไม่พูดไม่ดีไม่ทำไม่ดี นั่นก็เท่ากับพยายามมีสติตั้งใจจะทำความดีอยู่เสมอ สติที่ประกอบด้วยความตั้งใจดีเช่นนั้น จะเป็นเหตุให้ได้ทำความดียิ่งกว่าไม่มีสติประกอบด้วยความตั้งใจดีเสียเลย ผู้มีสติเป็นผู้ไม่พลั้งพลาดไปตามอารมณ์หรือเหตุการณ์ใด ๆ ได้ง่าย แตกต่างกับผู้ไม่มีสติ ซึ่งเป็นผู้พลั้งพลาดได้ง่ายที่สุด กระทบอะไรเพียงเบา ๆ เพียงเล็กน้อย ก็พลั้ง

เผลอเป็นไปตามแรงกระทบนั้น ๆ เสียแล้ว ผู้ไม่มีสติจึงเป็นผู้ตกอยู่ใต้อำนาจของความไม่ถูกไม่ดีได้ง่าย ส่วนผู้มีสติจะไม่เป็นเช่นนั้น สติจะยับยั้งไว้ได้ เช่นเมื่อมีสติตั้งใจว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดี แม้มีอะไรมาเป็นเหตุจะชักนำให้ทำความไม่ดี สติที่ตั้งไว้ว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีก็อาจจะเตือนให้ระลึกได้ถึงความตั้งใจนั้น จะทำให้ไม่อ่อนโอนไปตามเหตุที่จะชักนำไปตรงกันข้ามกับสติที่ตั้งไว้ การพยายามมีสติตั้งใจมั่นว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำคัญอย่างยิ่ง สำหรับผู้ต้องการบริหารจิตทุกคน จะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้โทษของการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเราลดน้อยลงได้บ้าง

จิตที่มีธรรมรักษา มีธรรมคุ้มครอง ย่อมพ้นจากอำนาจของกิเลสคือโลภะ โทสะ โมหะ เป็นจิตที่เยือกเย็นเป็นสุขมีค่าหาประมาณมิได้ ให้ความเย็นแก่เจ้าของเอง และยังแผ่ความเย็นนั้นไปถึงคนและสัตว์น้อยใหญ่ได้อีกด้วย ตรงกันข้ามกับจิตที่ไม่มีธรรมรักษา ไม่มีธรรมคุ้มครอง ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสคือโลภะ โทสะ โมหะ เป็นจิตที่ร้อนรนทนทุกข์ ปราศจากค่า ให้ความร้อนแก่เจ้าของ และยังแผ่ความร้อนนั้นไปถึงคนและสัตว์น้อยใหญ่อีกด้วย ผู้มาบริหารจิตเพื่ออบรมจิตให้ดีจึงเป็นผู้มีความเห็นชอบที่จะนำไปสู่ความดำริชอบ และสู่ความเยือกเย็นเป็นสุขของจิต อันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเหนือสิ่งอื่นใด เหมือนได้พักอาศัยในเรือนที่มีหลังคามุงแล้วดี ฝนไม่รั่วรดนั่นแล

ความไม่เชื่อในเรื่องกรรมให้ถูกต้องนี้แหละเป็นเหตุอันแท้จริงที่ทำให้คนทั้งหลายทำบาปไม่ทำบุญแต่อย่างเดียว แต่ก็เป็นการยากยิ่งนักสำหรับสามัญชนที่จะสามารถมีปัญญาเห็นจริงจนถึงทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องกรรมและผลของกรรมได้อย่างถูกต้อง เพราะเป็นเรื่องสลับซับซ้อน จนทำให้เกิดความรู้สึกไปได้ว่า บางครั้งหรือมากครั้งทำดีไม่ได้ดี กลับไปได้ไม่ดี ส่วนทำไม่ดีกลับไปได้ดี นี่เป็นเพราะความสลับซับซ้อนแห่งการส่งผลของกรรม จึงทำให้ยากจะรู้จะเห็นจะเข้าใจว่าผลใดเป็นของกรรมใด อันผลดีที่ผู้ทำกรรมไม่ดีให้รู้เห็นกันทั่วไปกำลังได้รับอยู่นั้น ความจริงหาใช่เป็นผลของกรรม

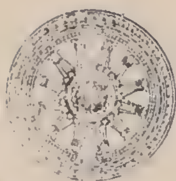
ไม่ดีที่เขากระทำให้รู้เห็นทั่วไปนั้นไม่ แต่เป็นผลของกรรมดีที่เขาต้องทำไว้แน่ แม้ว่าจะไม่เป็นที่รู้เห็นทั่วไปในปัจจุบันก็ตาม ในทางตรงกันข้าม อันผลไม่ดีที่ผู้ทำกรรมดีให้รู้เห็นกันทั่วไปกำลังได้รับอยู่นั้น ความจริงก็หาใช่เป็นผลของกรรมดีที่เขากระทำให้รู้เห็นกันทั่วไปนั้นไม่ แต่เป็นผลของกรรมไม่ดีที่เขาต้องทำไว้แน่ แม้ว่าจะไม่เป็นที่รู้เห็นทั่วไปในปัจจุบันก็ตาม ความสำคัญอยู่ที่ว่าทำกรรมใดไว้แรง กรรมนั้นก็จะให้ผลก่อนไม่ใช่ว่ากรรมจะต้องให้ผลตามลำดับการกระทำเสมอไป เพราะเหตุนี้คนทั่วไปจึงเข้าใจยากมาก จึงไม่กลัวจะได้รับผลชั่วที่จะเกิดจากการทำชั่ว ไปคิดเสียว่าการกระทำเป็นเรื่องหนึ่ง ผลของการกระทำเป็นอีกเรื่องหนึ่ง คือจะทำอย่างไร ดีหรือชั่วก็ทำไป ผลที่ได้รับก็ได้

รับไป ดีหรือชั่วก็ไม่แน่นอน ไม่เกี่ยวกับการกระทำอย่างใดเลย ความคิดเห็นเช่นนี้เป็นโทษอย่างยิ่ง เป็นเหตุให้ไม่พิจารณาให้รอบคอบก่อนการกระทำการทั้งหลาย และผลก็คือจะได้รับความเศร้าหมองเดือดร้อนเพราะการกระทำของตนเอง

ความประมาทในลาภยศสรรเสริญสุข ในวัยอันงาม ในความไม่มีโรค เป็นทางแห่งความตาย ผู้ประมาทดังกล่าวแล้วเหมือนผู้ที่ตายแล้ว มีความหมายดังนี้ คือ เมื่อกำลังมีลาภยศสรรเสริญสุข กำลังมีวัยอันงาม กำลังอยู่ในความไม่มีโรค ใจเพลิดเพลินยินดี ปราศจากสติอันจะทำให้ระลึกได้ ว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใด เมื่อระลึกไม่ได้ถึงสัจจธรรมดังกล่าว เพราะขาดสติ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือเพราะประมาท บุคคลนั้นย่อม คิด พูด ทำ ไปตามอำนาจความประมาท อันจะนำมาซึ่งผลร้าย เป็นทุกข์โทษ

ภัยแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นการทำบาปอกุศล ไม่เป็นการทำบุญกุศล ครั้นความไม่เที่ยงความทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และความไม่เป็นไปตามปรารถนาต้องการของตนปรากฏชัดเจนขึ้นในลาภยศสรรเสริญสุข กลายเป็นความเสื่อมลาภเสื่อมยศนินทาทุกข์ หรือปรากฏชัดเจนขึ้นในวัยอันงาม กลายเป็นความทรุดโทรมของสังขารร่างกาย หรือปรากฏชัดเจนขึ้นในความไม่มีโรค กลายเป็นความป่วยไข้ขี้โรค ผู้ประมาทมิได้มีสติระลึกรู้ไว้เลยย่อมเกิดความทุกข์ ย่อมไม่อาจเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วผ่านพ้นไปแล้ว ให้กลับคืนได้เช่นไม่อาจมีเวลาแก้ตัวทำบุญกุศลได้ ไม่อาจช่วยตนให้พ้นจากโทษของบาปอกุศลที่ตนได้ประกอบไว้แล้วด้วยความประมาทได้ ผู้คิดพูดทำแต่บาปอกุศลด้วยความประมาทนี้แหละคือผู้ที่ตายแล้ว

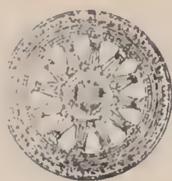
ใจซึ่งไม่มีที่พึ่งอาศัย ตกอยู่ใต้กระแสของกิเลส หรือ อารมณ์ที่พัดท่วมอยู่ตลอดเวลาย่อมไม่อาจสวัสดีได้ เหมือนคนตกอยู่ในกระแสน้ำและไม่มีเกาะสำหรับขึ้นพักอาศัย ย่อมกระเสือกกระสนทุรนทุรายด้วยความทุกข์ ด้วยความหวาดกลัว จนถึงเวลาสิ้นแรงจมลง เพื่อทรงอนุเคราะห์ให้ใจของทุกคนมีที่พึ่งอาศัย ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสและอารมณ์ ไม่ต้องเดือดร้อนทุรนทุราย หาความสงบร่มเย็นเป็นสุขสวัสดีมิได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงพระกรุณาตรัสสอนให้ทุกคนทำเกาะสำหรับเป็นที่พึ่งอาศัยของจิตใจตนเอง ด้วยการปฏิบัติในธรรม ๔ ประการ คือ ๑. หมั่นละความชั่วทำ

ความดี ๒. ไม่ประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน มีสติรักษาอยู่ ๓. สำรวมระวัง คือมีสติระวังจิตใจในเวลาที่รับอารมณ์ต่าง ๆ ทางตาหูเป็นต้น มิให้กลายเป็นกระแสกิเลสท่วมใจ และ ๔. ให้ข่มฝึก คือใช้ปัญญาข่มฝึกจิตใจตนเองให้สิ้นพยศร้าย

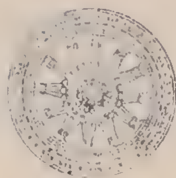
สามัญชนทั้งหลาย แม้ไม่อาจมีสติ มีปัญญา มีความไม่ประมาท ได้ในชั้นสูงสุด เช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก เพราะยังมีกิเลสคือโลภะหรือราคะ โทสะ และโมหะ คือโลภ โกรธ หลง เป็นเครื่องบดบังจิตใจมิให้สติและปัญญาเกิดได้เต็มที่ มิให้ได้บรรลุสุขอันไพบูลย์ แต่ก็สามารถจะบรรลุสุขในชั้นหนึ่งได้ มีความทุกข์เบาบางลงได้ แม้มีความเพียรตามรักษาสติมิให้ประมาทมัวเมาลุ่มหลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือผู้ใดผู้หนึ่งจนเกินไป พยายามมีสติทำปัญญาให้เห็นจริงแม้เพียงว่าที่พระพุทธองค์ทรงเตือนไม่ให้ใช้ชีวิตอย่างประมาทมัวเมาลุ่มหลงนั้น ก็เพราะทรงมุ่งจะ

ช่วยให้ได้เป็นสุขตามสมควร จนถึงได้บรรลุสุขอันไพบูลย์ จึงควรต้องน้อมรับพระกรุณาคุณอันนั้นมาปฏิบัติ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงพระพุทธองค์เป็นสรณะ อันจะนำให้เกิดความสุขได้จริงสมดังที่พระพุทธองค์ทรงมีพระกรุณามุ่งจะช่วย

อันผู้ประมาทในการคิด การพูด การทำของตนที่ทรงเปรียบเหมือนคนนอนหลับก็เพราะผู้ประมาทดังกล่าว ไม่ระวังการคิด การพูด การทำของตนให้เป็นการคิดที่ดี การพูดที่ดี การทำที่ดี จะคิดจะพูดจะทำอย่างไรก็ปล่อยไปตามชอบใจ ไม่รู้ผิดไม่รู้ถูก ไม่รู้ดีไม่รู้ชั่ว เหมือนคนนอนหลับไม่รู้อะไรทั้งสิ้น ไม่มีสติปัญญาในการใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ผู้ที่หลับเสียจริง ๆ ในในการนอน ก็ยังดีกว่าผู้ที่ทรงเปรียบว่าหลับเพราะมีความประมาท เพราะผู้ที่หลับจริง ๆ ด้วยการนอนย่อมเป็นผู้ไม่คิด ไม่พูด ไม่ทำกรรมใด ๆ แล้ว ผลจากกรรมนั้น ๆ ย่อมไม่มี ส่วนผู้หลับเพราะเป็นผู้ประมาทยังเป็นผู้คิดอยู่ พูดอยู่ ทำอยู่ เรียกว่ายังเป็นผู้ทำกรรมอยู่

ผลจากกรรมจึงย่อมมี และเมื่อเป็นผลที่เกิดจาก
กรรมอันประกอบด้วยความประมาท ไม่ระมัด
ระวังก่อนแล้วจึงทำ ผลจึงย่อมเป็นผลที่ไม่ดี
เพราะผู้ประมาทย่อมประกอบกรรมอันประมาท
ไม่ว่าจะคิด จะพูด จะทำ เป็นไปอย่างประมาท
มิได้ระวังรอบคอบว่าเป็นสิ่งควรคิด ควรพูด
ควรทำ หรือไม่ เพียงใด อันการคิดการพูด
การทำของสามัญชนทุกคนนั้นเป็นความผิดพลาด
ได้ง่ายอยู่แล้ว แม้ไม่มีสติทำความไม่ประมาท
ระมัดระวังไว้โดยควร ว่าจะไม่คิดผิด พูดผิด
ทำผิด ก็จะนำไปสู่ความผิดได้ยิ่งขึ้น

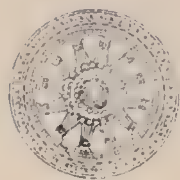

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสพระพุทธภาษิตเปรียบผู้ประมาทว่า เหมือนคนนอนหลับย่อมไม่ก้าวไป ขณะที่ผู้ไม่ประมาทซึ่งเหมือนผู้ตื่นอยู่ ก้าวเลยไปไกลแล้ว พระพุทธภาษิตบทนี้ก็เช่นเดียวกับพระพุทธภาษิตบทอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ใช้เป็นคติสอนใจได้ทั้งผู้ปฏิบัติทางธรรมและทางโลก คือไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติทางธรรมหรือจะเป็นผู้ปฏิบัติทางโลกก็ตาม จำเป็นจะต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาทจึงจะสามารถดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางได้รวดเร็ว และด้วยดี จนสำเร็จผลสมประสงค์

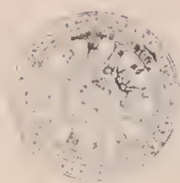
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบธรรมเช่นฉัตรคือร่ม คือสามารถกันความแปดเปื้อนและความแผดเผาเร่าร้อนได้ แต่ร่มนั้นเป็นเครื่องคุ้ม

กันภายนอก ส่วนธรรมเป็นเครื่องคุ้มกันภายใน ร่มทำไม่ให้ฝนเปื้อนเปียกกาย ไม่ให้แดดแผดเผากาย ส่วนธรรมทำไม่ให้กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายแปดเปื้อนใจ แผดเผาใจ

ความจริงนั้น แม้จะทรงเปรียบธรรมเครื่องคุ้มใจว่าเหมือนร่มเครื่องคุ้มกาย แต่เครื่องคุ้มใจก็เป็นความสำคัญเป็นความจำเป็นกว่าเครื่องคุ้มกายอยู่เป็นอันมาก เปียกฝนร้อนแดดนั้น เมื่อพ้นฝนแล้ว พ้นแดดแล้ว ก็หายเปียกหายร้อน กลับเป็นปรกติได้เหมือนเดิม แต่ความทุกข์หรือกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เมื่อแผดเผาใจได้แล้วแต่ละครั้งย่อมไม่พ้นไปจากใจได้เลย ย่อมรวมตัวอยู่ในใจ สั่งสมเพิ่มพูนยิ่งขึ้นเรื่อยไป

ไฟภายนอกแม้มีโทษก็ยังมีคุณ เช่นยังใช้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระได้ แต่ไฟภายในใจของสามัญชนทุกคนอันเกิดแต่กิเลส มีแต่โทษ หาคุณไม่ได้เลย ดับเสียได้เมื่อใดเมื่อนั้นจะถึงบรมสุขนั่นแล

จิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้ "ความฝึกจิตที่ข่มยาก ไว มีปรกติตกไปตามความใคร่ เป็นการดี เพราะว่าจิตที่ฝึกแล้วนำความสุขมาให้"

ในพระพุทธภาษิตบทนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่าจิตที่ฝึกแล้วนำความสุขมาให้ การฝึกจิตจึงเป็นการดี ปรกตินั้นจิตเป็นสิ่งที่ข่มยาก แต่ก็ข่มได้ เบา ไว อ่อนไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ง่าย แต่ด้วยการข่มการฝึกก็สามารถทำให้หนักแน่นมั่นคงสม่ำเสมอได้ และแม้มีปรกติตกไปตามใคร่ คือยินดีพอใจในสิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนาพอใจ แต่ด้วยการข่มการฝึกก็สามารถทำให้ละความยินดีพอใจนั้นได้ เมื่อจิตได้รับการข่มการฝึกแล้วให้ไม่อ่อนไหวเปลี่ยน

แปลงไปตามอารมณ์ต่าง ๆ โดยง่าย และให้ละความยินดีพอใจในสิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนาพอใจได้ จิตก็จะเป็นจิตที่เป็นสุข และนี้แลที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าจิตที่ฝึกแล้วนำความสุขมาให้

อันตรายของจิตนั้นมิได้เกิดจากบุคคลหรือจากสิ่งภายนอกมาทำร้ายคิดร้าย แต่เกิดจากภายในจิตใจเอง ราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ ทั้งหมดนี้คือ อันตรายของจิตที่เกิดขึ้นภายในจิตเอง มิได้เกิดจากบุคคลหรือสิ่งภายนอกนำมาสุมใส่ป้ายทาให้สกปรกเศร้าหมอง ดังนั้นการระวังรักษาจิตจึงมิใช่การระวังรักษามิให้ผู้ใดหรือสิ่งใดเข้าไปทำร้าย แต่เป็นการรักษาจิตเองมิให้ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสคือราคะหรือโลภะ โทสะ และโมหะ

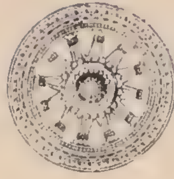
จิตเป็นสิ่งที่ละเอียดมาก เห็นได้ยากมาก จึงยากจะเห็นได้ว่าอาการของจิตเป็นอย่างไร เมื่อใดตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสอย่างใด ยิ่งเป็น

จิตที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสชั้นหยาบคือโลภ โกรธหลงอย่างแรงด้วยแล้ว กิเลสยิ่งปิดบังจิตดวงละเอียดเสียมิดชิดให้เห็นได้ยากยิ่งขึ้นไปอีกหลายเท่า เช่นคนโลภมากจนเกินไปก็ยากจักรู้ตัวว่ากำลังโลภ คนโกรธมากจนเกินไปก็ยากจักรู้ตัวว่ากำลังโกรธ คนหลงมากจนเกินไปก็ยากจักรู้ตัวว่ากำลังหลง แต่สำหรับผู้ตามรักษาจิตด้วยสติและปัญญาพอสมควร ให้พ้นจากอำนาจของกิเลสชั้นหยาบได้บ้างแล้ว จิตดวงละเอียดก็จะแสดงตัวให้เห็นได้ง่ายขึ้น คือเมื่อมีสติและปัญญาพอสมควร ก็จะเห็นจิตได้ง่ายขึ้นพอสมควรเมื่อรักษาคุ้มครองจิตให้พ้นจากอำนาจกิเลสชั้นหยาบและชั้นกลางได้ ก็จะเห็นจิตได้ง่ายขึ้นอีก เพราะจิตดวงละเอียดจะแสดงตัวชัดเจนยิ่งขึ้นอีกแก่ความรู้เห็นของผู้มีสติและปัญญาสามารถ

รักษาจิตให้พ้นกิเลสถึงขั้นนั้นได้ เหมือนเพชรที่มีดินโคลนห่อหุ้มอยู่ เมื่อดินโคลนถูกขัดล้างออกไปได้มากเพียงใด เพชรก็ย่อมแสดงตัวชัดเจนยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ทุกคนล้วนมีศัตรูเป็นแม่ทัพผู้ฉลาดในการใช้ยุทธวิธีที่แยบยล ดังนั้นแม้ไม่ประสงค์จะเป็นผู้พ่ายแพ้แก่ศัตรูคือมารหรือสมุทัย ทุกคนก็ต้องอบรมสติอบรมปัญญาให้ยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อจะได้สามารถเอาชนะศัตรูได้ มีใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอย่างแน่วแน่มั่นคง จนได้พบความสุขสงบทางใจ ที่จะไม่ได้พบเลยแม้พ่ายแพ้แก่ศัตรูคือสมุทัย

ทุคติ หรือ สภาพที่ เป็น ทุกข์ นั้นทุก คนกลัว ไม่อยากได้รับ แต่จะสามารถหนีสภาพนั้นให้พ้น ได้มิใช่อยู่ที่ความกลัวหรือความตั้งปรารถนาต้อง การแต่อยู่ที่ต้องศึกษาธรรม และ ปฏิบัติดำเนินไป จนถึง จุด ที่ จะพ้นจากสภาพที่เป็นทุกข์ได้เท่านั้น บรรดาผู้มาบริหารจิตคือผู้ที่กำลังหนีทุคติ ซึ่งแม้ บริหารจิตจริง ก็จะสามารถหนีสภาพที่เป็นทุกข์ ได้ในวันหนึ่งอย่างแน่นอน มาก น้อย ควร แก่ การปฏิบัติ

มงคลยอดชีวิต

ความเบื้องต้น

ในโลกเรานี้ ไม่มีอะไรจะสำคัญเท่าคน ในตัวคนไม่มีอะไรจะสำคัญเท่าจิตใจ แม้ในจิตใจก็ไม่มีอะไรจะสำคัญเท่าอารมณ์ เพราะมวลอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ แต่ละอย่างสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจให้ดีและเสียได้

บรรดาอารมณ์เหล่านั้น เสียงเป็นข้อประสงค์ที่จะบรรยายในที่นี้ ในหมู่เสียงที่ปรากฏอยู่ล่ะ ก็ไม่มีเสียงชนิดไหนจะสำคัญเท่าเสียงคน เพราะเสียงคนโดยเฉพาะเสียงเล่าลือ เป็นเสียงสะเทือนใจของคนทั่วไป ปลุกให้คนฉลาดตื่นตัวรู้เท่าทันเหตุการณ์ ฟังเหตุฟังผลมากกว่าฟังเสียง แต่ยั่วยุให้คนโง่ ตื่นเต้น ตื่นตูม ตื่น

แตก และตื่นข่าว ส่อว่าเป็นคนเบาความ เบาสติปัญญา ใจบอด สมองทึบ หูเบา เชื่อเสียงเล่าลือหรือเล่าอ้าง โดยมิได้พินิจพิเคราะห์เหตุผลต้นปลาย ฟังเสียงมากกว่าฟังเหตุฟังผล

เสียงคนนี้ประหลาดมากกว่าเสียงสัตว์อื่น กระตุ้นให้คนแตกตื่นเป็นพัก ๆ และสงบลงเป็นคราว ๆ พึงสังเกตเสียงมีเสียงลือเป็นสำคัญ เช่นเสียงลือว่า "น้ำบ่อทิพย์เกิดขึ้นที่โน่นที่นี่ ดื่มอาบแล้วหายโรคภัยไข้เจ็บได้เด็ดขาด" เมื่อมวลชนได้ยินเสียงลือนั้นแล้ว ผู้หลงเชื่อได้แตกตื่นไปดื่มไปอาบกันอย่างล้นหลาม

ครั้นเสียงนี้สงบลง ได้เกิดเสียงลือแบบใหม่ขึ้นว่า "ผู้มีบุญเกิดขึ้นที่บ้านนี้เมืองนั้น" ได้ทำให้ผู้หลงเชื่อข่าวลือ ต้องแตกตื่นเป็นกระต่ายตื่นตูม พากันนำเครื่องสักการะและเงินทอง ไปบูชาเด็กที่ลือว่าเป็นผู้มีบุญมาเกิด ช่วย

ให้พ่อแม่ของเด็กมั่งมีขึ้นเป็นก่ายเป็นกอง

เดี๋ยวเสียงลือนั้นสงบซบเซาลง ได้มีเสียงลือกระฉุกเส้นเกิดขึ้นอีกว่า "พระอาจารย์ชื่อนั้นแน่จริงให้บัตรให้เบอร์ถูกจัง ๆ" ผู้เมาบัตรเมาเบอร์พอได้ยินข่าว ก็ตะลีตะลานชื่อไปรบกวนท่าน จนไม่มีเวลาพักผ่อนหลับนอน ท่านต้องพูดคำต่ำ ๆ สูง ๆ ให้ แต่พวกเขาแทนที่จะโกรธท่าน กลับดีใจเอาคำที่ท่านว่าให้นั้นตีเป็นบัตรเป็นเบอร์ไปเลย

เมื่อเราย้อนหลังไปดูในสมัยชมพูทวีป ก็จะเห็นมวลชนชาวชมพูทวีป เป็นคนตื่นข่าวเล่าลือเช่นเดียวกัน โน่นดูเถอะ เขาจับกลุ่มชุมนุมกันอยู่ที่ประตูเมืองบ้าง ที่ศาลาว่าการบ้าง ที่สโมสรบ้าง ให้เงินให้ทองเป็นรางวัลแก่กันเพื่อให้เล่าเรื่องต่าง ๆ ซึ่งแต่ละเรื่องกว่าจะจบได้ใช้เวลาถกเถียงกันถึง ๔ เดือน ต่อมาวัน

หนึ่งมีผู้เสนอเรื่องมงคลต่อที่ประชุมว่า "อะไรเป็นมงคล รูปที่เห็น เสียงที่ฟัง หรืออารมณ์ที่ทราบ เป็นมงคล และใครเป็นผู้รู้จักมงคล"

"ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย ข้าพเจ้ารู้จักมงคล รูปที่เราเห็นเป็นมงคล" นายตาผู้มีสมญาว่าทิฏฐมงคลเอ่ยขึ้น "ฟังสังเกตเมื่อเราตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้เห็นนกแอ่นลม มะตูมอ่อน หญิงมีครรภ์ เด็กเล็กที่แต่งตัวเรียบร้อย หม้อน้ำเต็ม ปลาตะเพียนสด ม้าอาชาไนย โคอุสภะ แม่โค โคแดง รูปที่เราเห็นเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง นี่เองคือรูปที่เป็นมงคล"

"โปรดฟังก่อน ปวงท่านผู้มีเกียรติ ตานี้เห็นรูปสะอาดบ้าง ดีบ้างไม่ดีบ้าง ชอบใจบ้างไม่ชอบใจบ้าง" นายหูผู้มีสมญาว่าสุตมงคลแย้มพราย "พิจารณาดูเถิดท่าน ถ้ารูปที่เห็นเป็นมงคลแล้ว รูปทุกอย่างที่เห็นก็จะเป็นมงคล

ทั้งสิ้น" แล้วได้แถลงค้านว่า "รูปที่เห็นไม่เป็นมงคลเลย เสียงที่เราฟังต่างหากเป็นมงคล พึงสังเกตเมื่อเราตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ฟังเสียงว่า เจริญแล้ว เจริญอยู่ เต็มแล้ว ขาว ใจดี มิ่งขวัญ มิ่งขวัญเจริญ วันนี้ฤกษ์ดี ยามดี มงคลดี เสียงที่เราได้ฟังเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง นี่เองคือเสียงที่เป็นมงคล"

"ช้าก่อน ปวงท่านผู้มีเกียรติ ช้า ๆ จะได้พร้ำเล่มงาม ยั้งคิดก่อนแล้วจึงตกลง จะได้มงคลยอดชีวิต" นายใจผู้มีสมญาว่ามุตมงคลเตือน "เพราะหูได้ยินเสียงดีบ้างไม่ดีบ้าง ชอบใจบ้างไม่ชอบใจบ้าง โปรดคิดให้ถี่ถ้วนก่อน ถ้าเสียงที่เราฟังจะเป็นมงคลแล้ว เสียงทุกอย่างที่เราฟังก็จะเป็นมงคลทั้งสิ้น" แล้วได้กล่าวแย้งขึ้นว่า "เสียงที่เราฟังนั้นไม่เป็นมงคลเลย อารมณ์ที่เราทราบต่างหากที่เป็นมงคล พึงสังเกต

เมื่อเราตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่ ได้ดมกลิ่นดอกไม้ เคี้ยวไม้ชำระฟัน ขาว ลูบคลำปฐพี จับต้องข้าวกล้าเขียวสด โคมัยสด เต่า ดอกไม้ ผลไม้ นุ่งผ้าขาว โพกผ้าโพกขาวเหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งนี่เองคืออารมณ์ที่เป็นมงคล”

เมื่อเราดูรูปข้อเสนอสามข้อ แต่ละข้อแล้ว ไม่น่าจะเป็นปัญหาที่ยากอะไรเลย แต่เมื่อผู้หนึ่งแถลงข้อเสนอของตน กลับถูกผู้ตรงกันข้ามหักล้างเสีย ทำให้ผู้ฟังแตกออกเป็น ๓ พวก คือ พวกที่เชื่อนายตาถือรูปเป็นมงคล พวกที่เชื่อนายหูถือเสียงเป็นมงคล และพวกที่เชื่อนายใจถืออารมณ์เป็นมงคล แม้พวกที่ไม่เชื่อแต่ละพวก ก็ได้ถกเถียงกับพวกที่เชื่อแต่ละพวก จนเรื่องมงคลได้กลายเป็นข้อพิพาทดูเถิด ในบ้านในสภาสโมสรและที่ชุมนุมพบปะกัน ได้มีปัญหาเรื่องมงคลนำขึ้นถกเถียงกันอยู่ทั่วไป

และมีการวิพากษ์วิจารณ์กัน แผ่ขยายออกไปทั่วชมพูทวีป

ปัญหาเรื่องมงคลนั้น ได้มีการโต้เถียงขัดแย้งกัน ถึงกับใช้วาทะยั่วให้หมองหมาง เย้าให้แก่งแย่ง ยุให้ทะเลาะกัน ปัญหาตกค้างยืดเยื้อมาถึง ๑๒ ปี ก็ยังไม่ได้คำตัดสินเด็ดขาดว่าอะไรเป็นมงคล เมื่อ ๑๒ ปีผ่านไปด้วยอารมณ์ขุ่นวุ่นวาย ได้มีเสียงเกริ่นขึ้นว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักตรัสมงคลยอดชีวิต" ครั้นแล้วบุคคลไม่ปรากฏนามตามว่าเป็นเทพบุตร ได้นำปัญหาเรื่องมงคล เข้าไปทูลถามพระพุทธองค์ ซึ่งขณะนั้นกำลังประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ใกล้กับเมืองสาวัตถี

ตรัสมงคลยอดชีวิต

เมื่อมีผู้ทูลถามปัญหาเรื่องมงคลอย่างนั้นแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงมงคล ๓๘ ซึ่ง

แต่ละข้อล้วนเป็นผลของการตรัสรู้ของพระองค์ทั้งสิ้น และแต่ละข้อก็เป็นสัจธรรม ไม่มีใครคัดค้านหรือขัดแย้งได้ เมื่อมงคลยอดชีวิต ๓๘ ที่ทรงยกขึ้นแสดงแล้ว ปัญหาเรื่องมงคลที่ก่อความหมองหมางแก่งแย่งทะเลาะกันมาถึง ๑๒ ปีนั้น ก็เป็นอันยุติลงโดยสิ้นเชิง

มงคลยอดชีวิตข้อ ๑

อเสวนา จ พาลานํ — ไม่คบพาล

ในชั้นต้นนี้ควรทราบใจความของมงคลไว้ก่อนในมังคลัตถทีปนี หมายเอาเหตุถึงความเจริญด้วยมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ เป็นมงคล ในปรมัตถโชติกาหมายเอาคุณให้บรรลุความสำเร็จและความเจริญ เป็นมงคล ในอภิธานัปปทีปิกาสูจิ หมายเอาคุณที่ทำลายความชั่วเลวทราม และคุณเครื่องดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ เป็นมงคล นี้ไวพจน์ของมงคลที่จะช่วยเรา ให้ทราบใจความของมงคลชัดขึ้นอีก ซึ่งมีอยู่ ๖ คำ คือ ภทฺทํ เจริญ, เสยฺโย ประเสริฐกว่า, กลฺยาณํ ดี, สุภํ งาม เขมํ เกษม และสิวํ สงบ

เหตุให้เจริญด้วยสรรพสมบัติ มีวัฒนธรรมสมแก่สังคม ให้เลื่อนฐานะของบุคคลขึ้นสูงกว่า

ภาวะเดิม ให้มีกิริยาวาจาใจดีงาม ให้มีชีวิตเกษมปลอดภัย ปราศจากอุบาทว์และอุปสรรค และให้มีกายสงบวาจาสงบใจสงบ นี่แหละคือมงคลตรงกันข้ามกับอัปมงคล ซึ่งเป็นเหตุทำให้เสื่อมฉุดฐานะของบุคคลลงให้ต่ำกว่าภาวะเดิม ให้ใจเลวร้าย กิริยาวาจาขัดสังคม ชีวิตเดือดร้อนวุ่นวายด้วยภัยอุบาทว์และอุปสรรค นี่ใจความของมงคลและอัปมงคล

คนพาลเป็นคนชนิดไร

คนเราคือสัตว์เมือง ชอบอยู่รวมกันเป็นหมู่ และคนในหมู่นั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือคนดีกับคนเสีย คนดีเป็นคนมีความดี หรือคนเก็บความดีไว้ในตน ส่วนคนเสียเล่า ก็คือคนหมดความดี คนเสื่อมไปจากความดี หรือคนตายจากความดี ความดีหายไปจากเขา พระ

พุทธองค์ทรงเรียกคนดีว่าบัณฑิต ทรงเรียกคนเสียว่าคนพาล

พาล แปลว่า "อ่อน" บ้าง ว่า "ตัดประโยชน์ทั้งสอง" บ้าง หมายความว่า คนอ่อนความคิดไม่อาจคิดริเริ่มสร้างชีวิตให้ดีขึ้นกว่าภาวะเดิมได้ คนอ่อนสติไม่มีกำลังพอจะปลุกตนให้ตื่นตัวตื่นใจ และคนอ่อนปัญญาไม่มีปรีชาสอดส่อง ให้รู้ดีรู้ชั่วหรือรู้เหตุรู้ผล เป็นคนมีชีวิตอยู่แค่ลมหายใจเข้าออกเท่านั้น มิหนำซ้ำตัดประโยชน์ทั้งสองที่ตนควรบำเพ็ญเสียด้วย นี่คือคนพาล

แท้จริง ประโยชน์ทั้งสอง คือประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติหน้านั้น เป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้า คนพาลตัดทอนประโยชน์ทั้งสองนั้นเสีย ชื่อว่าฉุดชีวิตของตนไว้ไม่ให้ก้าวหน้า และเหยียบย่ำชีวิตให้ตกต่ำ

อับเฉาเศร้าหมอง เขาไม่เข้าใจเลยว่าความก้าวหน้าเป็นเช่นไร ในโลกนี้ติว่า "คนพาลชอบแสดงท่าทีเทียมบัณฑิต แต่ถูกบัณฑิตถามเข้าก็ได้แต่พูดว่าครับครับ เหมือนกับเจ้ากบแม้จะยกตัวขึ้นเทียมราชสีห์ แต่เพียงถูกกาเฉี่ยวไปก็ได้แต่ร้องปอดปอด"

ประโยชน์ชาตินี้ ย่อมเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชีวิต ให้อุ่นหนาฝาคั่งตั้งหลักฐานได้มั่นคงในปัจจุบัน ที่คนพาลตัดทอนเสียนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา สมบูรณ์ด้วยความขยันหมั่นเพียร มุ่งมั่นศึกษาเล่าเรียน เพียรหาทรัพย์เลี้ยงชีวิต และเสริมสร้างชีวิตให้มีหลักฐาน ด้วยรีบเร่งทำธุระที่กะไว้ไม่ทอดทิ้ง ทำงานที่มาถึงมิชักช้าทำงานตามเวลา ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง แต่คนพาลเป็นคนเกียจคร้านทอดทิ้งธุระที่กะไว้ว่าจะทำเสีย เป็นคนกะปลกกะเปลี้ย

ละเหี่ยใจ หนักไม่เอาเบาสลัด เบื่อหน่ายการงาน ผัดเพี้ยนเวลาร่ำไป นี่ชื่อว่าตัดประโยชน์ข้อต้น

๒. อารักขาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยการรักษา คือรู้จักถนอมทรัพย์ที่หามาได้ รู้จักเก็บงำ รู้จักบูรณะ รู้จักทำให้เกิดดอกออกผล เข้าใจคุ้มครองให้ปลอดภัย และเอาธุระรักษาหน้าที่ของตนให้ไม่เสื่อมเสีย แต่คนพาลไม่รู้จักรักษาทรัพย์ ไม่เอาธุระหน้าที่การงาน แม้จะเกิดมาบนกองเงินกองทอง อาศัยร่มเงาของพ่อแม่เชิดหน้าชูตาให้อยู่เย็นเป็นสุขชื่นบานสำราญใจ แต่เขาก็ประมาทเสีย มัวเพลินอยู่ในความมั่งมีของพ่อแม่ เพลินเอาจนหลง หลงเอาจนเหลิง และเหลิงเอาจนเสียคน แทนที่จะเอาธุระหน้าที่ และรักษาทรัพย์มรดกไว้ ก็กลับเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย

ไม่เอางานเอาการอะไร กลายเป็นเสือเจ้าชู้ตัวเก่ง เป็นนักเลงสุราตัวยง เป็นนักหลงการพะนันตัวลือ นี่ชื่อว่าตัดประโยชน์ข้อสอง

๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนที่ดีงาม คือเพื่อนมีอุปการะเกื้อกูลอุดหนุนแก่กัน เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกัน เพื่อนคอยตักเตือนให้สติ แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ และเพื่อนมีความรักใคร่กันจริง แต่คนพาลนั้นชอบคบคนชั่ว ซึ่งมีลักษณะเป็นคนปอกลอก เป็นคนดีแต่พูด เป็นคนหัวประจบสอพลอ และเป็นคนชักจูงไปในทางฉิบหายเช่นนี้ นี่ชื่อว่าตัดประโยชน์ข้อสาม

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่มีอยู่หรือที่หามาได้ รู้จักประหยัดใช้ทรัพย์ให้ไม่ฝืดเคืองนัก ไม่ฟูมฟายนัก ตั้งจำกัดรายจ่ายให้พอเหมาะ เลี้ยงชีวิตให้เป็นอยู่อย่าง

ง่าย ให้ไม่สิ้นเปลืองไปในทางที่มิจำเป็น ตั้งใจประหยัดตามหลักธรรมในพระศาสนา คือแบ่งใช้จ่ายเลี้ยงชีวิตส่วนหนึ่ง แบ่งไว้ประกอบการงาน ๒ ส่วน แบ่งไว้ช่วยตัวในคราวมีการจำเป็นเกิดขึ้นส่วนหนึ่ง

แต่คนพาลไม่รู้จักประมาณเพอดี เป็นคนก้นถุงรั่ว มีทรัพย์อยู่มากน้อยเท่าไรไม่เหลือหรอ เมื่อหมดเนื้อหมดตัวลงต้องกู้หนี้ยืมสินด้วยหวังว่าจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน แต่กลับจะรนเข้าหาทุกข์เสียซ้ำ ทำนองนกติดแร้วยิ่งดิ้นก็ยิ่งติดแน่นเข้า เป็นการยันตัวลงเหวให้เพื่อนบ้านเอาใจออกห่าง เหมือนต้นไม้ไร้ผลนกไม่จับ ป่าไร้ร่มสัตว์ไม่อาศัยเช่นนี้ นี่ชื่อว่าตัดประโยชน์ข้อสี่

แม้ประโยชน์ชาติหน้า คนพาลก็ตัดทอนเสียสิ้นเช่นกัน ที่จริงประโยชน์ชาติหน้านั้น

ย่อมเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชีวิต ให้รุ่งเรือง ดีเด่นในโลกหน้า มีอยู่ ๔ ประการ พึงทราบคำบรรยายต่อไปนี้

๑. สัทธาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยศรัทธา คือเชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อว่าผู้ทำกรรมใดดีหรือชั่วกรรมดีหรือชั่วนั้นก็เป็นของผู้ทำ และเชื่อว่าพระรัตนตรัยมีคุณดีจริงเพราะพระพุทธตรัสรู้สัจธรรมจริง พระธรรมเป็นสัจธรรมแท้ พระสงฆ์ปฏิบัติสัจธรรมได้ถูกต้อง ประกาศให้ประชาชนทราบว่ามีผู้ปฏิบัติได้จริง และผู้ถือปฏิบัติตามก็เป็นคนดีได้แน่นอน

แต่คนพาลเป็นอศรัทธา คือไม่เชื่อเหตุเชื่อผล ไพล่ไปเชื่อมงคลตื่นข่าว ตื่นผู้วิเศษ หลงงมงายในข่าวลือที่เหลวไหล เชื่อฤกษ์ เชื่อ

ยาม เชื่อโชคเชื่อลาง ถือว่าผู้มีโชคดีอยู่ที่เทวดาหรือผีให้คุณผู้ประสบเคราะห์ร้ายก็ว่าเทวดาหรือผีให้โทษ และเมื่อแสดงความเก่งกล้าตามถนนหนทาง เที่ยวพาลคนโน้นแขวะคนนี้ ชวนทะเลาะวิวาทตีพันรันทำกัน ฝ่าฝืนกฎหมายกฎข้อบังคับได้ ถือว่าตัวเป็นคนดีเด่น เช่นนี้ นี่คือตัดประโยชน์ชาติหน้าข้อต้น

๒. สีลสัมปทา สมบูรณ์ด้วยศีล คือมีศีลบริสุทธิ์สะอาด ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่างไม่พร้อย ทำแก่เขาในสิ่งที่ตนต้องการให้เขาทำแก่ตน ไม่ทำแก่เขาในสิ่งที่ตนไม่ต้องการให้เขาทำแก่ตน แต่คนพาลเป็นคนทุศีล ชอบเบียดเบียนเขาทางกายบ้าง เบียดเบียนทรัพย์สมบัติของเขาบ้าง เบียดเบียนเขาในทางประเวณีบ้าง เบียดเบียนเขาทางวาจาบ้าง ชื่อว่าทำ

แก่เขาในสิ่งที่ตนไม่อยากให้เขาทำแก่ตน นับเป็นคนก่อเวรภัย ซึ่งจะถูกเขาจองเวรตอบเช่นนี้ นี้คือตัดประโยชน์ชาติหน้าข้อสอง

๓. จาคสัมปทา สมบูรณ์ด้วยจาคะ คือยอมสละประโยชน์สุขส่วนน้อย ออกแผ่เผื่อเจือจานผู้อื่นด้วยเมตตากรุณา เพื่อประโยชน์สุขส่วนใหญ่ เช่นสละทรัพย์สินของตนออกบำรุงเขา โดยฐานเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ช่วยคนป่วยให้หายโรคภัยไข้เจ็บ และเกื้อกูลแก่ชาติในคราวที่ชาติต้องการ ตลอดถึงอุปถัมภ์พระศาสนาที่สั่งสอนคนให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

แต่คนพาลมีนิสัยคับแคบ ทำตนเป็นดั่งน้ำเค็มที่คนดื่มไม่ได้และเหมือนเถาวัลย์ไร้ดอกแมลงไม่เกาะ ลำธารไร้กระแสน้ำปลาไม่อยู่ เป็นคนใจจืดใจดำใจแข็งกระด้าง ละโมบโลภ

มาก ไม่สนใจในข้อว่า "นี่ของฉัน นั่นของท่าน และนั่นของเรา" จ้องแต่จะหยิบฉวยกอบโกยเอาของท่านและของเรามาเป็นของตนเสียเช่นนี้ นี่คือตัดประโยชน์ชาติหน้าข้อสาม

๔. ปัญญาสัมปทา สมบูรณ์ด้วยปัญญา คือมีปรีชาฉลาดหลักแหลม มีสติครองตนให้เฉลียว รู้จักเหตุให้เกิดสุขว่า เมื่อทำแล้วให้ชื่นใจ ไม่เดือดร้อนในภายหลัง และรู้จักเลือกเฟ้นทำแต่ส่วนดีหลีกเลี่ยงส่วนชั่วเสียหาย แต่คนพาลเป็นคนอ่อนสติปัญญา ไม่รู้จักเหตุเจริญเหตุเสื่อม ไม่รู้จักเลือกทำส่วนที่ดี ไม่รู้จักหลีกเลี่ยงส่วนที่ชั่ว แม้รู้น้อยก็กลับว่ารู้มาก เขามีตาเหมือนตาบอด มีหูเหมือนหูหนวก มีปัญญาเหมือนคนใบ้ มีกำลังเหมือนไร้กำลัง เมื่อประโยชน์เกิดขึ้นเฉพาะหน้าแล้ว ก็นอนแอ้ง

แม้งกลดั่งคนตายเช่นนี้ นี่คือตัดประโยชน์ชาติหน้าข้อสี่

อาการของคนพาล

เมื่อเราทราบความหมายของคำว่าพาล ว่าเป็นคนอ่อนความคิด อ่อนสติ อ่อนปัญญา ไม่คิดก้าวหน้าไปในทางที่มีเหตุผล คิดวนเวียนอยู่แต่ในเรื่องไร้เหตุผล เช่นเรื่องโชค เรื่องเคราะห์ ของขลังลางดีลางร้าย ฤกษ์ยาม ไม่มีสติครองตน รังแต่จะแตกตื่นไปตามข่าวเล่าลือ ไม่มีปรีชาสอดส่องหาเหตุผล และเป็นคนตัดประโยชน์ทั้งสองดังกล่าวแล้ว จึงควรมาสำเหนียกอาการของพาลใน ๓ จุด ดังปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร คือ

๑. ทุจฺจินฺติตจินฺตี มีคิดเรื่องชั่วที่ตนเคยคิดมาเป็นปกติ

๒. ทุพฺภาสิตภาสี มีพูดถ้อยคำชั่วที่ตน
เคยพูดมาเป็นปกติ

๓. ทุกฺกฏกมฺมการี มีทำกรรมชั่วที่ตน
เคยทำมาเป็นปกติ

ตามพระพุทธโอวาทนี้ เราได้จุดสำเหนียกอาการของพาลเป็น ๓ จุด คือ คิด พูด และทำ หมายความว่า ความคิดชั่วเป็นพาลลักษณะ ถ้อยคำชั่วเป็นพาลนิมิต การทำชั่วเป็นพาลาปทาน พึงสำเหนียกอาการของพาล ๓ ประการนั้นดังนี้

๑. พาลลักษณะ ข้อสังเกตในอัธยาศัยของคนพาล ให้กำหนดได้ว่าอัธยาศัยของคนพาลนั้นโน้มเอียงไปเข้าข้างมโนกรรมที่ต่ำทราม ๓ ประการ เรียกว่าพาลลักษณะมี

๑.๑ โลภัชฌาสัย คืออัธยาศัยโลภ ซึ่งอยากได้ อยากมี อยากเป็นเกินขอบเขต เห็นแก่ตัวจัด มุ่งแต่จะได้จะมีจะเป็น โดยมิเลือก

ทาง เช่น โลภในทางอำนาจวาสนาเกินตัว โลภทรัพย์สมบัติให้แสวงหาในทางที่มิบังควร ใช้กโลบายกอบโกยเอาของเขามาเป็นของตน โลภอาหารการกินให้ไม่รู้จักประมาณ และโลภในทางกามคุณให้หมกมุ่นมัวเมารัก ผูกใฝ่ในกามารมณ์จนเกินพอดี

๑.๒ โทสัชฌาสัย คืออัธยาศัยโหดร้าย มีความโกรธเป็นเบื้องต้น ให้ครุ่นคิดฉุนเฉียวขุ่นเคืองเคียดแค้นเขา มีความถือโกรธเป็นท่ามกลาง ให้คิดผูกเอาโกรธไว้ให้ร้อนกรุ่นอยู่ในใจ ดังไฟที่เถ้ากลบไว้ให้ร้อนระอุอยู่ภายใน โดยผูกใจเจ็บแค้นไว้ไม่รู้จักลืม และมีความพยาบาทเป็นเบื้องปลาย ให้คิดจองล้างจองผลาญเขา และคิดหมายมั่นปองปลิดชีพเขาเป็นที่สุด

๑.๓ โมหัชฌาสัย คืออัธยาศัยลุ่มหลงเข้าครอบงำใจให้งมงายอยู่ภายใน มีอวิชชาเป็น

ตัวนำให้ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี หรือบาปบุญคุณโทษได้ และมีมิจฉาทิฏฐิเข้าสนับสนุน ให้เห็นผิดเป็นชอบ เช่นให้คิดลบหลู่บุญคุณของผู้มีคุณ และเกิดหลงรักหลงชังไปไม่รู้จักยั้ง แม้ถึงกับได้ประสบทุกข์ขนาดหนัก ก็ยังหลงงมงายอยู่อย่างถอนตนไม่ขึ้น

๒. พาลนิมิต ข้อสังเกตในวจีกรรมของคนพาล ซึ่งให้หมายรู้ได้ว่าวจีกรรมของคนพาลนั้น โน้มเอียงไปเข้าข้างวจีกรรมที่ต่ำทราม ๔ ประการ เรียกว่าพาลนิมิต มี

๒.๑ พูดเท็จ คือพูดปด โกหกพกลม พูดเหลาะแหละเดาประจบเอาง่าย ๆ ปั้นน้ำเป็นตัว หลอกลวง อำพราง ซึ่งเป็นการหักล้างประโยชน์ของคนอื่น

๒.๒ พูดส่อเสียด คือพูดยุยงให้เขาแตกกัน พูดแหย่ให้เขาผิดใจกัน และกระซิบกระซาบ

ให้เขาเข้าใจผิด สอพลอใส่ร้ายเขา ทำลายสามัคคีของหมู่ให้ต้องแยกออกเป็นผักเป็นฝ่าย

๒.๓ พูดคำหยาบ คือพูดหยาบคาย เช่น ด่า แช่ง ประชด ค่อนขอด เหน็บแนม กระทบกระแทก แดกดัน อันยั่วให้เขาโกรธเจ็บแสบระคายเคือง และพูดหยาบโลน เช่นพูดคำลามกผิดวิสัยผู้ดี ให้เป็นที่อัปยศอดสูแก่ผู้ถูกว่า

๒.๔ พูดสำรากเพ้อเจ้อ คือพูดพล่ามและพูดเหลวไหล พูดไม่มีหลักฐานอ้างอิง คือพูดไม่อิงธรรมไม่อิงวินัย พูดพล่อย ๆ ไปรยประโยชน์ พูดไม่ระมัดระวังปากทำให้คนอื่นเสีย

๓. พาลาปทาน ข้อสังเกตในพฤติกรรมไม่ขาดของคนพาลที่เปิดเผยออกให้เรารู้เห็นว่า กายกรรมของคนพาลนั้น โน้มเอียงไปเข้าข้างกายกรรมที่ต่ำทราม ๓ ประการ เรียกว่าพาลาปทาน มี

๓.๑ การฆ่า คือผลาญชีวิตและทำร้ายร่างกายเขา ฆ่าฟันรันทำให้เขาต้องล้มตาย ทำการทรมานทรกรรมให้เขาต้องลำบากเกะกะอาละวาดชกต่อยขู่เข็ญเขา

๓.๒ ลักฉ้อ คือผลาญทรัพย์สินของเขาด้วยฉกลักกรรโชก จี้ปล้น ตู่ ฉ้อโกง หลอกลวงตระบัด ยักยอก เบียดบัง สับเปลี่ยน ลักลอบค้าของเถื่อน ปลอมแปลงสินค้า

๓.๓ ประพฤติผิดในกาม คือล่วงละเมิดกันทางกาม เช่น ทำชู้กับคู่ครองของเขา ทำการฉุดคร่าอนาจาร มักมากในเรื่องกามารมณ์ลุอำนาจแก่ความใคร่ เหยียบย่ำประเพณี ซึ่งไม่น่าจะเกิดมีแก่มนุษย์ผู้เจริญแล้ว

มูลเหตุแห่งการไม่ควรคบคนพาล

เมื่อเราทราบอาการของคนพาล คือ พาลลักษณะ พาลนิมิต และพาลาปทานแล้ว ควรมาศึกษาในมูลเหตุแห่งการไม่ควรคบคนพาล ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการดังต่อไปนี้

๑. ภัยเกิดแต่คนพาล สิ่งที่น่าหวาดกลัวชื่อว่าภัย ข้อว่าภัยเกิดแต่คนพาลนั้น ก็คนพาลนั่นเองเป็นตัวภัย หรือมีภัยที่น่าหวาดกลัวอยู่ในตัว เพราะสัญชาติพาลกลับกลอกวอกแวกดุจวานร รักง่ายหน่ายเร็วเหมือนขมิ้นคายสีแสร้งยกยอสรรเสริญต่อหน้า ลบหลู่คุณความดีลับหลัง ที่ปลายลิ้นมีน้ำผึ้งติดอยู่ ปากพล่อยชมเพื่อนให้เย็นหู แต่หัวใจมีน้ำพิษร้ายแรงหล่อเลี้ยง เห็นเพลี่ยงพล้ำตรงไหนเมื่อได้ช่องเป็นต้องซ้ำส่ง โดยไม่มีตะขิดตะขวงใจเลย

ดูเถิด ในตัวของคนพาลมีแต่ภัย ดูที่ร่างกายมีกิริยาขโมยมือไวใจเร็วอยู่เต็ม ดูที่ปากมีโกหกพกลมตลบตะแลงอยู่ตอม ดูที่ดวงหน้ามีอาการกลิ้งกลอกออกพล่าน ดูที่หัวใจมีโลภโมห์โทสันขวักไขว่ เป็นอันว่าในตัวคนพาลไม่มีส่วนไหน จะไม่มีสิ่งร้ายยิ่งอยู่เต็ม นับเป็นคนมีภัยอยู่ในตัว เที่ยวก่อภัยเป็นไส้ศึกในหมู่แบบสงครามเย็น ซึ่งน่าพรั่นพรึงหวาดเสียวสะดุ้งกลัวทั้งสิ้น

๒. อุบาทว์เกิดแต่คนพาล สิ่งที่เป็นอัปมงคล เสื่อมทรามอัปรีย์น่าเกลียด และสิ่งที่จัญไรชั่วร้าย เลวทราม ชื่อว่าอุบาทว์ ข้อว่าอุบาทว์เกิดแต่คนพาลนั้น ก็คนพาลนั่นแหละเป็นตัวอุบาทว์ ดูเถิด เขามีอุบาทว์อยู่ที่ปากปากเป็นอุบาทว์ ปากอัปรีย์จัญไร ชอบเผยโทษ

คนอื่น และปกปิดโทษของตน ซึ่งมีลักษณะ ๕ อย่าง ดังปรากฏในจตุกนิบาต อังคุตรนิกายว่า

๒.๑ คนพาลชอบเผยโทษของคนอื่น แม้ไม่มีใครถาม เมื่อมีคนถามก็พูดทับถม ให้ได้เนื้อถ้อยกระทงความยิ่งขึ้น

๒.๒ คนพาลไม่ชอบเผยคุณงามความดีของคนอื่น แม้เมื่อมีคนถามก็พูดอ้อมแอ้มไป ไม่ให้ได้เนื้อถ้อยกระทงความเลย

๒.๓ คนพาลไม่ยอมเผยโทษของตนเอง ถึงจะมีผู้ซักถามก็พูดกลบเกลื่อนเงื่อนงำเสีย

๒.๔ คนพาลชอบพูดอวดคุณงามความดีของตน แม้ไม่มีใครถาม เมื่อมีใครถามก็ยิ่งเล่าให้ละเอียดถี่ถ้วน

๓. อุปสรรคเกิดแต่คนพาล สิ่งที่เข้าขัดขวางกีดกัน ทำให้กิจการทุกอย่างขัดข้องต้อง

ชะงัก ชื่อว่าอุปสรรค ข้อว่าอุปสรรคเกิดแต่คนพาลนั้น ก็คนพาลนั่นแลเป็นตัวอุปสรรค คอยเข้าขัดขวางตัดรอนคนอื่นอยู่ทุกวิถีทาง ดูเถิดเขาชอบเป็นคนวางท่าขัดเชิง ประพฤติไปในทางตรงกันข้าม ชอบคว้าภาระที่ยังมาไม่ถึง สลัดภาระที่มาถึงตัว ไม่เห็นโทษเป็นโทษ ไม่เห็นคุณเป็นคุณ อับปัญญาเจรจาอวดฉลาด เมื่อมีผู้ชี้โทษชี้คุณให้เห็น ก็ไม่ยอมรับตามทางที่ถูก

อกิตติบัณฑิตชาวเมืองพาราณสี สละสมบัติออกบวชเป็นดาบสได้จาริกไปสำนักบำเพ็ญเพียรอยู่ในแคว้นกปิฬะ ซึ่งเป็นถิ่นขาดแคลนอาหาร ท่านถึงกับต้องฉันผลไม้ใบไม้ต่างอาหาร เมื่อพระอินทร์ทรงทราบข่าวเกิดเลื่อมใส จึงเสด็จไปประทานพรเพื่อให้ท่านได้อยู่ผาสุกยิ่งกว่าเดิม แต่ท่านเห็นว่าคนพาลเป็นตัวอุปสรรค

ที่แรงร้าย แทนที่จะรับพรให้บำรุงด้วยปัจจัยสี่ ก็ขอรับพรว่า "ขออาตมะอย่าได้พบเห็นคนพาล อย่าได้ยินข่าวคราวของคนพาล อย่าได้อยู่ร่วมกับคนพาล อย่าได้ทำกิจการเกี่ยวข้องกับคนพาล และอย่าได้ชอบพอโอภาปราศรัยกับคนพาล"

พระอินทร์ทรงรู้สึกแปลกพระทัยยิ่ง ในเมื่อท่านขอรับพรอย่างนั้น จึงตรัสถามว่า "คนพาลน่ะได้ทำอะไรแก่พระคุณเจ้า เป็นเหตุดังรือพระคุณเจ้าจึงไม่ต้องการพบเห็นคนพาล โปรดบอกเหตุนั้นให้โยมทราบด้วย" ท่านได้ชี้แจงเหตุถวายท้าวเธอว่า "คนพาลเป็นคนอ่อนปัญญา แนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ ประกอบในสิ่งที่มิใช่ธุระ การแนะนำในทางชั่วเป็นดีของคนพาล คนพาลแม้คนอื่นพูดดี ก็โกรธ เขาไม่รู้จักอุบาย

แนะนำ การไม่พบเห็นคนพาลนั้นได้จึงดีนัก”

เมื่อสรุปพฤติการณ์ของคนพาล ที่เป็นเหตุให้ท่านอกิตติดาบสไม่ต้องการพบเห็นเขา และแถลงถวายพระอินทร์ให้ทรงทราบนั้น คงได้ข้อมูลเป็น ๕ ประการดังนี้

๓.๑ คนพาลชอบแนะนำสิ่งที่มิควรแนะนำ

๓.๒ คนพาลชอบประกอบในสิ่งที่มิใช่ธุระ

๓.๓ คนพาลถือชั่วเป็นดี

๓.๔ คนพาลแม้เราพูดดี ๆ ก็โกรธ

๓.๕ คนพาลไม่รู้จักอุบายแนะนำ

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสั่งสอนไว้ว่า “ไฟลุกลามจากเรือนไม้อ้อหรือเรือนหญ้าต้องลุกลามไหม้ไปถึงเรือนยอด ที่ช่างโบกทั้งภายในและภายนอก มีบานประตูหน้าต่างปิดสนิท จนลมพัดเข้าไม่ได้ฉันใด บรรดาภัยอุบาทว์และอุปสรรคก็ฉันนั้น จะเกิดต้องเกิด

แต่คนพาล หาเกิดแต่บัณฑิตไม่ เพราะคนพาล มีภัยอุบาทว์และอุปสรรคประจัญหน้า บัณฑิต หามีภัยอุบาทว์และอุปสรรคประจัญหน้าไม่ ภัย อุบาทว์และอุปสรรคมีแต่คนพาลเท่านั้น หามี แต่บัณฑิตมิได้"

การไม่คบคนพาล

เมื่อเราทราบมูลเหตุแห่งการไม่ควรคบคน พาลแล้ว จากนี้จึงควรมาหาความเข้าใจในการ ไม่คบคนพาลต่อไป แต่ควรทราบใจความแห่ง การคบตามภาษาบาลีว่าเสวนาก่อน เราพูดกัน อยู่โดยมากว่า คบค้า คบหา และคบคิด แม้ กระนั้นความก็ยังมัวอยู่ จะคบค้าคบหาหรือคบ คิดกันเพียงแค่ไหน จึงจะเข้าขั้นเสวนา ที่จริง การร่วมชีวิตจิตใจ มีนิสัยใจคอถูกต้องเข้ากันได้ สนิท ร่วมคิดร่วมเห็น และตกลงกระทำการร่วม

กัน นี่คือการคบกัน พึงพิจารณาพฤติการณ์ ๗ อย่างจะช่วยให้เราทราบความหมายของการคบให้แจ่มชัดขึ้น คือ

๑. อุปสังกมนะ การไปมาหาสู่
๒. ปยิรุปาสนะ การเข้าติสนิทชิดชอบ
๓. สัมปิยะ ความจงรักคือรักใคร่กันจริง
๔. ภัตติ ความภักดีคือเลื่อมใสนับถือซื่อตรงต่อกัน
๕. สันทิฏฐะ เป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมเห็น
๖. สัมภัตตะ เป็นเพื่อนร่วมกินร่วมอยู่
๗. ทิฏฐานุคติ ดำเนินตามอย่างกัน

ผู้เข้าคลุกคลีกับคนพาล ด้วยการไปมาหาสู่ ติสนิทชิดชอบ จงรักภักดี เป็นเพื่อนร่วมคิด

ร่วมเห็น เป็นเพื่อนร่วมกินร่วมอยู่ และดำเนินตามอย่าง คือทำตามข้อประพฤติของคนพาล นี่ชื่อว่าคบคนพาล แต่คนพาลนั้นเป็นคนที่ใคร ๆ ไม่ควรคบ เพราะเป็นคนเน่าเฟะสิ้นทั้งตัว และมีตัวเป็นศัตรูแก่คนอื่นทุกส่วน เขาชอบก่อเวรภัยสร้างอุบาทว์และอุปสรรคไว้ในตัว คอยขัดขวางกีดกันตนและคนอื่นให้ไม่เจริญขึ้นได้ ใครคบเข้าต้องเปื้อนผู้คบ ใครถูกเข้าต้องเปื้อนผู้ถูกที่ไม่เปื้อนมาก่อน เหมือนลูกศรกำซาบด้วยยาพิษ เปื้อนแล่งที่ไม่เปื้อนมาก่อน หรือเหมือนใบคาที่ห่อปลาเน่า ต้องพลอยเปื้อนเหม็นเน่าคลุ้งไปด้วย

คนพาลนอกจากเป็นคนเน่าแล้ว ยังเป็นศัตรูแก่คนอื่นทุกส่วน ดูเถิด ดูเขาเที่ยวผลาญชีวิตและทำร้ายร่างกายคนอื่น ฉ้อโกงขึ้นปล้น

เป็นนักเลงเจ้าชู้ พูดเท็จ ดื่มน้ำเมา ใจง่าย มารยาสาไถย หึงหวง ละโมบ ลามก ไม่เห็นคุณใคร นี่โทษที่ฝังจมอยู่ในใจของเขา และเขาชอบกล่าวหาคนดีว่าเป็นคนโหดร้าย ซึ่งที่แท้เขาเองคือคนโหดร้ายในโลกนี้จึงไม่มีอะไรจะเป็นที่ชอบใจของเขายิ่งกว่าความโหดร้าย

โบราณว่า "เหล็กพืดถูกเผาร้อนเข้ายังอ่อนได้ แต่ใจของศัตรูไม่มีอะไรจะทำให้อ่อนได้ สภาพของศัตรูเหมือนผลมะเดื่อสุก ภายนอกดูสีแดงสดใส แต่ภายในเต็มไปด้วยตัวแมลง ผู้หลงไว้ใจในศัตรูก็คือกำลังก้าวเข้าสู่ประตูแห่งมฤตยู ใครนะที่พลาดลงในข่ายของศัตรูแล้วจะกลับรอดตัวออกมาได้โดยเกษม ลมเป็นเพื่อนของไฟช่วยไหม้สถานที่ แต่ลมนั้นก็กลับกระพือไฟให้ดับได้ ส่วนความเป็นไมตรีกับ

ศัตรูเป็นเคราะห์ร้ายถ่ายเดียว หากลับเป็นโชคดีได้ไม่ เศษหนี้ เศษไฟ และเศษศัตรู ก็ปานกัน จะพูนทวีขึ้นร่ำไป ไม่ควรปล่อยให้เหลืออยู่เลย อยู่ในที่แออัดยัดเยียดหมักหมมเป็นทุกข์ อยู่ใกล้ศัตรู อัปรีย์ยังทุกข์กว่า ยิ่งอยู่กับคนเนรคุณก็ยิ่งทุกข์กว่านั้น"

เมื่อคนพาลเป็นคนเน่าสิ้นทั้งตัว และเป็นศัตรูแก่คนอื่นดังกล่าวมา เราคนดี ๆ ถ้าคบกับคนพาลแล้ว ก็จะพลอยถูกหาว่าเป็นพาลไปด้วย ดูถนนที่ตรงราบเรียบเถิด แต่สกปรกรกรุงรังด้วยขยะมูลฝอยย่อมจะพลอยหมดงาม เป็นความจริง เมื่อเราขึ้นคบคนชั่วแล้ว แม้เราไม่ได้ทำชั่วเลย ก็จะถูกรังเกียจในเรื่องความชั่ว และเรื่องใส่ร้ายป้ายสีก็จะติดตามมาด้วย เพราะคลุกคลีกับคนชั่ว กลดั่งถ่านไฟที่ลุกโชนอยู่ เรา

จับเข้าต้องไหม้มือ แม้ดับเย็นแล้ว เราถูกเข้าก็ดำติดมืออีก

โบราณว่า "ผู้ยอมสมานมิตรกับคนเคยทุจริตมาครั้งหนึ่งแล้ว ชื่อว่ารับเอามฤตยูเข้ามาด้วย เหมือนแม่น้ำอัสดรที่พกลูกไว้ในท้องคนชั่วมีความรู้ฝังอยู่ในใจ จะมีสภาพดีไม่ได้เลย ดูสะเดาเถิดแม้มีน้ำผึ้งอยู่ในโพรง ก็จะพึงกลายเป็นไม้มีรสหวานได้ไฉน คนชั่วร้ายย่อมกระทำความวุ่นวายให้แก่ผู้คบหา กลดั่งน้ำครึ่งหม้อถึงจะทูนศีรษะก็ต้องกระฉอกรด ท่านว่าหลีกสัตว์มีเขาห่างห้าสิบศอก หลีกม้าห่างร้อยศอก หลีกช้างงาห่างพันศอก แต่หลีกคนชั่วร้ายให้ละทิ้งถิ่นหนีเสียเลย คนชั่วร้ายแม้จะประดับด้วยวิชาก็ควรเว้น เพราะเขาเป็นดังอสรพิษที่ประดับด้วยแก้วมณีแล้ว มันจะไม่ก่อภัยแก่ใครเลยละหรือ"

ก่อนอื่น เราควรทราบประเภทของพาลไว้เสียด้วยว่า พาลนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ พาลภายนอก ได้แก่คนอื่นที่เป็นพาล และพาลภายใน ได้แก่ตัวเราเองที่มีใจชั่วกายชั่ววาจาชั่วอยู่ การไม่คลุกคลีกับพาลภายนอก ด้วยเลิกติดต่อไม่ไปมาหาสู่ ไม่ตีสนิทชิดชอบ ไม่จงรักภักดี ไม่เป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมเห็นร่วมกินร่วมอยู่ และไม่ดำเนินตามอย่างเขา นี่ชื่อว่าไม่คบพาลภายนอก ส่วนตัวเราเองไม่คบกับมโนทุจริต ไม่โลภไม่โกรธไม่หลง ไม่คบกับกายทุจริต เว้นฆ่ากัน เว้นลักถ้อ เว้นประพฤติผิดในกาม และไม่คบกับวจีทุจริต พูดแต่คำจริงคำไพเราะอ่อนหวาน คำสมัครสมานประสานสามัคคี คำมีประโยชน์ นี่ชื่อว่าไม่คบพาลภายใน

การคบคนพาลจัดเป็นอัปมงคล เพราะเป็นเหตุให้ผู้คบเป็นคนเสื่อม ฉุดคร่าฐานะของตนลงให้ตกต่ำกว่าภาวะเดิม มีใจเลวร้ายและกิริยาวาจาขัดสังคม ชีวิตเดือดร้อน วุ่นวายด้วยภัยอุบาทว์และอุปสรรค เป็นคนยุ่งทั้งข้างในและข้างนอก ถูกตัวยุ่งพันกันนุง

ส่วนการไม่คบคนพาลนั้น เป็นอุบายเลิกการติดต่อคนพาลเลี่ยงความเป็นคนเน่าใน หลีกความเป็นศัตรูแก่ตนและคนอื่น ด้วยพฤติการณ์ ๗ อย่าง คือไม่ไปมาหาสู่ ไม่เข้าดี่สนิทชิดชอบ ไม่จงรักไม่ภักดี ไม่เป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมเห็น เว้นความเป็นเพื่อนร่วมกินร่วมอยู่ และไม่ดำเนินตามอย่างของคนพาล

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า การไม่คบคนพาลเป็นมงคลยอดชีวิตข้อหนึ่งในมงคล

๓๘ เพราะเป็นเหตุให้เจริญด้วยสรรพสมบัติมีวัฒนธรรมเหมาะแก่สังคม เลื่อนฐานะของตนให้ดีขึ้นกว่าภาวะเดิมมีกิริยาวาจาใจดีงาม มีชีวิตเกษมปลอดภัย ปราศจากอุบาทว์และอุปสรรคอยู่สงบสุขชื่นบานสราญรมย์ มุ่งมั่นแต่ปฏิบัติสิ่งที่เป็นมงคล สร้างบารมี อบรมวาสนา ดำเนินชีวิตให้ก้าวขึ้นสู่คุณความดีจนเป็นคนดีในโลกและดีเหนือโลกเป็นที่สุด

มงคลยอดชีวิตข้อ ๒

ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา การคบบัณฑิต

ดวงมณีไม่มีอยู่ทุกจอมผา คดช้าง
ไม่มีอยู่ทุกตัวช้าง ไม้จันทน์ไม่มีอยู่
ทุกไพรสณฑ์ บัณฑิตไม่มีอยู่ทุกถิ่น
สถาน หม้อพร่องน้ำส่งเสียงอึงมี่
หม้อเต็มน้ำเงียบฉี่ พาลกล ดังน้ำ
ครึ่งหม้อ ส่วนบัณฑิตเหมือนหม้อ
เต็มน้ำ ในการสลักสำคัญต้องการ
คนกล้า ในการปรึกษาต้องการคนที่
ไม่พูดพล่าม และเมื่อเกิดมีอรรถคดี
ขึ้นต้องการบัณฑิต นี่คติทางศาสนา

บัณฑิตเป็นคนชนิดไร

เมื่อเราปลีกตนออกไม่คบคนพาลแล้ว เชิญมาคบบัณฑิตกันเถอะ แต่เราจะคบบัณฑิตนั้น ควรมาทำความรู้จักกับบัณฑิตเสียก่อน

บัณฑิตนั้นมีสมญาว่า ธีรชนคือนักปราชญ์บ้าง ว่าสัตบุรุษคือคนสงบเรียบร้อยบ้าง ว่าเมธีคือปัญญาชนบ้าง ว่ามุนีหรือกวีคือนักรู้บ้าง บัณฑิตที่มีสมญาดังนี้ เราจะหาพบได้ในตำรับตำราทางศาสนา ดังจะนำมาให้ท่านรู้จักต่อไปนี้

ในมังคลัตถทีปนีว่า คนผู้ดำเนินทางกุศลกรรม ทำเป็นกุศล พูดเป็นกุศล คิดเป็นกุศล และดำเนินชีวิตในประโยชน์ด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญารอบรู้ในเหตุผลไปด้วยกัน นี่คนชื่อบัณฑิต ในปรมัตถโชติกาว่า มวลชนผู้ดำเนินคือ ดำเนินชีวิตในประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติหน้า ด้วยญาณคติ รู้จักใช้ความหยั่งรู้ไปด้วยกัน นี่คนชื่อบัณฑิต ในสัททนีติปกรณ์ ท่านแสดงมูลศัพท์แห่งบัณฑิตศัพท์ว่าปฑิธาตุในอรรถว่าสอดส่อง ปัญญาชื่อว่าปัณฑา

คือสอดส่อง หมายความว่าสอดส่องไปในบรรดาประโยชน์แม้ที่ละเอียด ทราบถึงอาการบีบคั้นแห่งอนิฐผลมีทุกข์เป็นต้นได้ ผู้ดำเนินชีวิตอย่างเท้าก้าวไปด้วยปัญญาที่สอดส่อง นี่คนชื่อบัณฑิต

แม้ในอาคตสถานอื่นอีกก็มี เช่น ผู้พิจารณากรรมอันจะพึงทำ ด้วยกายวาจาใจโดยรอบคอบทุกอย่าง และหยั่งรู้ในประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและคนอื่นแล้ว จึงทำลงไปทุกขณะ นี่คนชื่อบัณฑิตผู้ไม่ปองสิ่งอันไม่ควรได้ ไม่เสียใจถึงสิ่งที่หายไป และไม่หลงถือสมบัติว่าของฉัน นี่คนชื่อบัณฑิต ผู้รู้จักพูดให้เหมาะกับสมัยที่มาถึง รู้จักรักสมกับภาวะของตน รู้จักโกรธให้สมกับตน มีอัธยาศัยปลอดโปร่ง ไม่มีเวรไม่มีภัย และเพียบพร้อมด้วยศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ และปัญญา นี่คนชื่อบัณฑิต

ธีรชนประพฤติประโยชน์ทั้งของตนและของคนอื่น เมื่อไม่สามารถจะประพฤติประโยชน์คนอื่นได้ ก็ประพฤติเฉพาะประโยชน์ตน แม้เมื่อไม่อาจประพฤติประโยชน์ตนได้ ก็ปลีกตนจากความชั่ว นี่คนชื่อบัณฑิต ธีรชนผู้ใช้หูฟังเสียงทุกอย่าง ใช้ตาดูรูปทุกชนิด แต่ไม่พอจะต้องการสิ่งที่ดูและฟังทุกอย่างไป นี่คนชื่อบัณฑิต แม้นักปราชญ์ผู้รู้อุปการคุณที่คนอื่นทำแล้วและตอบแทน เป็นมิตรดี เป็นมิตรมั่นคง เป็นคนดีในโลก เมื่อมิตรได้รับทุกข์ ช่วยทำกิจโดยเอื้อเฟื้อ นี่คนชื่อบัณฑิต

เมื่อเรารู้จักบัณฑิตตามทรรศนะทางศาสนาแล้ว ก็พอจับเค้าได้ว่าบัณฑิตทางศาสนาถือคุณสมบัติเป็นเครื่องวัดภูมิบัณฑิต ตรงกันข้ามกับบัณฑิตทางโลก ที่ถือวิทยฐานะหรือปริญญาเป็นเครื่องวัดภูมิบัณฑิต เช่น เนติบัณฑิต ธรรมศาสตร์บัณฑิต รัฐศาสตร์บัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต

ที่จริง ค่าของคนผู้เป็นบัณฑิตนั้น อยู่ที่การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา และการบำเพ็ญประโยชน์เป็นสำคัญ ดังมีพระพุทธดำรัสในอุโภอัตถสูตรเป็นหลักอยู่ว่า "ธีรชนไม่ประมาท ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสอดส่อง ย่อมรับปฏิบัติประโยชน์ทั้งสอง คือ ประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติหน้า เพราะลุถึงประโยชน์ (ทั้งสองนั้น) ท่านจึงเรียกว่าบัณฑิต"

และบัณฑิตได้ดำเนินชีวิตมาอย่างระมัดระวัง เมื่อยังไม่มองเห็นสถานะอื่นเหมาะ ก็ยังไม่ทิ้งสถานะเดิม พยายามนำชีวิตให้ก้าวไปทีละก้าว เมื่อตั้งตัวได้ก้าวหนึ่งก่อน จึงเริ่มก้าวต่อไปอีกก้าวหนึ่ง ถึงจะได้ทุกข์เดือดร้อน ก็ไม่ละทิ้งประโยชน์ที่ตนบำเพ็ญอยู่ เหมือนไม้จันทน์แห้งไม่ทิ้งกลิ่นหอม ช้างเข้าสู่สงครามไม่ทิ้งเยื่อง

กรายอันสง่า อ้อยถูกหีบแล้วไม่ทิ้งรสหวาน และมีทรรศนะว่า "ผู้มีพุทธิสมบัติพรั่งพร้อมแล้ว อาจนำประโยชน์เกื้อกูลมาเพื่อมวลชนได้ แต่ไม่บำเพ็ญประโยชน์ทั้งของตนและของคนอื่น ไฉนจะพึงเป็นบัณฑิตได้เล่า"

ส่วนว่าบัณฑิตรับปฏิบัติประโยชน์ทั้งสองด้วยการรับผิดชอบ ยึดเอาประโยชน์ทั้งสองมาเป็นภาระของตนที่ตนต้องบำเพ็ญจริง ๆ ไม่สลัดภาระที่มาถึงตัว และไม่คว้าภาระที่ยังไม่มาถึง มุ่งถือเอาประโยชน์ทั้งสองเป็นเครื่องมือ สร้างตนให้มีฐานะมั่นคงในปัจจุบัน และให้มีทางไปดีราบรื่นในชาติหน้า กล่าวคือ

บัณฑิตไม่ประมาท นึกถึงความผันแปรของโลกอยู่เสมอ ได้ขะมักเขม้นบำเพ็ญประโยชน์ชาตินี้ด้วยขยันหมั่นเพียรรีบเร่งทำธุระที่กะไว้ไม่

ทอดทิ้ง ทำงานที่มาถึงมิชักช้า ทำงานตามเวลา ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง รู้จักเก็บงำและรักษาทรัพย์ที่ได้มา รู้จักทำให้เกิดดอกออกผล เข้าใจคุ้มครองให้ปลอดภัย รู้จักรักษาหน้าที่การงานของตนให้ไม่เสื่อมเสีย คบเพื่อนที่ดีงาม และเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ประหยัดใช้ให้ไม่ฝืดเคืองนัก ไม่ฟุ่มฟายนัก ตั้งจำกัดรายจ่ายให้สมดุลย์ เลี้ยงชีพให้เป็นอยู่อย่างง่าย ให้ไม่สิ้นเปลืองไปในทางที่มิจำเป็น

บัณฑิตนอกจากสร้างตนให้มีฐานะมั่นคงในชาตินี้แล้ว ยังสำนึกในบุญบาปอันจะติดตามผู้ทำไปยังชาติหน้า จึงหาอุบายป้องกันบาปและสั่งสมบุญ ยึดเอาประโยชน์ชาติหน้าเป็นเครื่องมือ สำหรับสร้างทางไปดีราบรื่นยังชาติหน้า ด้วย

อบรมใจให้มีศรัทธา เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรมเก่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และเชื่อว่าผู้ทำกรรมใดดีหรือชั่ว กรรมดีหรือชั่วนั้นก็เป็นของผู้ทำ อบรมกายวาจาให้มีศีลบริสุทธิ์สะอาด อบรมจากเจตนาให้เสียสละสุขส่วนน้อย เพื่อประโยชน์สุขส่วนใหญ่ เช่น สละทรัพย์ช่วยคนป่วยไข้ให้พ้นจากโรคภัย เกื้อกูลแก่ชาติในคราวที่รัฐต้องการ ตลอดถึงอุปถัมภ์บำรุงศาสนา และอบรมใจให้เกิดปัญญา มีปรีชาฉลาดหลักแหลม มีสติปลุกตนให้เฉลียว รู้จักเลือกเฟ้นทำแต่ส่วนดี หลีกเลี่ยงส่วนที่ชั่วเสียหาย

อาการของบัณฑิตเป็นไฉน

เมื่อเราศึกษาให้รู้จักบัณฑิตว่า เป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องในเหตุผลไปด้วยกัน และเป็นผู้บำเพ็ญ

ประโยชน์ทั้งสองดังกล่าวแล้ว ควรมาศึกษาให้รู้อาการของบัณฑิตใน ๓ จุด คือ คิด พูด ทำ ดังปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร ที่พระพุทธองค์ตรัสแจกแจงไว้ ๓ จุด คือ

๑. สุจินฺติตจินฺตี มีคิดเรื่องดีที่ตนเคยคิดมาเป็นปกติ

๒. สุภาสิตภาสี มีพูดถ้อยคำดีที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติ

๓. สุกตกมฺมการี มีทำกรรมดีที่ตนเคยทำมาเป็นปกติ

ตามพระพุทธดำรัสนี้ เราได้จุดศึกษาในอาการของบัณฑิตเป็น ๓ จุด คือ คิด พูด และทำ ความคิดดีเป็นบัณฑิตลักษณะ ถ้อยคำดีเป็นบัณฑิตนิมิต การทำดีเป็นบัณฑิตาปทาน พึงทราบว่า อาการที่รู้ตัวว่า เรื่องที่คิด กิจที่ทำ

คำที่พูดนั้น จะนำไปสู่ความเบาใจของคนอื่นแล้ว จึงคิดทุก ๆ ทาง พูดทุก ๆ คำ ทำทุก ๆ อย่าง และงดคิดพูดทำ อันจะนำไปสู่ความหนักใจของคนอื่นเสีย นี่คืออาการของบัณฑิตพึงศึกษาในอาการของบัณฑิต ๓ อย่างนั้นดังนี้

๑ บัณฑิตลักษณะ อาการที่แสดงออกแห่งอัธยาศัยของบัณฑิต ให้กำหนดได้ว่าอัธยาศัยของบัณฑิตนั้น ประกอบด้วยมโนกรรมที่ดีงาม ๓ ประการ เรียกว่าบัณฑิตลักษณะ มี

๑.๑ อโลภัชฌาสัย คือ อัธยาศัยไม่โลภ ด้วยไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็นเกินขอบเขต มุ่งแต่จะได้ จะมี จะเป็นในทางที่เหมาะสมพอควร พอใจแสวงหาในขอบเขตแห่งศีลธรรม ยินดีในสิ่งที่ตนจะพึงหาได้ในทางที่ชอบ พยายามสงบใจให้ยินดีในสิ่ง

ที่ตนมี และยินดีในสิ่งที่ตนได้มา เห็นคุณของความพอควรว่า เมื่อไม่มีสิ่งที่ตนชอบก็ชอบสิ่งที่ตนมี และเห็นโทษของความมักมากว่าคว้าทั้งหมดเป็นสูญทั้งหมด ถือสัมมาอาชีพเป็นเครื่องดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมสม่ำเสมอ

๑.๒ อโทสัชฌาสัย คืออัธยาศัยไม่โหดร้าย ประกอบด้วยเมตตากรุณาโอบอ้อมอารี ไม่ใจจืด ไม่ใจดำ ไม่ใจแข็งกระด้าง ไม่ใจลำเอียง หวังดีมีนิสัยสุขุมชุ่มเย็น เป็นดังเทวดาอารักษ์ของบ้านเมือง อยากให้เพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันได้ดีมีสุข แผ่รัศมีศรีศักดิ์ไปคุ้มครอง ให้เขาอยู่สุขเกษมศานต์สราญรมย์ เหมือนเมฆหลั่งฝนลงอาบแผ่นดินให้ชุ่มเย็น เป็นประโยชน์แก่หมู่สัตว์ที่อาศัยแผ่นดิน และหวังช่วยเหลือเพื่อนที่ตกทุกข์ได้ยาก แผ่กรุณา

ไปถึงเขาผู้มีทุกข์ และช่วยให้เขาพ้นทุกข์ตามกำลัง

๑.๓ อโมหัชฌาสัย คืออัธยาศัยไม่ลุ่มหลง มีสติสัมปชัญญะเป็นตัวนำ พิจารณาหาเหตุผลให้รู้ผิดชอบชั่วดี หรือรู้บาปบุญคุณโทษได้ ไม่ลุอำนาจแก่ความลุ่มหลงเพลิดเพลิน และมีสัมมาทิฏฐิเข้าสนับสนุนให้เห็นผิดเป็นผิด เห็นชอบเป็นชอบ มีนำให้คิดเห็นบุญคุณของผู้มีบุญคุณเป็นตัวอย่าง

๒ บัณฑิตนิมิต อาการที่แสดงออกแห่งวจีกรรมของบัณฑิตให้หมายรู้ได้ว่าวจีกรรมของบัณฑิตนั้น เป็นวจีกรรมที่สุภาพดีงาม ๔ ประการ เรียกว่าบัณฑิตนิมิต มี

๒.๑ พูดคำจริง คือพูดคำแน่นอน คำคงที่เป็นหนึ่งแน่ไม่มีสอง และพูดคำแท้ คำที่

เป็นเนื้อล้วน ๆ ไม่มีปลอมแปลง และไม่มีกลายไปเป็นอื่น ความสำคัญของการพูดจริง อยู่ที่พูดตามที่จริงและทำให้จริงตามที่พูด

๒.๒ พูดคำสมานไมตรี คือพูดคำผูกไมตรีและพูดคำประสานสามัคคี พูดแนะนำคนที่ยังไม่รู้จักให้รู้จักกัน พูดชักนำคนที่รู้จักกันให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนมกัน และพูดเชื่อมคนสนิทสนมกันให้มั่นเข้า นี่คือคำพูดผูกไมตรี พูดแนะนำคนที่แตกกันให้ดีกัน พูดส่งเสริมคนที่ดีกันให้สามัคคีปรองดองกัน และพูดสนับสนุนคนที่สามัคคีกัน ให้ดีสนิทสนมแน่นเข้าดังเดิม นี่คือพูดคำประสานสามัคคี

๒.๓ พูดคำไพเราะ คือพูดคำดูดดื่มและคำอ่อนหวานถ้อยคำออกมาจากน้ำใจใสสะอาดของผู้พูด ให้ผู้ฟังทำตามได้ไม่มีโทษและเป็น

คำพูดถูกใจมีคติ เร้าใจผู้ฟังให้เห็นควรถือเอาเป็นเยี่ยง นี่คือคำพูดดูดดื่ม คำพูดหวานหูออกมาจากน้ำใจใสสะอาดของผู้พูด บำรุงกำลังใจผู้ฟังให้ชื่นบาน ดุจน้ำหวานชูกำลังใจของผู้ดื่ม นี่คือคำอ่อนหวาน

๒.๔ พูดคำมีประโยชน์ คือพูดคำมีเหตุผล และพูดคำสมควร ถ้อยคำที่อ้างเหตุอ้างผล พูดอิงธรรมอิงวินัย พูดมีหลักฐานยืนยัน วิญญูชนคัดค้านไม่ได้ นี่คือคำพูดมีเหตุผล ถ้อยคำปรารภเรื่องที่มีจริงเป็นจริง ถูกกาลเวลา เป็นคำมีเนื้อ มีกำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะกับภูมิธรรมของบุคคล สมควรแก่กาลเทศะและบุคคล นี่คำพูดสมควร

พึงตระหนักในคติของบัณฑิตว่า "เสียงที่เราคุยกันด้วยเรื่องความดี อันจะให้คุณประโยชน์

แก่เพื่อนมนุษย์ ไพเราะเพราะพริ้งยิ่งกว่าดนตรีวิเศษ เพราะเสียงดนตรีเภรีพิณพาทย์ที่นิยมกันว่าเพราะนั้น เกิดจากคนประดิษฐ์ มิใช่ดนตรีเภรีพิณพาทย์จะดังเอง กังวานแห่งดนตรีเภรีพิณพาทย์ แม้ไพเราะประเดี๋ยวเดียวก็หายหมด แต่เสียงแห่งถ้อยคำที่เราคุยกัน ชักนำกันด้วยเรื่องความดีนั้น ยังก้องหูอยู่มิรู้หาย"

๓ บัณฑิตาปทาน อาการที่แสดงออกแห่งพฤติกรรมไม่ขาดสายของบัณฑิต เปิดเผยให้เห็นว่ากายกรรมของบัณฑิตนั้น เป็นกายกรรมที่ดีงาม ๓ ประการ เป็นไปติดต่อไม่ขาดระยะเรียกว่า บัณฑิตาปทาน มี

๓.๑ เว้นการฆ่ากัน ด้วยมีเมตตาหวังดีต่อกัน แผ่เมตตาไปถึงกันเสมอว่า "สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อเวรา

โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อนีฆา โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ" แปลว่า "ขอเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายทุกถ้วนหน้า จงมีสุขกายสุขใจเถิด อย่ามีเวรต่อกันเลย อย่าเบียดเบียนกันเลย อย่ามีทุกข์กายทุกข์ใจ รักษาตนให้มีสุขอยู่เถิด" และมีกรุณาหวังช่วยเหลือกัน แผ่กรุณาไปถึงกันเสมอว่า "สพฺเพ สตฺตา สพฺพทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ" แปลว่า "ขอเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายทุกถ้วนหน้า จงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเถิด"

๓.๒ เว้นการลักฉ้อของกัน ด้วยมีสัมมาอาชีวะ หาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ไม่ใช้อุบายหากินในทางที่ผิด คือฉกลัก กรรโชก จี้ปล้น ตู่ ฉ้อโกง หลอกลวง ตระบัด ยักยอก เบียดบัง สับเปลี่ยน ลักลอบ ค้าของเถื่อน

ปลอมแปลงสินค้า ซึ่งเป็นกโลบายทำลายกันทั้งสิ้น

๓.๓ เว้นการทำผิดประเวณีต่อกัน นิสัยบัณฑิตไม่ลุอำนาจแก่ความใคร่ ถ้าเป็นชายเห็นเมียของคนอื่นเหมือนแม่ของตน ถ้าเป็นหญิงเห็นผัวของคนอื่นเหมือนพ่อของตน ถือคติว่า "การกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ เหล่านี้เสมอกันทั้งแก่คนและสัตว์ แต่คนมีภาวะพิเศษแปลกกว่าสัตว์ อยู่ตรงที่ความบริสุทธิ์ไม่นอกใจกันไปทำชู้กับคู่ครองของคนอื่น ถ้าปราศจากความบริสุทธิ์นี้แล้วก็เหมือนภาวะของสัตว์"

เมื่อเราแต่ละคนคิดดีเป็นบัณฑิต ลักษณะมีใจสุภาพไม่โลภไม่โกรธไม่หลง พูดดีเป็นบัณฑิตนิมิต มีวาจาสุภาพ คือวาจาจริง วาจา

สมานไมตรี วาจาไพเราะ วาจามีประโยชน์ และทำดีเป็นบัณฑิตาปทาน คือเว้นฆ่ากัน เว้นการลักฉ้อกัน เว้นการประพฤติผิดประเวณีต่อกัน ชื่อว่าคบบัณฑิต อบรมตนให้เป็นบัณฑิต

มูลเหตุแห่งการควรคบบัณฑิตเป็นไฉน

เมื่อเราทราบบัณฑิตลักษณะ บัณฑิตนิมิต และบัณฑิตาปทานที่เป็นอาการของบัณฑิตแล้ว จากนี้ควรมาศึกษาในมูลเหตุแห่งการควรคบบัณฑิต ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. บัณฑิตไม่มีภัย คือไม่มีสิ่งอันน่าสะดุ้งหวาดเสียวอยู่ในตน แต่มีตนเป็นพวกพ้องและเป็นมิตรของคนอื่น แสดงอัธยาศัยไมตรีอารีอารอบ ดวงหน้าเอิบอิ่มยิ้มแย้ม ยินดีสนทนาปราศรัยกับผู้คนไปมา เปล่งวาจาไพเราะ กิริยา

สุภาพ ชวนให้ผู้พบเห็นหรือนึกถึงเบาใจ นับว่าเป็นผู้เกษมจากภัยใด ๆ ทั้งสิ้น และไม่เป็นภัยต่อคนทั่วไป ดูเถิด น้ำในสระ ร่มเงาต้นไทร และเรือนที่ก่อด้วยอิฐเหล่านี้ ให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว ให้ความเย็นสบายในฤดูร้อน แต่บัณฑิตให้ความอบอุ่นและความเย็นใจแก่มวลชนทุกฤดูกาล

๒. บัณฑิตไม่มีอุบาทว์ คือไม่มีสิ่งอัปมงคล ไม่มีสิ่งอัปลักษณ์เสื่อมทราม ไม่มีสิ่งอัปรีย์น่าเกลียดและไม่มีสิ่งจัญไรชั่วร้ายอยู่ในตน และไม่มีอุบาทว์แก่ผู้คนไปมา แต่เป็นมงคลแก่เขา เยื้องกรายกิริยาเป็นมหาเสน่ห์ เผยวาจาเป็นมหานิยม และแสดงอัธยาศัยเป็นมิ่งขวัญแก่คนทั่วไป นับว่าไม่มีอุบาทว์ทั้งแก่ตนและคนอื่น

๓. บัณฑิตไม่มีอุปสรรค คือไม่มีเหตุขัดข้องอยู่ในตัว มีทางดำเนินชีวิตสะดวกราบรื่นปลอดโปร่ง และไม่เป็นอุปสรรคแก่คนอื่น เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องกับตน ดำเนินกิจการได้สะดวกทุกวิถีทาง ดังนั้น อกิตติดาบสเห็นว่า บัณฑิตไม่มีอุปสรรคในตัว และไม่เป็นอุปสรรคแก่คนอื่น เมื่อพระอินทร์ประทานพร จึงขอรับพรว่า "ขออาตมะได้พบเห็นแต่บัณฑิต ได้ยินแต่ข่าวคราวของบัณฑิต ได้อยู่ร่วมกับบัณฑิต ได้ทำกิจการเกี่ยวข้องกับบัณฑิต และได้ชอบพอโอภาปราศรัยกับบัณฑิต" และว่า "บัณฑิตไม่แนะนำสิ่งที่มิควรแนะนำ ไม่ประกอบในสิ่งที่มิใช่ธุระ การแนะนำถูกทางเป็นการดีของบัณฑิต บัณฑิตแม้มีผู้พูดดี ๆ ก็ไม่โกรธ และรู้จักอุบายแนะนำ การพบเห็นบัณฑิตนั้นจึงดีนัก"

แม้พระพุทธดำรัสในติกนิบาต อังคุตตร-นิกาย ก็มีรับรองอยู่ว่า "บรรดาภัยอุบาทว์และอุปสรรคจะเกิดก็เกิดแต่พาล หาเกิดแต่บัณฑิตไม่ เพราะพาลมีภัยอุบาทว์และอุปสรรคประจัญหน้า บัณฑิตหามีภัยอุบาทว์และอุปสรรคประจัญหน้าไม่ ภัยไม่มีแต่บัณฑิต อุบาทว์ไม่มีแต่บัณฑิต อุปสรรคไม่มีแต่บัณฑิต"

เมื่อเราทราบมูลเหตุแห่งการควรคบบัณฑิตแล้วมาบำเพ็ญตนให้ปลอดภัย และให้อภัยแก่คนอื่น ไม่มีอุบาทว์และอุปสรรคอยู่ในตน มีแต่สิ่งมิ่งมงคลและชีวิตดำเนินสะดวกราบรื่น ชื่อว่าได้เข้าพบเห็นบัณฑิตด้วยใจ และอยู่ร่วมกับบัณฑิตด้วยความประพฤติที่ดีงาม

คบบัณฑิตทำอย่างไร

บัดนี้ เรามาศึกษาเรื่องการคบบัณฑิต แต่ควรทราบใจความแห่งการคบ ซึ่งตรงกับภาษา

บาลีว่า "เสวนา" ก่อน เราพูดกันอยู่โดยมากว่า คบค้า คบหา และคบคิด แม้กระนั้นความก็ยังมัวอยู่จะคบค้าคบหาหรือคบคิดกันเพียงแค่ไหน จึงจะเข้าขั้นเสวนา การร่วมชีวิตจิตใจมีนิสัยใจคอถูกกัน เข้ากันได้สนิท ร่วมคิดร่วมจิตใจกัน ตกลงกระทำการร่วมกัน นี่เองคือการคบ พึงพิจารณาลักษณะของการคบ ๗ อย่าง จะช่วยให้เราเข้าใจความหมายของการคบได้แจ่มขึ้นคือ

๑ อุปสังกมนะ การไปมาหาสู่
๒ ปยิรุปาสนะ การเข้าตีสนิทชิดชอบ
๓ สัมปิยะ ความจงรัก คือรักใคร่กันจริง
๔ ภัตติ ความภักดี คือนับถือเลื่อมใสซื่อตรงต่อกัน

๕ สันทิฏฐะ เป็นเพื่อนร่วมคิด
ร่วมเห็นด้วยกัน

๖ สัมภัตตะ เป็นเพื่อนร่วมกิน
ร่วมอยู่ด้วยกัน

๗ ทิฏฐานุคติ ดำเนินตามอย่าง

โบราณว่า สังสารวัฏไม่มีสาระอะไรเลย ถ้าประชากรอาศัยสังสารวัฏอยู่ ประพฤติตัวเองให้ได้ ๓ สถาน คือคบบัณฑิต ศรัทธาในกรรม และชำระล้างจิตใจในแม่น้ำคือความสงบ ก็จะมีชีวิตเป็นสาระ เพราะอันใดมีนิพพุติคือความสงบเย็นใจ อันนั้นเป็นสาระให้ความสุข ผู้เข้าสมาคมกับบัณฑิต ด้วยการไปมาหาสู่ ติสนิทชิดชอบ จงรักคือรักใคร่กันจริงภักดีคือนับถือเลื่อมใสซื่อตรงต่อกัน เป็นเพื่อนรวมคิดร่วมเห็น เป็นเพื่อนร่วมกินร่วมอยู่ และ

ดำเนินตามอย่าง คือทำตามข้อปฏิบัติของบัณฑิต เช่นนี้ นี่ชื่อว่าคบบัณฑิต

ประการหนึ่ง บัณฑิตมีอยู่ ๒ ประเภท คือบัณฑิตภายนอกหมายเอาคนอื่นที่เป็นบัณฑิต และบัณฑิตภายใน หมายเอาตัวเราเองที่มีใจดี กายดีและวาจาดี ผู้สมาคมกับบัณฑิตภายนอก ด้วยลักษณะของการคบ ๗ อย่างดังบรรยายมา ชื่อว่าคบบัณฑิตภายนอก เมื่อตัวเราเองชอบ คบมโนสุจริต คือไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ชอบคบกายสุจริต คือเว้นการฆ่ากัน เว้นการลัก ฉ้อของกัน เว้นการทำผิดประเวณีต่อกัน และ ชอบคบวจีสุจริต คือพูดคำจริง พูดคำสมาน สามัคคี พูดคำไพเราะ และพูดคำมีประโยชน์ เช่นนี้ นี่ชื่อว่าคบบัณฑิตภายใน

ผลการคบบัณฑิตเป็นไฉน

ไฉนเราจะต้องคบบัณฑิตเล่า เพราะว่า บัณฑิตเป็นบุคคลชั้นผู้ดี มีสันดานบริสุทธิ์ เอกอุในหมู่มนุษย์ใต้ฟ้า รู้คุณยินดีในผู้มีคุณ ทอดสายตามองแต่ไกลรับผู้คนไปมา ยิ้มพราย ในคราวแย้มเยือนชมเชยคุณลักษณะแต่ในที่ ลับหลังพ้นความหลังชวนให้จับใจ เพิ่มความรัก ให้ระลึกถึงความดีแต่เก่าก่อน แม้เมื่อผู้มีความ ต้องการเข้าหาก็ให้ไม่เสียความมุ่งหมายหน้า เผือดกลับไป เป็นผู้ให้ความสุขแก่ผู้คบหาทุกเมื่อ นับว่าต้องลักษณะควรคบ ดังนั้น เราจึงต้องคบ บัณฑิต

เพราะเมื่อเราต้องคบบัณฑิตแม้เพียงครั้ง เดียว การคบนั้นก็ให้เรามีความสุขอยู่เป็นนิตย์ คุ้มครองเราให้ปลอดภัย และสนับสนุนให้เรา

มีชื่อเสียงเกียรติคุณ เหมือนเราเอาใบไม้ห่อกฤษณา ใบไม้นั้นก็พลอยหอมฟุ้งไปด้วย เราจะได้รับผลคือความสุข ความปลอดภัยและชื่อเสียงเกียรติคุณนั้น ก็เพราะมีบัณฑิตเป็นเหตุ คือบัณฑิตเป็นบุคคลควรคบ เมื่อเราคบย่อมให้เกิดมงคล

การคบบัณฑิตนี้ชื่อว่าเป็นมงคลยอดชีวิตข้อสองในมงคล ๓๘ ประการ เพราะเป็นเหตุให้ผู้คบเจริญด้วยสรรพสมบัติ มีวัฒนธรรมเหมาะแก่สังคม เลื่อนฐานะของตนให้สูงขึ้นกว่าภาวะเดิม มีกิริยาวาจาใจดีงาม มีชีวิตเกษมปลอดภัยปราศจากอุบาทว์และอุปสรรค มีกายสงบวาจาสงบและใจสงบ สนับสนุนให้ผู้คบเป็นคนดีในโลกและดีเหนือโลกเป็นที่สุด

หวยเทพคณะสตุลลปกายิกา หวนระลึกถึงผลบุญในขณะที่ตนบังเกิด ทราบว่าตนได้สมบัตินี้เพราะอาศัยอาจารย์ ประสงค์จะสรร-เสริญคุณของอาจารย์ในสำนักพระพุทธองค์ จึงพากันมายังพระเชตวัน ถวายบังคมพระพุทธองค์แล้วยืนเฝ้าอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งได้กล่าวคาถา ๖ คาถาองค์ละคาถา แต่สามบาทต้นของหกคาถามีใจความอย่างเดียวกัน ส่วนบาทที่สี่ของหกคาถานั้น มีใจความต่างกันดังนี้ว่า

"๑ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมมีแต่ความดีหามีความชั่วเลวทรามมิได้"

"๒ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตาม

ข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมได้ปัญญาจะได้จากบุคคลอื่นหามิได้เลย"

"๓ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมไม่โศกเศร้าในท่ามกลางคนโศกเศร้า"

"๔ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมสง่างามในท่ามกลางหมู่ญาติ"

"๕ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมไปสู่สุคติโลกสวรรค์"

"๖ บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมมีความสุขอยู่ชั่วกาลนาน"

นี่คำของเทวดา ๖ องค์ ซึ่งแต่ละองค์กล่าวองค์ละคาถาตามลำดับ ในขณะที่เทพ ๖ องค์กล่าวจบแล้วนั้น มีเทพอีกองค์หนึ่งทูลถามขึ้นว่า "คำของเทพองค์ไหนเป็นสุภาษิตพระเจ้าข้า" พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า "คำของเทพแต่ละองค์ เป็นสุภาษิตโดยปริยาย ขอปวงท่านแต่ละองค์พึงคำของฉันบ้าง" และแล้วได้ตรัสพระคาถานี้ว่า "บุคคลพึงอยู่ร่วมกับท่านผู้สงบ พึงทำความสนิทชิดชอบกับท่านผู้สงบ รับทำตามข้อปฏิบัติของท่านผู้สงบแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง"

ประมวลความว่าบัณฑิตเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องในเหตุผลไปด้วยกัน บำเพ็ญประโยชน์ทั้งสอง มีใจสุภาพเป็นลักษณะ มีวาจาสุภาพเป็นนิมิต มีกิริยาสุภาพเป็นพฤติกรรมที่ติดต่อไม่ขาดสาย เป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีอุบาทว์ ไม่มีอุปสรรคในตัวและไม่เป็นภัย ไม่เป็นอุบาทว์ ไม่เป็นอุปสรรคแก่ใครหมดทั้งสิ้น นับว่าเป็นบุคคลชั้นผู้ดีที่ควรคบของมวลชน

การคบบัณฑิตด้วยการไปมาหาสู่ เข้าตีสนิทชิดชอบ จงรักภักดี ถือเป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมเห็นร่วมกินร่วมอยู่ และดำเนินตามปฏิปทาของบัณฑิตนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นมงคลชั้นยอด เพราะเป็นเหตุให้ผู้คบเจริญด้วยสรรพสมบัติ มีชีวิตก้าวหน้าดำเนินสะดวกราบรื่นปลอดภัย ปราศจากอุบาทว์และอุปสรรค ไม่

โศกเศร้าในท่ามกลางหมู่คนผู้โศกเศร้า สง่างามในท่ามกลางหมู่ญาติ มีความสุขอยู่ตลอดกาล และหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นเป็นที่สุด นี่คือมงคลยอดชีวิตข้อ ๒ ซึ่งมีเนื้อความดังบรรยายมา

พระธรรมเทศนา (สติปัฏฐานสี่)

โดย พระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน

ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

การบำเพ็ญเพียรที่เป็นไปตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าและพระสัทธรรม คือ ความจงใจใคร่ต่อการประพฤติดีจริงๆ ธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำทุกอย่าง ควรทำด้วยความจงใจ การประกอบการงานทุกประเภทถ้าขาดความจงใจแล้ว แม้จะเป็นงานเล็กน้อยย่อมไม่สำเร็จลงได้ด้วยความเรียบร้อยและน่าดูเลย **เพราะความจงใจเป็นเรื่องของสติและหลักใจ** ที่จะยังงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ ได้ขาดไปจากตัวและวงงาน ผู้มีสติและหลักใจประจำตัวและงานจึงชื่อว่า ผู้มีความเพียรไปในตัว ทั้งกิจนอกการใน ถ้าขาดความจงใจเป็นเครื่องจดจ่อ

งานแล้ว แม้ผู้เป็นนายช่างทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีความฉลาดอยู่บ้าง ทำอะไรมีความสวยงามและแน่นหนามั่นคง แต่ถ้าขาดความจงใจใคร่ต่องานแล้ว แม้งานนั้นจะสำเร็จก็ย่อมลดคุณภาพและความสวยงาม ฉะนั้น ความตั้งใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยผู้มุ่งต่อผลของงานอันสมบูรณ์จึงไม่ควรมองข้ามไป เราเป็นนักบวชและนักปฏิบัติ ควรเห็นความตั้งใจจดจ่อต่อธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำทุกประเภท โดยมีความรู้สึกอยู่กับงานนั้น ๆ แม้ที่สุดปัดกวาดลานวัดเช็ดถูกุฏีและศาลา ปูอาสนะ ตั้งน้ำใช้ น้ำฉัน ตลอดการเคลื่อนไหวไปมา เหลียวซ้ายแลขวา ควรมีสติประจำอยู่ทุก ๆ ขณะ ชื่อว่าผู้มีความเพียรประจำตน การฝึกหัดนิสัยเพื่อเป็นคนมีสติอันเคยชินจำต้องอาศัยการงานเป็นเครื่องฝึกหัด การประกอบการงานภายนอกแต่ละประเภทเป็นธุระชิ้นหนึ่ง ๆ

การเดินจงกรมและนั่งสมาธิภาวนาเป็นธุระชิ้นหนึ่งๆ ทั้งนี้ถ้ามีสติจดจ่อกับงานที่ทำ ชื่อว่ามีความเพียรไม่ขาดวรรคขาดตอน **การฝึกหัดนิสัยของผู้ใคร่ต่อธรรมชั้นสูง จึงควรเริ่มและรีบเร่งฝึกหัดสติไปกับงานทุกประเภทแต่ต้นมือ** เพื่อความแน่นอนและมั่นคงในอนาคตของเรา โปรดฝึกหัดสตินิสัยตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกลายเป็นคนมีสติประจำตนทั้งขณะที่ทำและขณะอยู่เฉยๆ ถึงเวลาจะทำความสงบภายในใจ สติจะกลายเป็นธรรมติดแนบอยู่กับใจและตั้งขึ้นพร้อมกับความเพียรได้อย่างใจหมาย ทั้งมีกำลังพอจะบังคับจิตให้หยั่งลงสู่ความสงบได้ตามต้องการ ส่วนมากที่พยายามให้จิตเข้าสู่ความสงบไม่ได้ตามใจหวังนั้นเนื่องจากขาดสติที่เป็นแม่แรงไม่มีกำลังพอ จิตจึงมีโอกาสเล็ดลอดออกไปสู่อารมณ์ได้อย่างง่ายดาย

เหมือนเด็กซนซึ่งปราศจากพี่เลี้ยงผู้ตามดูแล เด็กอาจได้รับอันตรายในเวลาใดก็ได้ จิตที่มีความเพลินประจำตนโดยปราศจากสติตามรักษา จึงมีสิ่งรบกวนตลอดเวลาจนหาความสงบสุขไม่ได้ พี่เลี้ยงของจิต คือ สติกับปัญญา คอยให้ความปลอดภัยแก่จิตตลอดสายที่จิตคิดไปตามอารมณ์ต่าง ๆ คอยพยายามปลดเปลื้องอารมณ์ที่มาเกี่ยวข้องกับใจ และพยายามแสดงเหตุผลให้จิตรับทราบเสมอ ใจที่ได้รับเหตุผลจากปัญญาพร่ำสอนอยู่เป็นนิจ จะฝืนคิดและติดอารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกต่อไปอีกไม่ได้

การฝึกหัดสติและปัญญา เพื่อให้มีกำลังคืบหน้าไม่ล่าถอยเสื่อมโทรม โปรดฝึกหัดตามวิธีที่กล่าวมา แต่อย่าปล่อยตัวเป็นคนสะเพร่ามักง่ายในกิจการทุกอย่างที่มุ่งประโยชน์แม้ชิ้นเล็ก ๆ นิสัย

มักง่ายที่เคยเป็นเจ้าเรือนนี้ ยังจะกลายเป็นโรคเรื้อรังฝังลงในใจอย่างลึกและจะทำลายความเพียรทุกด้านให้เสียไป จงพยายามฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่นอนต่อกิจการที่ชอบทั้งภายนอกภายในเสมอ อย่ายอมปล่อยให้ความสะเพร่ามักง่ายเข้าพักตัวอยู่ในนิสัยได้เลย เพราะผู้เคยฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงต่อหน้าที่การงานทุกประเภท ต้องเป็นผู้สามารถจะยังกิจการทุกอย่าง ไม่ว่าภายนอกภายในให้สำเร็จได้ โดยไม่มีอุปสรรคใดๆ มากีดขวาง แม้จะอบรมจิตใจซึ่งเป็นงานสำคัญทางภายใน ก็จำต้องประสบความสำเร็จลงด้วยความรอบคอบหาทางตำหนิตนเองไม่ได้ เพราะกิจการภายนอกกับภายในส่อถึงใจผู้เป็นประธานดวงเดียวกัน ถ้าใจเป็นนิสัยมักง่าย เมื่อเข้าไปบังงานภายในต้องทำงานนั้นให้เหลวไปหมดไม่มีชิ้นดีเหลืออยู่พอเป็นที่อาศัยของใจได้เลย

เพื่ออนาคตอันแจ่มใสของผู้มีงานเป็นอาชีพ และอำนวยความสุข จึงควรฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่นอนและจริงต่อธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำ จงทำจนสุดวิสัยในกิจการนั้น ๆ ให้สำเร็จลงด้วยหมดความสามารถทุกกรณี เมื่อเข้าไปดำเนินงานภายในเพื่อความสงบก็ดี เพื่อทางปัญญาการค้นคว้าก็ดี จะเป็นไปด้วยความละเอียดและรอบคอบทั้งสองทาง เพราะหลักนิสัยซึ่งเคยอบรมเป็นคนจริงและรอบคอบมีมาเป็นประจำ การดำเนินปฏิปทานับแต่ต้นจนถึงชั้นสูงสุดยอด ย่อมขึ้นอยู่กับหลักนิสัยเป็นสำคัญ คำว่าต้นหรือปลายก็หมายถึงใจดวงเดียวนี้แล ซึ่งจะเปลี่ยนสภาพความรู้สึกไปตามธรรมเครื่องดัดแปลง ทั้งฝ่ายเหตุคือการบำเพ็ญและผลคือความสุขเช่นเดียวกับเด็กค่อยเปลี่ยนแปลงตัวเองจากเด็กขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ด้วยอาหาร

เครื่องบำรุงนานาชนิด ดังนั้น ต้นทางจึงหมายถึงการอบรมจิตใจขั้นแรก ๆ เพื่อเปลี่ยนนิสัยและความรู้สึกให้เป็นไปในทางที่ดีและมีเหตุผล จนมีความรู้และทรงตัวอยู่กับความดีและเหตุผลที่ควรแก่ตนเอง ไม่ยอมผ่าผืน แต่เมื่อสรุปความแล้ว ต้นกับปลายก็เปรียบเหมือนผลไม้ลูกหนึ่ง ๆ ซึ่งเราไม่อาจเรียกได้ว่า ต้นกับปลายของมันอยู่ที่ไหน มองดูแล้วก็คือผลไม้นั้นเอง

ใจก็ทำนองเดียวกัน ที่เรียกกันว่า ต้นทางหรือปลายทางนั้น เนื่องจากใจที่มีอารมณ์ชนิดต่าง ๆ ทั้งหยาบทั้งละเอียดเคลือบแฝงอยู่ ตลอดการดัดแปลงแก้ไข จำต้องเปลี่ยนอุบายวิธีแปลกต่างจากความเป็นอยู่เดิมขึ้นสู่ความละเอียดเป็นขั้น ๆ ไป ซึ่งควรจะให้นามไปตามความเหมาะสมว่าต้นทางหรือปลายทาง ท่านผู้ฟังโปรดทำความ

เข้าใจกับกิเลสและบาปธรรมที่มีอยู่ภายในใจ ถึงกับได้ให้ชื่อให้นามต่าง ๆ นานา จนอาจจะเลยขอบเขตของการตามรู้และแก้ไขในสมมตินิยมของใจดวงเดียว ไม่เช่นนั้นจะไม่รู้อุบายวิธีแก้ไขตนเองซึ่งกำลังตกอยู่ในฐานะที่กล่าวมา

หลักประกันผลอันแน่นอนจึงขอย้ำอีกครั้งว่า **โปรดฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงและเข้มแข็งต่อหน้าที่การงานของตน**เสมอ อย่าเป็นคนง่อนแง่นคลอนแคลน อย่าเป็นคนจับจด อย่าเป็นคนเข้า ๆ ออก ๆ ขึ้น ๆ ลง ๆ หาความแน่นอนไม่ได้ ว่าจะไปต้องไป ว่าจะอยู่ต้องอยู่ ว่าจะทำต้องทำ กำหนดเวล่ำเวลาหรือกิจการอันใดไว้แล้ว อย่าทำให้เคลื่อนคลาดจากที่กำหนดไว้ เราเขียนด้วยมือจงลบด้วยมือ อย่าทำทำนองที่ว่าเขียนด้วยมือแต่กลับลบด้วยฝ่าเท้า คือเราตั้งคำสัตย์ใส่ตัวเองไม่มีใคร

อาจเอื้อมมาทำลายคำสัตย์นั้น แต่เป็นเราเสียเอง ทำลายคำสัตย์ของตน เช่นนี้เรียกว่า เขียนด้วยมือ แต่กลับลบด้วยฝ่าเท้า เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เราต้องเป็นคนแน่นอนต่อความดำริ และต่อการตัดสินใจเสมอ ลงได้ตัดสินใจกับงานใดหรือสิ่งใดที่เห็นว่าเป็นการถูกต้องและเป็นประโยชน์แล้ว จงพลีชีพลงไปเพื่อคำสัตย์และเพื่องานนั้นๆ จะเป็นคนมีนิสัยแน่นอนและเชื่อใจตัวเองได้ ศีลที่กำลังรักษาอยู่ก็จะเป็นศีลที่แน่นอนไม่กลับกลายเป็นศีลลอยลม การทำสมาธิก็จะเป็นสมาธิที่แน่นอนทุกขั้นของสมาธิ จะไม่เป็นสมาธิลอยลม คือ ได้แต่ชื่อ แต่หาความจริงของสมาธิไม่มีในใจ แม้การบำเพ็ญปัญญาทุกขั้น ก็จะเป็นปัญญาที่แน่นอนตามหลักนิสัยคนจริง ไม่กลับกลายไปเป็นปัญญาลอยลม คือได้แต่ชื่อ แต่หาความเฉลียวฉลาด

ปลดเปลื้องตนไม่มี ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อให้เห็นโทษแห่งความเป็นคนหลักลอยทำอะไรไม่เป็นชิ้นเป็นอัน หาความจริงภายในตัวไม่ได้ เพื่อผู้มุ่งความเจริญทางโลกและทางธรรมอย่างแท้จริง จะได้หาทางหลีกเว้นให้ห่างไกล

อันดับต่อไป กล่าวถึงสติปัญญาเครื่องรักษานิสัยให้มั่นคงและให้มีความรอบครอบยิ่งขึ้น โปรดทราบเสมอว่า ปัญญาจะทำการหุงต้มแกงกินเหมือนอาหารหวานคาวย่อมไม่ได้ แต่ปัญญาชอบเกิดจากการคิดอ่านไตร่ตรอง *คนไม่มีปัญญาความฉลาดจะประกอบการงานทุกชิ้นให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยย่อมไม่ได้* และไม่สามารถจะรักษาสมบัติอันมีค่าให้ปลอดจากโจรจากมารได้ ไม่ว่าทางโลกและทางธรรม ฉะนั้น การรักษาและปฏิบัติพระศาสนาจึงสำคัญอยู่ที่สติและปัญญา เมื่อมีเหตุ

มากระทบ ไม่ว่าเหตุดีหรือชั่ว สติกับปัญญาควรรับช่วงเสมอ จะมีทางทราบสาเหตุดีและชั่วได้ทันกับเหตุการณ์ และมีทางหักห้ามใจไม่ให้รวนเรไปตามเหตุที่จะทำให้เสีย โดยมากเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นจะเป็นเรื่องกระทันหันหรือเรื่องธรรมดาก็ตาม แต่สามารถทำใจให้เอนเอียงหรือเสียไปตามอารมณ์นั้น ๆ ได้ เนื่องจากขาดสติกับปัญญาคอยสังเกตตรวจตราให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน จึงเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ควรไปเสียทั้งนั้นแล้วปล่อยใจให้คล้อยไปตามโดยเจ้าตัวไม่รู้สึก กว่าจะรู้ทันเวลาจึงเสียไป แล้วไม่สามารถจะหักห้ามไว้ได้ จึงปล่อยเลยตามเลยเรื่องจึงก้าวไปถึงความเป็นเถ้าถ่านหมดทางแก้ไขทั้งนี้อย่าเข้าใจว่าเป็นไปเพราะเหตุใด แต่เป็นเพราะขาดสติกับปัญญาเครื่องนำออกทั้งนั้น ไม่เช่นนั้นใครจะยอมสละตัวอันมีคุณค่าเหนือสิ่งใดใน

โลกไปแลกเปลี่ยนกับความเหลวแหลกเช่นนั้นแต่มันสุดวิสัยจำต้องยอมจำนนไม่ว่าท่านว่าเรา เมื่อถึงคราวจวนตัวย่อมมีการพลั้งเผลอเป็นธรรมดาหยิบฉวยอะไรไม่ทันก็จำต้องเป็นไปตามเหตุอันรุนแรงกว่ากำลังของจิตที่จะต้านทาน ฉะนั้น **การเตรียมพร้อมเพื่อเผชิญกับเหตุการณ์อันมีอยู่รอบตัวทั้งภายในภายนอก และพร้อมที่จะเข้ามาเผชิญกับทุกคนโดยไม่มีกำหนดเขตแดน และเวล่ำเวลา จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ อย่าให้สายเกินไปทั้ง ๆ ตะวันยังเช้าอยู่ (ขณะยังมีชีวิตอยู่)** การเตรียมพร้อมทั้งนี้คือการบำเพ็ญตัวให้มีหลักฐานทั้งภายในภายนอกเพื่อการอยู่การไป ไม่ว่าจะอยู่ที่นี่หรืออยู่ที่ไหนไม่ว่าจะเป็นที่นั่นหรือจะเป็นที่โน้น ไม่ว่าจะอยู่โลกนี้หรืออยู่โลกหน้า และไม่ว่าจะไปโลกนี้หรือ

จะไปโลกหน้า ควรเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ คือ ปัจจุบันซึ่ง ๆ หน้านี้แล หากชีวิตหาไม่แล้วจะเตรียมอะไรไม่ทัน เพราะไม่เคยเห็นในธรรมของศาสดาพระองค์ใดสั่งสอนว่า จงไปเตรียมตัววันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า ชาติหน้า และโลกหน้าโน้น ซึ่งเป็นการส่งเสริมคนให้งมงาย เห็นมีบอกไว้ว่า **จงทำตนให้มีที่พึ่งทั้งภายนอกและภายในในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้** ทั้งนั้น แม้วันคืน เดือน ปี และโลกนี้โลกหน้า เป็นของมีอยู่ประจำโลก ก็มิได้มีไว้เพื่อโมฆบุรุษผู้เกิดและตายเปล่า ๆ โดยไม่ได้ทำประโยชน์ไว้แก่โลกและธรรมเลย

เฉพาะนักบวชและนักปฏิบัติผู้มีเพศที่เย็นและเป็นเพศที่โลกเคารพเลื่อมใสและไว้วางใจ ทั้งเป็นเพศที่มีโอกาสในการบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านได้มากกว่าใคร ๆ ในโลก เราทุกท่าน

ที่ทรงไว้ซึ่งเพศดังกล่าวนั้น จึงควรเตรียมพร้อมในหน้าที่ของพระอย่าให้บกพร่อง ความประพฤติของพระจะสามารถทรงความสวยงามเป็นที่น่ายินดีและเลื่อมใสไว้ได้ ต้องอาศัยสติกับปัญญาเป็นพี่เลี้ยงตามรักษาทุกระยะความเคลื่อนไหว ผู้มีสติปัญญาตามรักษาความประพฤติ ย่อมงามทั้งภายนอกงามทั้งภายใน และเป็นผู้ทรงความงามไว้ได้ไม่จืดจางตลอดกาล เมื่อนำสติกับปัญญาเข้าไปแก้ทางภายใน คือใจกับอารมณ์ที่ทำให้รกรุงรัง ก็จะกลายเป็นใจที่ใสสะอาดและมีคุณค่าขึ้นมาทันทีอนึ่ง ความจำได้จากการศึกษาเล่าเรียนมา กับความจำได้จากการฟัง จงน้อมเข้ามาเป็นเครื่องสนับสนุนให้กลมกลืนกับการปฏิบัติ สติกับปัญญาให้แนบสนิทอยู่กับใจและความเคลื่อนไหว ตามองไปถึงไหน หูได้ยินถึงไหน สติกับปัญญาจง

ติดตามถึงที่นั้น จมูก ลิ้น กาย สัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ ดี–ชั่ว–หยาบละเอียดแค่ไหน สติปัญญาจงตามรู้และค้นดูสาเหตุของสิ่งที่มากระทบโดยแยบคายและทุกครั้งที่ได้สัมผัสกัน แม้อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในใจ ต้องตามรู้และพิจารณาไม่ขาดตอน เพราะท่านที่หลุดพ้นไปจากโลกแห่งความยุ่งเหยิงภายในใจท่านทำอย่างนี้ทั้งนั้น ท่านไม่ได้ทำแบบไม้ซุงทั้งท่อนที่ทิ้งอยู่บนพื้นดินให้เด็ก ๆ ปีนขึ้นแล้วถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดทั้งวันทั้งคืน ผู้ทำตัวให้เป็นเช่นไม้ซุงทั้งท่อน กิเลสตัณหามาจากทิศต่าง ๆ คือมาจากรูป จากเสียง จากกลิ่น จากรสและจากเครื่องสัมผัส ล่วงไหลเข้ามาช่องภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้นกาย ก็จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะลดลงไปที่หัวใจดวงที่ทำตัวเป็นเหมือนไม้ซุงทั้งท่อนนั้น เพราะไม่มีความฉลาดแยบคาย ไม่มี

ความรอบคอบต่อตัวเอง และอารมณ์ทั้งภายนอก และภายใน ยอมตัวให้กิเลสตัณหาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะรดทั้งวันทั้งคืน นี่ไม่สมควรเลยสำหรับผู้มุ่งดำเนินเพื่อวิวัฏฏะ คือพระนิพพาน เพราะพระนิพพานของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ไม่ใช่พระนิพพานเกียจคร้าน และไม่ใช่พระนิพพานแบบไม้ซุงทั้งท่อน ผู้หวังธรรมเช่นนั้นครองดวงใจ ก็จำต้องพยายามปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับร่องรอยปฏิปทาของพระองค์และพระสาวกท่านดำเนิน คือพยายามฝึกหัดอบรมสติปัญญา ศรัทธา ความเพียรให้ทันกับเหตุการณ์ที่เป็นไปอยู่ทั้งภายในภายนอกตลอดเวลา อย่าทำตัวเหมือนซุงทั้งท่อน คือเดินก็สักแต่ว่าเดิน นั่งก็สักว่านั่ง ภาวนาก็สักว่าภาวนาเท่านั้น แต่แล้วนั่งอยู่เหมือนหัวตอกลางไร่กลางนาหาความรู้สึกรอบคอบประจำใจไม่มีเลย การสักแต่ว่าทำนี้จึงไม่ผิดอะไรกับเขานั่งนอนธรรมดา

เพื่อความเป็นลูกศิษย์พระตถาคต ผู้มีพระนามกระเดื่องทั่วไตรภพ จงพยายามรื้อฟื้นสติรื้อฟื้นปัญญาที่นอนจมอยู่กับใจขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนความเพียร ถอดถอนกิเลสตัณหาทุกประเภทที่เกิดจากใจซึ่งกำลังเป็นไม้ซุงทั้งท่อนอยู่ในขณะนี้ ที่ท่านให้นามว่า ขี้โลภ ขี้โกรธ ขี้หลง ขี้เกียจ ขี้คร้าน ขี้บ่น ขี้โมโห ขี้หึง ขี้หวง เหล่านี้ล้วนแต่ขี้ และกองเต็มอยู่บนหัวใจทั้งนั้น เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมดังที่กล่าวมา สติปัญญานับวันจะมีกำลังและเคยชินต่อตนเอง เช่นเดียวกับการงานด้านอื่น ๆ เวลานำมาประกอบกับความเพียรภายในใจโดยเฉพาะ จะสามารถทราบเรื่องของใจได้ในเวลาอันควรไม่เนิ่นนาน และเพื่อความมีหลักเกณฑ์ในการอบรม โปรดบังคับใจไว้ภายในกายใช้สติจดจ่อ และปัญญาท่องเที่ยวขุด

ค้นอยู่ในวงของกาย ชื่อว่าได้ดำเนินตามหลักสติปัฏฐานและอริยสัจ ซึ่งเป็นทางเดินของพระอริยะเจ้าทุก ๆ ประเภท

สติปัฏฐานมีสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

กาย ได้แก่อวัยวะทุกส่วนของร่างกายเรียกว่า **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** *เวทนา* ได้แก่ความสุข ความทุกข์เฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์เรียกว่า **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** *จิต* ได้แก่สิ่งที่สัมปยุตด้วยเจตสิกธรรมที่ปรุงขึ้นจากจิตและย้อมจิตให้เป็นต่างๆเรียกว่า **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** *ธรรม* ได้แก่อารมณ์ที่เป็นเป้าหมายหรือเครื่องเพ่งพิจารณาของใจเป็นได้ทั้งด้านวัตถุและนามธรรม เรียกว่า ธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ โปรดทำความเข้าใจไว้ด้วยดีก่อนพิจารณา โดยทำความเข้าใจ

ว่า กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นแผนกหนึ่งจาก จิตผู้เป็นเจ้าของสติปัฏฐาน ไม่เช่นนั้นจะเกิด ความท้อใจและทุกข์ใจ ในเวลา กาย เวทนา จิต ธรรมแสดงอาการเปลี่ยนแปลง ตัวเองไป ตามธรรมดา หรือถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วยอำนาจ การพิจารณา ซึ่งอาจปรากฏในวงปฏิบัติคือเวลา ปรกติ อาการทั้งสี่นี้ก็แสดงอาการเปลี่ยนแปลง ให้เกิดความดีใจและเสียใจ ขณะพิจารณาก็ แสดงอาการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ปฏิบัติเกิดความดีใจ และเสียใจ บางขณะเกิดความท้อใจและระอาต่อ การจะทนพิจารณาไป ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อท่านนัก ปฏิบัติ ทราบและทำความเข้าใจไว้โดยรอบคอบ ว่า ไม่ใช่ตัวจิตซึ่งเป็นเจ้าของของสติปัฏฐาน ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย พอจะให้เกิดความ เสียใจว่าตน (ใจ) ได้สูญเสียไปด้วย เมื่อทำ

ความเข้าใจด้วยดีแล้วจะเกิดความมั่นใจในการพิจารณาสติปัฏฐาน ไม่ใช่ว่าสติปัฏฐานสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม จะถูกเปลี่ยนแปลงหรือหายไปไหน ใจซึ่งเป็นธรรมไม่ตายและเปลี่ยนแปลง จะมีโอกาสพิจารณาเต็มกำลัง และสามารถจะรู้เรื่องธรรมทั้งสี่นั้นอย่างชัดเจนตามลำดับ โดยไม่มีความสะท้านหวั่นเกรงต่อสุขและทุกข์ ทั้งภายในกายและภายในใจ อันเป็นอาการของสติปัฏฐานแสดงตัว

การพิจารณากายจะเป็นภายนอกหรือในก็ได้ตามแต่ถนัดใจในโอกาสอันควรจะพิจารณากายไหน คำว่ากายใน คือกายของเราทุกส่วน กายนอกได้แก่กายของคนและสัตว์อื่น กายในกาย ได้แก่ส่วนหนึ่ง ๆ ของอาการแห่งกายทุกส่วน สิ่งทั้งนี้ปรากฏตัวเป็นของน่าเบื่อหน่ายและสลดสังเวช

แก่ผู้ใช้ปัญญาพิจารณารู้เห็นตามเป็นจริงทั้งข้างนอก ข้างในและภายนอกภายในมีความเป็นเช่นเดียวกัน ต้องชำระขัดสีเป็นประจำ ฉะนั้นทั่วโลกจำต้องปฏิบัติต่อร่างกายและถือเป็นภาระประจำตลอดเวลาสิ่งต่าง ๆ ที่จะนำมาปฏิบัติต่อร่างกายให้พออยู่ได้และพอดูได้นั้น ปรากฏว่าทั่วโลกต้องถือเป็นสินค้าอันใหญ่โตและขายดิบขายดียิ่งกว่าวัตถุอื่นใดในโลก การพิจารณาให้รู้ฐานที่เกิด ที่อยู่ พร้อมทั้งความเป็นอยู่และจะเป็นไปของร่างกาย ด้วยปัญญาจนเห็นชัด จึงเป็นการตัดบ่อแห่งความกังวลและกองทุกข์ออกจากใจเพราะภูเขาหินแท่งทึบแม้จะใหญ่และสูงจดเมฆ ก็ไม่เคยมาทับถมตัวเราให้ได้รับความทุกข์ลำบาก แต่ขันธ์มีรูปขันธ์คือกายเป็นต้น รู้สึกเบียดเบียนและทับถมเราอยู่ตลอดเวลา จนหาโอกาสปลงลงไม่ได้เลย เรื่อง

ความทุกข์ทั้งมวลที่เกี่ยวกับขันธ์จึงมารวมอยู่กับเรา ผู้รับผิดชอบในขันธ์ ดังนั้น ผู้เป็นเจ้าของของขันธ์จึงควรมีความรอบรู้ในขันธ์ทั้งแง่ดีแง่ร้าย จึงจะอยู่ครองขันธ์ไปด้วยความราบรื่น ไม่เสียเปรียบแก่ขันธ์โดยถ่ายเดียว ตามธรรมดาขันธ์เอาเปรียบเอารัดเราวันยังค่ำ ขยับตัวทุกระยะเป็นเรื่องเพื่อขันธ์เสียทั้งนั้น ถ้าจิตหาทางออกด้วยความฉลาดรอบคอบต่อขันธ์ของตน ทั้ง ๆ ที่มีความรับผิดชอบในขันธ์อยู่ชื่อว่ามีทางแบ่งรับแบ่งสู้กันบ้าง ไม่ทำการรับเหมาทุกข์ในขันธ์ท่าเดียว แม้ทุกข์ในขันธ์ก็คงไม่ตั้งห้างร้านขายส่งทุกข์ให้เรารับเหมาโดยถ่ายเดียว ผู้พิจารณาขันธ์ให้เห็นทั้งคุณทั้งโทษด้วยปัญญาจึงไม่มีแต่ทางรับเหมาทุกข์จากขันธ์ตลอดไป ยังมีทางลดหย่อนผ่อนความตึงเครียดในทางใจได้บ้าง การพิจารณากายต้องพิจารณาซ้ำ ๆ ซาก ๆ

โดยถือเอาความเข้าใจเป็นประมาณ แต่มิได้ถือเอาความขี้เกียจเป็นบรรทัดฐาน *จนเห็นชัดจริง ๆ ว่ากายนี้เพียงสักว่า หาเป็นสัตว์ บุคคล เรา เขาที่ไหนไม่* เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

เวทนา จิต ธรรม โปรดทราบว่า*มีอยู่ในกายอันเดียวกัน* เป็นแต่มีอาการแปลกต่างกันไปบ้าง ท่านจึงให้นามไม่ซ้ำกัน ท่านผู้บำเพ็ญโปรดทำความเข้าใจด้วยดี ไม่เช่นนั้น สติปัฏฐานสี่กับอริยสัจสี่จะกลายเป็นสมุทัย คือบ่อแห่งความสงสัยและกังวลในขณะบำเพ็ญ เพราะความสับสนไม่รู้เงื่อนต้นเงื่อนปลายของอาการแห่งธรรมเหล่านี้

เวทนา มีสามคือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง ทั้งเกิดขึ้นจากกายและเกิดขึ้นจากใจจะมีลักษณะสามเช่นเดียวกัน การพิจารณาโปรด

แยกเวทนาออก และพิจารณาไปตามลักษณะของเขา แต่อย่าไปคว้าเอากายมาเป็นเวทนา กายให้เป็นกาย เวทนาให้เป็นเวทนา ทำนองเห็นเสือเป็นเสือและเห็นช้างเป็นช้าง แต่อย่าไปคว้าเอาเสือมาเป็นช้าง จะเป็นการอ้างพยานไม่ตรงความจริงเรื่องจะลุกลามและลงเอยกันไม่ได้ตลอดกาล คือ *แยกเวทนาที่แสดงอยู่ในขณะนั้นออกพิจารณาให้รู้ที่เกิด ที่ตั้งอยู่ และที่ดับไป ฐานที่เกิดของเวทนาทั้งสาม เกิดขึ้นและตั้งอยู่ที่กายและที่ใจ แต่ไม่ใช่กาย ไม่ใช่ใจ* คงเป็นเวทนาอยู่เช่นนั้น ทั้งการเกิดและการดับไปของเขา อย่าทำความเข้าใจว่าเป็นอื่น จะเป็นความเห็นผิด สมุทัยจะแสดงตัวออกมาในขณะนั้น จะหาทางแก้ไขและหาทางออกไม่ได้ แทนที่จะพิจารณาให้เป็นปัญญาถอดถอนตัวจากทุกข์ สมุทัย เลยจะกลายเป็นโรงงานผลิต

ทุกข์และสมุทัยขึ้นมาในขณะนั้นโดยไม่รู้สึกตัว ทางเดินของเวทนาทั้งสามคือ ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป มีอยู่เพียงเท่านั้นทุกระยะกาล และไม่มีสัตว์ บุคคล เรา เขา แฝงอยู่เลย ถ้านำสัตว์ บุคคล เป็นต้น ไปแฝงเข้าในขณะใด เวทนาทั้งสามจะแสดงสัตว์บุคคลอันเป็นอำนาจก่อตัวสมุทัยขึ้นมาในขณะนั้น และเป็นการเสริมทุกข์ให้มีกำลังขึ้นมาทันที ผู้ปฏิบัติจึงควรทำความรอบคอบต่อเวทนาด้วยปัญญา คือไม่คว้าเวทนามาเป็นตนในขณะทำการพิจารณา เวทนาทั้งสามจะปรากฏเป็นความจริงตามหลักสติปัฏฐานและอริยสัจขึ้นมาประจักษ์ใจ แม้เวทนาจะแสดงอาการเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ประการใด จะเป็นทางเสริมสติปัญญาของผู้บำเพ็ญได้ ทุกขณะที่เวทนาแสดงอาการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลง ความเป็นสัตว์-

บุคคล-เรา-เขา จะไม่มีโอกาสแทรกเวทนาทั้งสาม ได้เลย นอกจากจะมีเท่าที่ปรากฏอยู่เพียงสักว่าเวทนา เท่านั้น ความเศร้าใจ ทุกข์ใจ และท้อใจ หรือความเห่อเหิมเพลิดเพลินในขณะที่เวทนาทั้งสามแสดงตัว จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ เพราะ *การทำความเข้าใจกับเวทนาได้โดยถูกต้อง และทุก ๆ เวลาที่ผู้บำเพ็ญทำความเห็นกับเวทนาโดยถูกต้อง ชื่อว่า ผู้มีเวทนาปัสสนาสติปัฏฐาน*ประจำใจ

จิต คำว่าจิตในสติปัฏฐาน มิใช่จิตพิเศษ และแปลกต่างไปจากสติปัฏฐานทั้งสามท่าน จึงให้นามว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เสมอกับกาย เวทนา ธรรม ถ้าเทียบกับไม้ก็เป็นไม้ทั้งต้นซึ่งเต็มไปด้วยกิ่งก้าน เปลือก กระพี้ รากแก้ว รากฝอย ซึ่งผิดกับไม้ที่นำมาทำประโยชน์จนปรากฏเป็นบ้าน

เป็นเรือนแล้ว ผู้พิจารณาจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงเป็นเหมือนนำไม้ทั้งต้นมาแปรรูปให้เป็นต่าง ๆ ตามความต้องการ การพิจารณาจิตประเภทนี้ควรถือเอา นิมิต คือความปรุงของจิตเป็นเครื่องพิสูจน์และพิจารณา เพราะการจะรู้ความเศร้าหมองหรือผ่องใสของจิตได้ ต้องรู้เครื่องปรุงจิตเป็นสำคัญ ไม่เช่นนั้นแม้จิตจะได้รับความเศร้าหมองและกองทุกข์ตลอดทั้งวันจะไม่มีทางทราบได้ ถ้าไม่ทราบสิ่งปรุงจิตให้เป็นไปต่าง ๆ ก่อน เราต้องการทราบจิต จำต้องพิจารณาสังขารเครื่องปรุงจิต ซึ่งเหมือนเครื่องปรุงแกงให้มีรสชาติต่าง ๆ จิตที่แสดงความเป็นต่าง ๆ ไม่มีสิ้นสุด และทำให้ผิดจากสภาพเดิมถึงกับเจ้าตัวเกิดความพิศวงงงงัน ไม่ทราบสาเหตุและวิธีแก้ไข จำต้องยอมจำนนไปตามเหตุการณ์ จนลืมสำนึกในทางผิดชอบชั่วดีก็

เพราะเรื่องของสังขารเครื่องปรุงจิตนั่นเอง ฉะนั้น คำว่า จิต *ในสติปัฏฐานจึงเป็นจิตที่คลุกเคล้ากับอารมณ์โดยสังขารเป็นผู้ปรุงแต่ง* การพิจารณาสังขารจึงเกี่ยวถึงจิตเพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน ถ้ารู้เรื่องของสังขารก็เริ่มรู้เรื่องจิต และถ้ารู้เรื่องจิตก็ย่อมรู้เรื่องของสังขารได้อีก นับแต่สังขารขั้นหยาบ ขั้นกลาง และขั้นละเอียด และจิตขั้นหยาบขั้นกลางและขั้นละเอียด คำว่าสังขารหยาบละเอียดและจิตหยาบละเอียด ทั้งนี้ เนื่องจากความเกี่ยวข้องของจิตกับอารมณ์มีทั้งหยาบและละเอียด ผู้*พิจารณาจิตตานุปัสสนาควรทำความเข้าใจไว้แต่ต้นมือว่า จิตกับเครื่องปรุงจิตคือสังขาร เป็นคนละประเภทไม่ใช่อันเดียวกัน* ไม่เช่นนั้นจิตกับสังขารจะคละเคล้ากัน ซึ่งจะทำความลำบากแก่การพิจารณา ตามที่อธิบายมาแล้ว โดยกำหนดความ

เกิดขึ้น และความเกี่ยวข้องของสังขารสัมผัสกับอารมณ์อะไร พร้อมทั้งความดับไปของสังขารกับอารมณ์ พยายามสังเกตและสอดรู้ความเคลื่อนไหวของสังขาร ซึ่งจะเคลื่อนจากใจออกสู่อารมณ์ที่เป็นอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ทั้งหยาบและละเอียด และโปรดทราบเสมอว่าทุก ๆ ประเภทของสังขารและอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกัน ต้องเกิดและดับพร้อมกัน จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้ คำว่า สัตว์ บุคคล เรา เขา เป็นต้น จึงไม่ควรนำเข้าไปแทรกในจิต เพราะจะแปรรูปเป็นสมุทัยขึ้นมาทันที จงพยายามสังเกตให้ทราบว่า มันเป็นเพียงจิตสังขารอยู่เท่านั้นทุก ๆ ขณะที่ปรุงแต่งขึ้นมา ปัญญาต้องมีทางทราบได้ตามลำดับแห่งการพิจารณา และต้องทราบตามนัยที่ท่านบอกไว้ว่า สักว่าจิตเท่านั้นไม่ใช่สัตว์

บุคคล เรา เขา อะไรเลย *ผู้พิจารณาเห็นตามจิตตานุปัสสนา ใจจะไม่เกิดความเศร้าโศกเสียใจและเพลิดเพลินไปตามความปรุงแต่งและสภาพความเป็นอยู่สุขทุกข์ของจิต* และชื่อว่า ผู้มีจิตตานุปัสสนาประจำตน

ธรรม คำว่า ธรรมคือเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ ถ้าเป็นธรรมส่วนละเอียดก็หมายถึงใจเสียเอง ธรรมภายนอกมีมากมาย ส่วนภายในถือเอากายทุกส่วน เวทนาทั้งสาม และจิตในจิตตานุปัสสนามาเป็นธรรมในธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน *การพิจารณากาย เวทนา จิตเข้าประสานกันครบองค์สติปัฏฐานสี่* ตามความเห็นของธรรมป่าว่าเป็น**ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หากจะเป็นความผิดพลาดเพราะความฉลาดไม่เพียงพอในความเข้าใจและการอธิบาย ก็ขออภัยจากท่านผู้ฟังและท่าน

ผู้อ่านทุกท่านด้วย เพราะคำว่า ธรรมป่า เป็นเรื่องจนใจสำหรับผู้แสดงทุก ๆ ครั้งที่แสดงและนำมาลงในหนังสือ ดังนั้น การฟังและการอ่านหนังสือธรรมป่า โปรดเจริญธรรมคือความไม่สีสาไว้บ้างทุกวรรคทุกตอน จะไม่มีความหนักใจเกิดขึ้นในขณะฟังและอ่าน

การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ ให้เชื่อมกันเข้าในองค์ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานจนกลายเป็นธรรมแท่งเดียว รู้สึกเป็นความแปลกประหลาดและอัศจรรย์เป็นระยะซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากการพิจารณาเบื้องต้น กายก็เทียบกับไม้ทั้งดุ้น เวทนาทั้งดุ้น จิตทั้งดุ้น แม้ธรรมก็ทั้งดุ้น เพราะการพิจารณาก็เป็นลักษณะไม้ทั้งดุ้น สิ่งที่ถูกพิจารณาจึงกลายเป็นเช่นเดียวกันไปหมด แต่เพราะความถูไปไถมาด้วยความเพียร ทุกสิ่งที่

อยู่ในวงความเพียรก็ค่อยเปลี่ยนสภาพขึ้นมาเป็นลำดับที่กล่าวในบทธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานค่อนข้างเป็นธรรมละเอียดไปบ้าง ในความรู้สึกจึงอดจะลืมบุญคุณของการพิจารณาในลักษณะไม้ทั้งดุ้นในตอนแรกไม่ได้ เมื่อพิจารณา "*ธรรม*" ในตอนปลายกับตอนต้นรู้สึกแปลกต่างกันมาก แม้จะเป็นสติปัฏฐานสี่อันเดียวกัน พอมาถึงตอนปลาย จิตปรากฏว่ากาย เวทนา จิต และธรรมทั้งสี่ในองค์สติปัฏฐานได้เชื่อมกันเข้า จนกลายเป็นธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานไปเสียสิ้น และประสานกันได้อย่างสนิท โดยไม่นิยมว่านั่นเป็นกาย นี่เป็นเวทนา นั่นเป็นจิต นี่เป็นธรรม ในความรู้สึกต่างก็รวมลงเป็นธรรมด้วยกัน

ในบทกาย เวทนา จิต ได้อธิบายวิธีพิจารณาเพื่อความปลดเปลื้องแก้ไขให้ท่านผู้ฟังทราบพอ

สมควร แต่พอมาถึงบทธรรมเลยกลายเป็นเรื่องของผู้แสดงไปเสียสิ้น แม้เช่นนั้นก็กรุณาถือเอาตามวิธีที่กล่าวมา และนำไปปฏิบัติตามจริตนิสัยของตน ๆ ผลประโยชน์คงจะได้รับเท่ากับที่อธิบายให้ท่านผู้ฟังทราบโดยตรง

สรุปความในสติปัฏฐาน คือ กาย มีกายในกายนอกและกายในกาย เวทนาใน เวทนานอกและเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ส่วนเวทนารู้สึกซับซ้อนอยู่บ้าง จึงขอแทรกความเห็นลงบ้างเล็กน้อยคือ เวทนาใน หมายถึงจิตเวทนา เวทนานอกหมายถึงกายเวทนา จิตใน จิตนอก และจิตในจิต จิตในหมายถึงจิตกับอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ด้วยกันโดยเฉพาะ จิตนอกหมายถึงจิตที่กำลังเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอก จิตในจิตหมายถึงกระแสของจิตอันหนึ่ง ๆ ในกระแสจิตทั้งหลาย

ที่คิดออกมาจากใจ และธรรมใน ธรรมนอก และธรรมในธรรมทั้งหลาย ธรรมในได้แก่ อารมณ์หรือสภาวะที่เป็นส่วนละเอียดซึ่งเป็น อารมณ์ของจิต หรือเป้าหมายเครื่องเพ่งเล็ง ของจิตด้วย ได้แก่จิตซึ่งเป็นที่ชุมนุมของธรรม ทั้งหลายด้วย ธรรมนอกได้แก่สภาวะที่เป็นส่วน ภายนอก ที่ควรเป็นอารมณ์ของใจได้ทุกๆ ประ เภท เรียกว่าธรรมนอกทั้งนั้น ธรรมในธรรม ทั้งหลายหมายถึงสภาวะอันหนึ่ง ๆ ในสภาวะ ทั้งหลายซึ่งเป็นเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ

อนึ่ง คำว่า กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม ได้แก่ส่วนย่อยหรือส่วน หนึ่งของส่วนทั้งหลาย เช่นผมเส้นหนึ่งในผม ทั้งหลาย พื้นที่หนึ่งในบรรดาพื้นที่มีอยู่ทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่ากายในกาย ผู้พิจารณาส่วนหนึ่ง

ของกายทั่วไป เรียกว่า พิจารณากายในกาย ส่วน เวทนา จิต ธรรม ก็มีนัยเช่นเดียวกันจึงมิได้อธิบายไว้มาก เกรงเวลาจะไม่พอ ขอไว้ในโอกาสต่อไป

สติปัฏฐานทั้งสี่นี้ ตามความรู้สึกของธรรมป่า เข้าใจว่ามีสมบูรณ์อยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์ แต่มิได้หมายความว่าภายนอกไม่จำเป็น จะทราบได้ชัดต่อเมื่อผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานจนสามารถทำการประสานสงเคราะห์กันลงได้ในธรรมานุปัสสนาล้วนๆ แล้ว จิตไม่มีความติดใจที่จะไปเสาะแสวงหาสิ่งภายนอกมาสนับสนุนเลย เพียงพิจารณาอยู่เฉพาะในวงกาย วงจิตก็ควรแก่การแก้ไขตนเองได้ด้วยสติปัฏฐานสี่ซึ่งมีอยู่ในกายในจิตอย่างสมบูรณ์

แต่การพิจารณาเบื้องต้น ทุกๆสิ่งไม่ว่าภายนอกภายในจะกลายเป็นของจำเป็นไปเสียสิ้น เพราะ

ความติดข้องของจิตพาให้จำเป็น ต่อเมื่อถึงขั้นปล่อยวางเข้ามาเป็นลำดับแล้ว สภาวะนั้นๆก็ค่อยหมดความจำเป็นเข้ามาเช่นเดียวกัน แม้กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นธรรมจำเป็นในองค์สติปัฏฐาน จิตจำต้องปล่อยวาง ไม่ควรยึดถือหรือแบกหามเอาไว้ให้เป็นภาระของใจ กลับกลายเป็นสิ่งที่ควรปล่อยวางทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาถึงขั้นธัมมาอนัตตาเต็มที่แล้ว แล้วค่อยย้อนกลับมาพิจารณาประสานกันในวาระต่อไป เพื่อเป็นวิหารธรรมในทิฏฐธรรมปัจจุบัน ขณะที่จิตก้าวผ่านไปแล้วแต่ยังครองขันธ์อยู่

ท่านผู้บำเพ็ญ ถ้าหนักในสติปัฏฐานไม่ถอยหลัง นับวันจะรู้เห็นสิ่งต่างๆ ที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ขึ้นภายในใจเป็นระยะ ๆ ไป ถึงกาลอันควรจะได้รับ "ผล" ในธรรมขั้นใดซึ่งคอยรับ

สนอง "เหตุ" ที่ผู้บำเพ็ญบำเพ็ญโดยถูกต้องแล้ว จำต้องปรากฏผลขึ้นมาเป็นขั้น ๆ โดยเป็นพระโสดาบ้าง พระสกิทาคาบ้าง พระอนาคาบ้าง และ พระอรหันต์บ้าง โดยไม่ต้องสงสัย

ฉะนั้น การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ก็ดี อริยสัจสี่ก็ดี โปรดทราบว่าเป็นเส้นทางเพื่อความพ้นทุกข์อันเดียวกัน แม้จะต่างกันอยู่บ้างก็เพียงสักว่าชื่อเท่านั้นแต่ในหลักธรรมชาติแล้วเป็นอันเดียวกัน ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานกับผู้บำเพ็ญในอริยสัจสี่ก็เท่ากับประกอบการงานแขนงเดียวกัน เพราะทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค กับกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นสัจธรรมของจริงอันเดียวกัน เช่นเดียวกับผู้ทำงานต่าง ๆ ในโรงงานอันเดียวกัน ผลรายได้ย่อมเป็นของโรงงานทั้งสิ้นฉะนั้น

สรุปผลงานตอนสุดท้ายของผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานและอริยสัจมาโดยลำดับ จากขั้นต้น คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งดุ้น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งดุ้น ด้วยการปฏิบัติแบบถูไปไถมาทั้งดุ้น ไม่ทราบความหนักเบา ลึกตื้น กว้างแคบในแง่แห่งธรรม และความผิดถูก–ชั่ว–ดี ในการปฏิบัติ เพราะไม่เคยทำมา นับแต่ ปู่ ย่า ตาทวด ลงมาถึงพ่อ แม่ และวงศาคณาญาติ ก็ไม่เคยมีใครมาบอกเล่ากล่าวสั่งสอนว่า สติปัฏฐานและอริยธรรมเป็นลักษณะอย่างนั้นๆ ต้องปฏิบัติอย่างนั้นจะได้รับผลอย่างนั้นๆ แม้แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังไม่มีโอกาสทราบได้ มิหนำยังพาสติปัฏฐานและอริยธรรมอันประเสริฐทั้งนี้ ไปทิ้งจมน้ำ จมดิน และเผาไฟทิ้งนับจำนวนมากมาย เพียงเราเป็นเด็กรุ่นลูกหลานเหลนของท่าน จะอวดตัวว่าเก่งกล้า

สามารถฉลาดรู้ได้อย่างไร จำต้องยอมโง่อยู่โดยดี แม้สติปัฏฐานและอริยสัจธรรม จะเคยเป็นธรรมอันประเสริฐมาแต่ดั้งเดิมก็จริง แต่พอตกมาถึงมือเรา จำต้องกลายเป็นธรรมทั้งดุ้นไปก่อน เพราะเรากำลังตกอยู่ในภาวะความเป็นคนทั้งดุ้น แม้การปฏิบัติก็ปฏิบัติแบบทั้งดุ้น ต่อเมื่อปฏิบัติบำเพ็ญไปด้วยความพากเพียรไม่ถอยหลัง ความเข้าใจในแง่อรรถธรรมและการปฏิบัติก็ค่อยปรากฏไปวันละเล็กละน้อย และค่อย ๆ กลายเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ศรัทธาความเชื่อมั่นก็นับวันมีกำลังและฝังลึกลงในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สิ่งที่เคยลี้ลับมาเป็นเวลานานก็ค่อย ๆ เปิดเผยความจริงออกมาเป็นต้นว่า สติปัฏฐานสี่ และอริยสัจสี่ ซึ่งแต่ก่อนแม้จะมีติดอยู่กับตัวเราก็มีอยู่แบบฝังจมมิดโดยเจ้าตัวไม่รู้ นั่งฟังพระท่านเทศน์ก็ฟังไปจนเลยขอบเขต

และสุดสายหู สายตา ไม่เคยนึกน้อมเข้ามาสู่ตัวเรา ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งธรรมเลย เมื่อพระเทศน์จบแล้ว สรุปผลที่ได้รับจากการฟังก็เพียงว่า เราไม่มีวาสนาเอื้อมไม่ถึงธรรมที่ท่านแสดงเพราะลึกแสนลึก ละเอียดสุดละเอียด ธรรมที่ท่านแสดงกับเราผู้ฟังอยู่ห่างไกลกันคนละมุมโลก แต่หาได้นึกไม่ว่า มันโลกสติปัฏฐานและอริยสัจสี่อันเดียวกันทั้งท่านผู้แสดงกับเราผู้นั่งฟัง และแสดงเรื่องของเราทั้งนั้น หาได้ผิดเพี้ยนจากเรื่องของเราไปแม้แต่น้อยไม่ นี่เรื่องความคิดผิดมีทางมีได้อย่างนี้ไม่ว่าท่านว่าเรา แต่เมื่อความจริง มีสติปัฏฐานเป็นต้น ได้เริ่มเผยตัวออกมาสู่วงความเพียรแล้ว ธรรมเหล่านี้ก็กลายเป็นแผนที่ทางเดินของจิตไปเป็นลำดับ มองดูกาย เวทนา จิต ธรรมแต่ละประเภทคล้ายกับเป็นแผ่นกระดาษที่เต็มไป

ด้วยตัวอักษร ชี้บอกทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์ทั้งนั้น สติปัฏฐานนอก สติปัฏฐานใน และอริยสัจนอก อริยสัจใน ก็กลับกลายมาเป็นตัวอักษรชี้บอกทางเดินแก่จิตอยู่รอบด้าน ประหนึ่งว่าท่านจงรีบเดินไปตามเข็มที่ชี้บอกให้จะพ้นภัยโดยเร็ว เวลานี้พวกข้าศึกกำลังตามหาท่านวิ่งวุ่นไปมาอยู่ตามแถวนี้ และซุ่มซ่อนเรียงรายกันอยู่ทุกหนทุกแห่ง ท่านไม่ควรนอนใจในสถานที่ใดๆ ว่าจะเป็นที่ปลอดภัย นอกจากท่านจะรีบเดินผ่านดงหนาป่าทึบเหล่านี้ไปเสียเท่านั้นท่านจะปลอดภัย ความพากเพียรก็ยิ่งมีความเข้มแข็งพร้อมด้วยสติปัญญาซึ่งได้สั่งสมมา เพราะอาศัยสติปัฏฐานและอริยสัจเป็นหินลับและทางเดิน คำว่า กาย เวทนา จิต ธรรม ที่ได้เคยพิจารณามาแบบลุ่มๆ ดอนๆ ก็ปรากฏว่าเป็นธรรมเสมอภาคกัน และสามารถพิจารณา

ประสานและสงเคราะห์กันลงในธรรมานุปัสสนาทั้งสิ้น

เมื่อจิตพิจารณาธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นอารมณ์ จนมีความชำนาญและแน่ใจเต็มที่แล้ว ธรรมานุปัสสาก็เชื่อมโยงเข้ามาหาเรื่องของจิตโดยเฉพาะ ตอนนี้จะว่าธรรมกลายเป็นจิตหรือจิตกลายเป็นธรรมก็พอจะเรียกได้ พอจิตได้ก้าวเข้าสู่ธรรมานุปัสสนาล้วน ๆ แล้วสภาวธรรมภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นส่วนภายในทั้งสองภาค ซึ่งเป็นเหมือนภูเขาหินอันแท่งทึบปกปิดใจจนหาทางออกมิได้ ก็ได้จางหายไปจากมโนภาพ และ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณซึ่งเป็นเหมือนเมฆหมอกปกปิดใจ ก็ได้ถูกพายุ คือ สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร พัด

ผันให้แตกจากความเป็นกลุ่มเป็นก้อน คือ ตัวสมมตินิยมไปทีละเล็กละน้อยจนจางหายไปแทบจะไม่มีอะไรเหลือ จะยังเหลืออยู่บ้างก็เพียงเป็นไอระเหยออกมาจากใจ ที่เรียกว่าธรรมซึ่งยังไม่ถูกทำลาย แต่ไม่สามารถจะแสดงออกมาอย่างออกหน้าออกตา เพราะถูกสติปัญญาอันมีกำลังครอบเอาไว้ และตามขุดค้นเพื่อทำลายอยู่ตลอดเวลา สุดท้ายคำว่า ธรรม หรือ จิตอวิชชาก็ได้ถูกสติปัญญาทำลายได้โดยสิ้นเชิงด้วยธัมมาอนัตตา และด้วยธรรมบทว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น คำว่า สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เมื่อไม่มีจุดสมมติเป็นที่อาศัยก็จำต้องหลุดลอยไปเอง

ขณะที่สติปัญญาได้ทำหน้าที่ต่อสติปัฏฐานที่สิ้นสุดลงแล้ว ธรรมชาติที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ได้ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ปัญหา

ทั้งมวลก็สิ้นสุดลงไม่มีทางสืบต่อเพราะเหตุกับผล ได้ลงเอยกันอย่างสนิทและตายตัวแล้วระหว่างขันธ์กับจิต แม้จะครองกันอยู่ก็ไม่มีทางทะเลาะกันเหมือนที่เคยเป็นมา ต่างก็เป็นอยู่โดยอิสระตามความเป็นจริงของตนคำว่า **ยถา ภูตํ ญาณทสฺสนํ** ในความเข้าใจของธรรมป่าว่า **อยู่ด้วยความไม่ระแวงกัน ระหว่างขันธ์กับจิต โลกกับธรรม ภายนอกกับภายใน ใจกับสิ่งทั้งปวงทั่วดินแดน ไม่เป็นข้าศึกต่อกันดังที่เคยเป็นมา** และสามารถน้อมนำสิ่งต่างๆ มาทำประโยชน์ได้เท่าที่ควร

ท่านนักบวชและนักปฏิบัติธรรมโปรดฟังให้ถึงใจ หยั่งความเพียรให้ถึงใจ ธรรมทั้งนี้จะปรากฏเป็นสมบัติอันล้ำค่าของท่านผู้สนใจ โดยไม่มีอะไรจะสามารถมาแยกทางกันได้ ความเพียรเพื่อชัยชนะอันมีเกียรติดังพระองค์ท่าน และเป็นชัยชนะซึ่งไม่

มีอะไรเสมอในโลก คือความเพียรเพื่อชนะตน ตามพระบาลีว่า อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย ความชนะตนเองนั้นแลประเสริฐสุด

การแสดงธรรมก็เห็นสมควรแก่เวลา ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรมนี้ ขออำนาจแห่งพระรัตน-ตรัยจงตามคุ้มครองจงรักษาให้ทุกท่านมีความสุขกายสบายใจและเจริญงอกงามด้วยศีล สมาธิ ปัญญา สามารถผ่านอุปสรรคถึงแดนแห่งความเกษมสำราญกล่าวคือ พระนิพพานโดยทั่วหน้ากัน เทอญฯ

ด้วยเมตตาจิตอย่างยิ่ง ของท่านอาจารย์กิตฺติวุฑฺโฒภิกขุ ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย ซึ่งท่านเป็นผู้มีภาระกิจเป็นอันมาก ได้กรุณาสละเวลาเขียนสังเวคกถา พร้อมทั้งได้ส่งคำบรรยายเรื่อง "ประชาชนกับความรับผิดชอบต่อสังคม" ซึ่งบรรยาย ณ หอประชุมจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ในการประชุมสภาสังคมสงเคราะห์แห่งชาติครั้งที่ 6 แต่โดยที่ได้รับเมตตาครั้งนี้หลังจากได้ส่งต้นฉบับต่าง ๆ ไปพิมพ์หมดแล้ว ทางโรงพิมพ์จึงจำเป็นต้องนำสังเวคกถาพร้อมคำบรรยายไปลงต่อในตอนท้าย ซึ่งกระผมต้องขอประทานอภัยและขอกราบนมัสการด้วยความเคารพยิ่งในเมตตาของท่านอาจารย์ กิตฺติวุฑฺโฒไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

สังเวคกถา

คุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ บิดา ดร. เชาวน์ ณ ศีลวันต์ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ใฝ่ใจต่อการปฏิบัติธรรมและบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาตลอดมา ได้ทำหน้าที่ของตนตามฐานะอย่างน่าอนุโมทนา จะทราบได้จากปฏิปทาส่วนตนและบุตร คือ ดร. เชาวน์ ซึ่งเป็นบุตรชายคุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ มิใช่เป็นบิดาที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่บุตรและสั่งสมทรัพย์มรดกให้แก่บุตรเท่านั้น แต่ได้ให้มรดกที่ประเสริฐยิ่งในโลกแก่บุตรของตนด้วย มรดกที่ประเสริฐสุดในโลกนั้นก็คือ มรดกทางจิตใจ อันได้แก่คุณธรรม ความดีนั่นเอง ดร. เชาวน์ บุตรชาย เป็นผู้ฝักใฝ่ในทางปฏิบัติธรรม แม้จะมีภาระหน้าที่มากมายอย่างไร ก็พยายามปลีกเวลาให้เป็นประโยชน์แก่ตนอยู่เสมอ ด้วยการปฏิบัติตน

ดีของหัวหน้าครอบครัว จึงทำให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวนี้ล้วนแต่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีความผาสุกตามฆราวาสวิสัยเป็นอย่างดี การจากไปของคุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ จึงทำให้ผู้อยู่ใกล้ชิดคุ้นเคย เสียดายเป็นธรรมดา แต่เมื่อพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยให้เห็นถึงธรรมดาของสังขตธรรมทั้งปวงว่า เมื่อมีความเกิดขึ้นก็ย่อมมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเห็นดังนี้ ทุกคนจึงไม่ควรประมาทหรือมัวเมาในชีวิตในโลกที่เราอาศัยอยู่ชั่วครู่ชั่วยาม ควรสั่งสมบุญไว้เป็นสมบัติของตน ดังที่คุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ ได้บำเพ็ญมา เมื่อจากโลกนี้ไปก็จะประสบความสุขในสัมปรายภพ และความสำเร็จประโยชน์ชั้นปรมัตถ คือ บรรลุถึงซึ่งพระนิพพานอันเป็นสันติสุขที่ถาวรในอนาคตด้วย

อาตมาภาพขอตั้งจิตอธิษฐาน ขออำนาจแห่งกุศลอันเป็นส่วนสัมมาปฏิบัติของตน และภิกษุสามเณรแห่งจิตตภาวันวิทยาลัย ซึ่งคุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ ได้ส่งเสริมบำรุงกิจการตลอดมา จงส่งผลให้คุณโยมวิริยะ ณ ศีลวันต์ มีความสุขในทิพยสมบัติยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ.

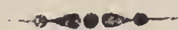
กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ

(กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ)

ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย

"เรื่อง ประชาชน กับความรับผิดชอบต่อสังคม"

บรรยายโดย ท่านอาจารย์กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ
ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย เพื่อการเผยแพร่
พระพุทธศาสนา
อ. บางละมุง จ. ชลบุรี
ณหอประชุมจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

ท่านประธานสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ท่านผู้อำนวยการประชุม ท่านผู้แทนองค์การสังคมสงเคราะห์ และท่านสาธุชนผู้มีเกียรติทั้งหลาย อาตมารู้สึกเป็นเกียรติและมีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาบรรยาย เรื่องประชาชนกับความรับผิดชอบต่อสังคม ในการประชุมสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ครั้งที่ ๖ ในวันนี้

การประชุมครั้งนี้ทราบว่าเป็นครั้งสำคัญ เพราะเป็นการประชุมระดับชาติ และมีผู้แทนองค์การสังคมสงเคราะห์ทั่วประเทศร่วมประชุมไม่น้อยกว่า ๒๕๐ องค์การ นับว่าเป็นการประชุมนักสังคมสงเคราะห์ที่มากอีกครั้งหนึ่ง ในปัจจุบันนี้สังคมต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังสับสนวุ่นวายด้วยปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่นักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลายจะต้องเฝ้าติดตามและเป็นภาระในส่วนนี้ ซึ่งอาตมาเชื่อมั่นว่า ถ้านักสังคมสงเคราะห์หรือองค์การสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ได้ร่วมจิตร่วมใจกันทำงานอย่างเต็มที่แล้ว เราคงจะแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ ให้เรียบร้อยลงได้

พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มีอยู่เพื่อแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะ เริ่มตั้งแต่ปัญหาแคบ ๆ ภายในครอบครัว ถึงปัญหาใหญ่ ๆ คือ

โลกโดยทั่วไป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าภายหลังจากที่ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ท่านทั้งหลายจะทราบว่า พุทธจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญตลอดระยะเวลา ๔๕ ปีนั้น ได้ทรงจาริกออกโปรดเวไนยสัตว์ด้วยการสั่งสอนแนะนำถึงหลักธรรมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ ต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และการปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์

นอกจากพระพุทธองค์จะได้ทรงเสด็จไปแล้ว ยังได้ส่งสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งนับว่าพระพุทธศาสนานั้น โดยเฉพาะองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ได้ปฏิบัติหน้าที่นี้มาเป็นเวลา ๒๕๐๐ ปีเศษ

การส่งพระสาวกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งกว่าที่สาธุชนส่วนใหญ่ในปัจจุบันเข้าใจกัน เพราะถ้าพูดถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้ว ในปัจจุบันเราเข้าใจ

กันแต่เพียงว่าเราอาราธนาพระสงฆ์ท่านไปเทศนาธรรม หรือพระสงฆ์จาริกไปเพื่อเทศนาก็เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งความจริงการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งกว่าการเทศนาธรรม

หลักใหญ่ ๆ ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ให้พระสงฆ์ เป็นหลักปฏิบัตินั้นมีอยู่ ๓ หลักด้วยกัน

ในพระบาลีใช้คำว่า จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ซึ่งแปลว่า

ประการที่ ๑ พระสงฆ์สาวกจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก

ประการที่ ๒ จงจาริกไปเพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก

ประการที่ ๓ จงจาริกไปเพื่อสงเคราะห์แก่ชาวโลก

นี่เป็นหลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ได้วางไว้ให้แก่พระสงฆ์สาวกปฏิบัติ

คำว่าจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มากนั้นหมายความว่าพระสงฆ์ที่จาริกไปสั่งสอนหรือไปเทศนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งก็ดีมีความมุ่งหมายไปใช้ประโยชน์ให้เกิดแก่สาธุชน

คือทำประโยชน์ ไม่ใช่ไปแสวงหาประโยชน์ การจาริกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น ไปสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน

เมื่อพูดถึงประโยชน์แล้ว เราอาจจะเข้าใจเพียงแต่ผลประโยชน์ ที่เราได้ในปัจจุบันนี้ เพียงทรัพย์สินเงินทองหรือเป็นวัตถุสิ่งของ

ความจริงคำว่า ประโยชน์ในพระพุทธ-
ศาสนานั้น ท่านวางไว้เป็น ๓ ระดับด้วยกัน คือ

๑. ประโยชน์ระดับต่ำ หมายถึงประโยชน์
ในปัจจุบันนี้

๒. ประโยชน์ระดับกลาง หมายถึงประ-
โยชน์ในชาติหน้าคือภพหน้า

๓. ประโยชน์ระดับสูงคือประโยชน์ขั้นสูง
สุด ได้แก่พระนิพพาน

ท่านใช้คำว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์
สัมปรายิกัตถะประโยชน์ และปรมัตถะประโยชน์
มีอยู่ ๓ ชั้น

การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น เพื่อไป
สร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ บางท่าน
อาจจะมองไม่เห็นว่า พระสงฆ์จะสร้างประโยชน์
ในปัจจุบันได้อย่างไร หรือหลักธรรมในพระพุทธ-

ศาสนานั้น จะทำประโยชน์ให้แก่บุคคลในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร

ท่านทั้งหลายเข้าใจแล้วว่า ในชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมาในโลกปัจจุบันนี้ สิ่งแรกที่มนุษย์ปรารถนากันมากที่สุด ก็คือ ความสมบูรณ์พูนสุขด้วยปัจจัยสี่เพื่อมาบำรุงบำเรอชีวิตของตน ทั้งนี้เห็นว่าปัจจัยสี่ เป็นเครื่องอาศัยที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง

แต่ถึงกระนั้นทั่วโลกก็ยอมรับความจริงออกมาว่า ในโลกที่เราอาศัยอยู่รวมกันนี้ ยังมีเพื่อนอีกจำนวนมากด้วยกัน ที่ตกอยู่ในภาวะขาดแคลนปัจจัยสี่ บางประเทศยากจนอดอยาก บางประเทศขาดแคลนอาหาร จนกระทั่งทำให้สุขภาพพลานามัยไม่แข็งแรงเท่าที่ควร ที่เป็นดังนี้เพราะเหตุใดทั้ง ๆ ที่เราก็รณรงค์ที่จะต่อสู้กับความยากจนอดอยากกันมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว

ถึงกระนั้นเราก็ไม่สามารถที่จะชนะความยากจนอดอยากได้ ที่เป็นดังนี้ ก็เนื่องมาจากเหตุปัจจัยหลายอย่าง ที่จะเป็นเครื่องสนับสนุนให้ความสมบูรณ์พูนสุขเหล่านั้นขาดตกบกพร่องไป ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เทศนาธรรมโปรดพวกเรา มุ่งหวังที่จะให้เราได้รับผลประโยชน์ ในปัจจุบันนี้โดยสมบูรณ์ เช่นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

บุคคลที่จะบรรลุถึงซึ่งประโยชน์ในปัจจุบันนี้โดยสมบูรณ์ได้นั้น

ประการแรกที่สุด จะต้องเป็นคนขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ หรือในการประกอบสัมมาอาชีพ และจะต้องรู้จักรักษาคือรู้จักออมทรัพย์ที่ตนเองแสวงหามาได้โดย

ธรรม เพื่อรักษาทรัพย์สมบัติของตนมิให้สูญหาย ไปหรือใช้จ่ายไปในทางที่ไร้ประโยชน์ สอนให้เรารู้จักคบมิตรที่ดีที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อความสุขและความเจริญ สอนให้เรารู้จักดำรงตนตามฐานะที่สมควร หลักธรรมเหล่านี้ถ้าเราถือเป็นหลักปฏิบัติแล้ว ทุกคนจะไม่ยากจน

ปัจจุบันนี้สาเหตุแห่งความยากจนนั้น เกิดมาจากเพราะเราเกียจคร้าน ขาดความขยันหมั่นเพียร ขาดความอดทน ทำอะไรไม่จริงจัง เราไม่รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาได้ ไม่รู้จักจับจ่ายทรัพย์สินไปในทางที่ถูกที่ควร เราไม่รู้จักคบคนดีเป็นมิตร และเราดำรงตนไม่เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ ความยากจนอดอยากก็เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ที่จะเทศนาธรรมนั้นก็มุ่งสอนให้ประชาชนปฏิบัติธรรมตามที่ถูกเหล่านี้

เพื่อบรรลุถึงซึ่งความสมบูรณ์พูนสุข และเชื่อแน่ว่าท่านสาธุชนทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวแล้ว เราสามารถที่จะขจัดความยากจนอดอยากในโลกมนุษย์ให้หมดไปได้

ประการที่สอง ประโยชน์ข้อที่สองนั้นก็คือประโยชน์ในโลกหน้าเพราะทุกคนเกิดมาแล้ว เราเกิดมาด้วยเหตุด้วยปัจจัยหลายอย่างของชีวิต เหตุปัจจัยของชีวิตนี้ถ้ายังมีอยู่ตราบใด ผลคือชีวิตนี้ก็ย่อมปรากฏเกิดขึ้น หลักธรรมในพุทธศาสนาสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาแต่เหตุ เมื่อสิ้นแล้วย่อมดับลง ชีวิตของเราทุกคนนั้น ก็มีเหตุเป็นแดนเกิด เหตุดังกล่าวนี้ก็คือ กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมต่าง ๆ ที่เราประกอบกันอยู่นี้เป็นเหตุแห่งความเกิด ถ้าเราขจัดเหตุแห่งความเกิดได้ชีวิตก็ไม่อุบัติเกิดขึ้นในภพภูมิไหน ๆ ในฐานะที่เราเป็นปุถุชนและยังมี

กิเลสเป็นเหตุแห่งความเกิดอยู่ เมื่อเราแสวงหาประโยชน์ในปัจจุบันนี้ได้แล้วเราจะต้องเกิดใหม่อีกกี่ภพกี่ชาติ ไม่อาจสามารถที่จะพยากรณ์ได้ สิ่งหนึ่งที่เราควรจะแสวงหานั้นก็คือประโยชน์ในโลกหน้า พระพุทธองค์ไม่ได้สอนให้เราแสวงหาประโยชน์เฉพาะหน้า หรือประโยชน์ที่อยู่ใกล้มือในเฉพาะปัจจุบันเท่านั้น แต่ได้สอนให้เราแสวงหาประโยชน์ที่ไกลกว่านี้ออกไปอีก

เพราะฉะนั้น บุคคลที่แสวงหาประโยชน์ปัจจุบันนี้ได้โดยสมบูรณ์แล้วจึงควรที่จะได้แสวงหาประโยชน์ในโลกหน้าต่อไปด้วย พระพุทธองค์จึงสอนให้เรานี้ประกอบกรรมดี สั่งสมบุญกุศลเข้าไว้ เพื่อความผาสุกในโลกหน้าเพราะได้เล็งเห็นปัจจัยทั้งหลาย ที่เราแสวงหามาได้ในปัจจุบันนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นสมบัติประจำโลกทั้งสิ้น ไม่

ว่าท่านทั้งหลายจะมีถาวรวัตถุ หรือจะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายเพียงใดก็ตาม สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นประโยชน์ในโลกนี้เท่านั้น แต่ถ้าเรารู้จักใช้แล้ว เราก็สามารถที่จะใช้ทรัพย์สมบัติในโลกนี้เพื่อประโยชน์ในโลกหน้า ผู้มีสติปัญญานั้นจึงเสียสละทรัพย์สินเงินทองที่ตนเองสะสมมาได้ ด้วยการทำบุญหรือบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณชนโดยทั่วไป การปฏิบัติตนเช่นนี้เป็นการแสวงหาประโยชน์ในโลกหน้าโดยเฉพาะ และท่านผู้นั้นท่านกล่าวยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เพราะผู้ที่เป็นบัณฑิตนั้นย่อมเป็นผู้แสวงหาประโยชน์ในโลกทั้งสอง คือประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในโลกหน้าได้

ส่วนประโยชน์ข้อที่สามนั้น หมายถึงประโยชน์ขั้นสูงสุด ได้แก่การปฏิบัติตนเพื่อไป

สู่ความพ้นทุกข์ต่าง ๆ ทั้งปวง ที่สรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับในปัจจุบันนี้ การปฏิบัติตนเพื่อบรรลุถึงซึ่งหลักธรรมชั้นสูงสุด หรือพระนิพพานในพุทธศาสนานี้ เป็นปรมัตถะประโยชน์ในประโยชน์ขั้นสูงสุด

ประโยชน์ทั้งสามประการนี้ เราจักปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ในฐานะที่ท่านทั้งหลายเป็นสาธุชนและผู้ใฝ่หาประโยชน์ ถ้าเราได้ประพฤติปฏิบัติตนให้ครบถ้วนทั้ง ๓ ประการนี้ท่านทั้งหลายเป็นพุทธศาสนิกชนก็ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตนในพุทธศาสนานี้ได้ประโยชน์ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว แต่ถ้าไม่ได้ประโยชน์อย่างใดทั้ง ๓ ประการทั้งหมด เราก็ควรแสวงหาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีอยู่ใน ๓ อย่างนี้ จึงจะชื่อว่าเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติธรรมโดยสมบูรณ์

ฉะนั้น การจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มากดังกล่าวนั้น จึงหมายถึงประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้

หลักการข้อที่ ๒ **ที่ว่าจาริกไปเพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก** ข้อนี้เป็นการประกาศถึงหลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนาว่าการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นมุ่งความผาสุกของหมู่ชนเป็นที่ตั้ง เราจะศึกษาได้จากประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาว่า สมเด็จพระบรมศาสดาของเราก็ดี พระสงฆ์สาวกในสมัยอดีตก็ดี มิได้ไปขู่เข็ญบังคับให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งนับถือในพระพุทธศาสนา หรือแม้แต่การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นก็มิได้มีการทำสงคราม มิได้มีเบื้องหลังทางการเมืองแต่อย่างใดแต่การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มุ่งที่จะให้ประชาชนชาวโลกทั้งหลายได้รับความสุขจากพุทธศาสนานี้โดยสมบูรณ์แท้จริง

เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ท่านไปอยู่สถานที่ใดก็ตามหรือในสมัยพุทธกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปประทับอยู่ในที่ใดก็ตาม สถานที่เหล่านั้นเราเรียกว่า "รมณียสถาน" เพราะเป็นสถานที่ที่ให้ความเยือกเย็น ความสงบสุขแก่หมู่ชน บุคคลใดที่ย่างกรายเข้าไปสู่สถานที่เหล่านี้ก็จะได้รับความสงบสุขตลอดเวลา ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น จึงมุ่งไปสร้างความสุขแก่ชนหมู่ใหญ่เป็นที่ตั้ง

หลักการที่ ๓ ที่ว่า จาริกไปเพื่อสงเคราะห์ต่อชาวโลกนี้ หลักการนี้ตรงกับหลักการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งท่านทั้งหลายดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

เพราะว่าโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ ต่างจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การสงเคราะห์ต่อชาวโลกนั้น ส่วนมากในปัจจุบันนี้ นักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลาย จะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือในสังคมใดก็ตามก็ต่อเมื่อสังคมนั้นมีปัญหาเกิดขึ้น หรือสังคมนั้นมีความทุกข์ความเดือดร้อนเกิดขึ้น นักสังคมสงเคราะห์ก็จะยื่นมือเข้าช่วยเหลือทันที ลักษณะการดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงปฏิบัติมาแล้วในกาลก่อน

แม้ในประเทศไทยเรานี้ ถ้าท่านทั้งหลายนึกย้อนไปในอดีต ศึกษาดูประวัติศาสตร์ชาติไทยกับพระพุทธศาสนาในสมัยอดีตมา จนกระทั่งตราบเท่าปัจจุบันนี้แล้ว ท่านทั้งหลายจะพบว่า พระพุทธศาสนาในอดีตนั้นได้มีส่วนช่วยสังคมมากมายด้วยกัน

ในอดีตกาลนั้น วัด ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร ในปัจจุบันนี้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนอักขรวิธีต่าง ๆ ก่อนที่เราจะมีกระทรวงศึกษาธิการ ก่อนที่เราจะมีโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาในขั้นระดับมหาวิทยาลัย

วัดนั้นเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่กุลบุตรในสมัยก่อน นอกจากเป็นสถานที่สำหรับการศึกษาแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ศึกษาถึงศิลปวิทยาการต่าง ๆ เกือบทุกชนิด เป็นที่ศึกษาวิชาชีพของประชาชน วัดเป็นสถานที่พยาบาลบุคคลที่เจ็บป่วย วัดเป็นเสมือนหนึ่งโรงพยาบาลในสมัยก่อน ประชาชนเจ็บไข้ได้ป่วยส่วนมากไปรักษาพยาบาลกันที่วัด โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยรักษาพยาบาลให้ตามความรู้ ความสามารถทางแพทย์แผนโบราณ ในสมัยก่อนนอกจากจะเป็น

สถานที่ดังกล่าวนี้แล้ว แม้แต่วิชาการต่าง ๆ ที่เป็นยุทธศาสตร์ในปัจจุบันนี้ ในสมัยก่อนก็ศึกษาเล่าเรียนมาจากวัด ตำรับพิชัยสงครามในสมัยก่อน ก็ออกมาจากวัด วัดเกื้อกูลแม้แต่ประเทศชาติ คือเป็นที่สร้างบุคคลที่เสียสละเพื่อประเทศชาติจริง ๆ ซึ่งเราจะศึกษาได้จากวีรบุรุษของไทยในอดีต นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระเจ้าตากสินมหาราช ท่านมหาราชเหล่านี้ เป็นผู้ได้รับการอบรมสั่งสอนมาจากวัดทั้งนั้น และเป็นผู้ที่เสียสละอย่างสูงเพื่อประเทศชาติของเรา

จึงแสดงให้เห็นว่า วัดในพระพุทธศาสนาแต่อดีตนั้น ได้มีส่วนช่วยสังคมและประเทศชาติในด้านนี้เป็นอย่างมาก นอกจากนั้น วัดในสมัยก่อนยังเป็นที่สงเคราะห์บุคคลผู้ชรา ผู้ไร้ญาติขาดมิตร ไม่มีลูกหลานจะเลี้ยงดูส่วนมากก็ไปอาศัยวัด

วัดเป็นที่สงเคราะห์เด็กกำพร้า เด็กที่ไม่มีใครเลี้ยง พระภิกษุสงฆ์ท่านก็นำเด็กกำพร้านี้ไปเลี้ยงที่วัด เป็นสถานที่สงเคราะห์คนขอทาน คนพิการ คนที่เป็นโรคเรื้อน สังคมรังเกียจ วัดเป็นที่ให้อุปการะแก่บุคคลประเภทนี้

นอกจากจะเป็นสถานที่สงเคราะห์ต่อบุคคลแล้ว วัดยังเป็นที่สงเคราะห์ต่อสัตว์เดียรัจฉานนานาชนิด สมัยก่อนนั้น ผู้ใดเลี้ยงสุนัขไว้ที่บ้านก็ดี เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ เลี้ยงแมวไว้ที่บ้านก็ดี ถ้าสัตว์เหล่านี้ที่ตนเองเลี้ยง เกิดวิกลวิการมีอวัยวะไม่สมบูรณ์ เราก็ถือว่าไม่เป็นมงคล นำสัตว์เหล่านี้ไปปล่อยไว้ที่วัด พระท่านก็เลี้ยงไป ตลอดจนวัดเป็นที่สงวนพันธุ์สัตว์ นกบางชนิดที่เราหาดูไม่ได้ในปัจจุบันนี้ แต่เราจะพบอยู่ในวัด วัดบางแห่งยังเป็นสถานที่สงเคราะห์สงวนพันธุ์สัตว์เหล่านี้ ทั้งที่เป็นสัตว์น้ำและสัตว์ปีกบนบก

แสดงให้เห็นว่า วัดนั้นไม่ใช่สงเคราะห์ต่อมนุษย์เท่านั้น ยังสงเคราะห์แม้แต่สัตว์เดียรัจฉาน สมัยก่อนนั้นเรายังไม่มีศาลสถิตยุติธรรม แต่วัดนั้นเป็นสถานที่อำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชน ผู้ที่ทำหน้าที่พิพากษานั้นก็คือ พระภิกษุสงฆ์ จะสังเกตได้จากประเพณีโบราณเรา สามีภรรยาทะเลาะกัน ตกลงกันไม่ได้ ก็จูงมือกันไปที่วัด หลวงพ่อท่านก็เกลี้ยกล่อมให้ เพื่อนบ้านพิพาทกันพระท่านก็เกลี้ยกล่อมให้ แสดงให้เห็นว่า วัดนั้น ก็เป็นสถานที่ที่สถิตไว้ซึ่งความยุติธรรม หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบันนี้ ก็คงจะไม่ผิด นี้แสดงให้เห็นว่า วัดได้ทำหน้าที่หลายอย่าง ที่ยกมานี้เป็นส่วนหนึ่งอันเล็กน้อยที่ท่านทั้งหลายเห็นอยู่ใน ปัจจุบันนี้เท่านั้น

แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือ พระพุทธศาสนา หรือวัดนั้น เป็นที่ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี และอบรมบุคคลให้รู้จักหน้าที่ของตนที่จะพึงปฏิบัติต่อครอบครัว และต่อสังคมมนุษย์ เราจะทราบได้จากหลักธรรมคำสอนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เช่นหลักคิหิปฏิบัติ เป็นหลักที่ทุกคนพึงปฏิบัติแล้วและจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติต่อครอบครัวโดยสมบูรณ์ แม้แต่การรับผิดชอบต่อเพื่อนร่วมโลก ต่อสังคมมนุษย์ พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสเอาไว้ ซึ่งมีอยู่ในหลักการเหล่านี้

เพราะฉะนั้น หลักการข้อที่ ๓ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า จงจาริกไปเพื่อสงเคราะห์ต่อประชาชนนั้นอันนี้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์โดยเฉพาะ ข้าพเจ้าเคยกล่าวในที่หลายแห่งมิใช่แต่ว่าจะทำหน้าที่สงเคราะห์เท่านั้น ในสมัยที่พระพุทธองค์

ยังทรงมีประชนม์ชีพอยู่ แม้การสงคราม ที่จะเกิดขึ้นพระพุทธองค์ก็ทรงเสด็จไปห้ามทัพได้ สามารถทำสงครามให้สงบระงับได้ด้วยธรรมวิธี และด้วยเหตุผลโดยไม่ยาก นี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธ-ศาสนานั้นได้มีหลักการต่าง ๆ ที่ท่านทั้งหลายกำลังปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ ปัจจุบันนี้ปัญหาทางสังคมนั้น เกิดขึ้นมากมายหลายอย่างด้วยกัน ทั้งนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้เป็นไปอย่างรวดเร็วเหลือเกิน เพราะฉะนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วอย่างนี้ การที่เราจะติดตามแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคมนั้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำอย่างรีบด่วน นักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลายจะต้องมีหูตาไกล และจะต้องเฝ้าสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา เราจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันนี้ ได้มีอิทธิพล

ต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทยเรามากมาย ทำให้ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมหลายอย่างอันดีงามต่าง ๆ ของไทยเรา ต้องผันแปรไปด้วย และบางแห่งต้องถูกรุกรานจนเกือบจะสูญสิ้นไปแล้วก็มี

เพราะฉะนั้น ในฐานะที่ท่านทั้งหลาย เป็นนักสังคมสงเคราะห์ ถ้าหากเราได้เฝ้าติดตามปัญหาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้แล้ว เราสามารถที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาสังคมทั้งหลายเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

ปัญหาในสังคมนั้น เมื่อสรุปโดยย่อแล้วก็มี ๒ ปัญหาด้วยกัน คือปัญหาที่เราจะต้องแก้ไขกันในระยะยาว กับปัญหาที่เราจะต้องแก้ไขกันในระยะสั้น

ปัญหาที่เราจะต้องแก้ไขกันในระยะยาวนั้น ถ้าเราจะอุปมาสังคมเหมือนกับตัวมนุษย์หรือบุคคลแล้ว ก็เหมือนกับคนที่เป็นโรคอยู่ ๒ โรค คือ โรคเรื้อรัง กับโรคที่ไม่เรื้อรัง โรคเรื้อรังนั้นต้องใช้กาลเวลารักษา ส่วนโรคที่ไม่เรื้อรังนั้น เราอาจจะบำบัดได้ในระยะเพียง ๑ หรือ ๒ ชั่วโมง ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ก็เหมือนกัน มีปัญหาที่เรื้อรังอยู่หลายปัญหาด้วยกันเช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางด้านการศึกษา ปัญหาทางด้านอนามัย โจรผู้ร้าย ความไม่ปลอดภัยของทรัพย์สินและชีวิตของมนุษย์ ตลอดจนปัญหาเด็กวัยรุ่นเหล่านี้ เป็นปัญหาที่เราจะต้องใช้กาลเวลาอันยาวนาน

ส่วนปัญหาที่ไม่เรื้อรัง และปัญหาที่เกิดขึ้นครั้งคราวนั้น ก็คือภัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า

เช่น อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย หรือทุพภิกขภัย ปัญหาเหล่านี้ เราสามารถแก้ไขกันได้ในระยะสั้น ที่ว่าเราต้องแก้ไขกันนาน ก็เพราะเหตุว่า มันเป็นปัญหาที่หลาย ๆ คนต้องรับผิดชอบร่วมกัน โดยเฉพาะนักสังคมสงเคราะห์กลุ่มหนึ่ง จะรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ย่อมไม่อาจสามารถที่จะกระทำได้ มนุษย์ทุกคนที่อยู่ในสังคมนี้จะต้องร่วมจิตร่วมใจกัน เราจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้

ในสังคมวิทยานั้น เราทราบกันโดยทั่วไป สังคมนี้เกิดมาจากปัจเจกชน เพราะปัจเจกชนหลาย ๆ คนร่วมกัน ก็เป็นสังคมขึ้นมา ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ก็เกิดมาจากบุคคลที่เป็นมนุษย์ในสังคมนี้เอง เป็นผู้สร้างปัญหาขึ้นเมื่อเราทราบถึงสาเหตุเช่นนี้แล้ว ผู้ที่แก้ปัญหาสังคมนั้นก็จะต้องอยู่ที่ปัจเจกชนหรืออยู่ที่บุคคลในสังคม

มนุษย์ที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ใช่เป็นความผิดหรือผู้ใดผู้หนึ่งจะรับผิดชอบก็หาไม่ หลายท่านด้วยกันกล่าวว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ หรือปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น บุคคลที่จะต้องรับผิดชอบก็คือรัฐบาล หรือผู้บริหารประเทศ ก็เหมือนกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในสังคมมนุษย์ที่จะรับผิดชอบต่อสังคมส่วนใหญ่โดยทั่วถึงกันนั้นย่อมไม่สามารถที่จะกระทำได้

นี่แหละเป็นเรื่องที่เราต้องมีสังคมสงเคราะห์ก็คือประชาชนทั้งหลายนี้แหละจะต้องรับผิดชอบต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ร่วมกัน เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจตกต่ำโดยทั่วไป เราบ่นกันว่าเงินทองหายาก ผู้บริหารประเทศก็กล่าวว่า เราต้องเสียดุลการค้าและการชำระเงินให้แก่ต่างประเทศเป็นจำนวนมากด้วยกัน ถ้าถามว่าปัญหาเช่นนี้

เกิดมาจากใคร ใครเป็นผู้ทำให้เราต้องเสียดุลการชำระเงิน และเสียดุลการค้ากับต่างประเทศ ถ้าหากพิจารณาหาเหตุผลด้วยความจริงแล้ว ประชาชนในประเทศนี้เองเป็นผู้กระทำ เพราะประชาชนมีความฟุ่มเฟือยจนเกินไป

นอกจากมีความฟุ่มเฟือยแล้ว ยังพยายามใช้ในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ทั้งยังไม่รู้จักสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภคให้เกิดขึ้นในประเทศของตน ไม่นิยมสิ่งต่าง ๆ ที่เราผลิตขึ้นได้เองในประเทศ เพราะฉะนั้นเมื่อประชาชนทั่วไป มีความรู้สึกอย่างนี้ เราจะต้องเสียดุลการค้าและดุลการชำระเงิน

อาตมาเคยพูดไว้หลายแห่งว่า ถ้าประชาชนในประเทศไทยเราทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมของพระองค์ในข้อสันโดษแล้ว ปัญหาเช่นนี้จะไม่เกิด

ขึ้นเลย คำว่าสันโดษในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่หมายถึงความเกียจคร้าน ความไม่กระตือรือร้น หรือไม่ขวนขวายในการที่จะสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแต่สำหรับสันโดษในที่นี้ โดยความหมาย ท่านหมายถึงความพอใจในของของตนที่มีอยู่ ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า ความพอใจในของของตนที่มีอยู่ ในหลักการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวันนั้น มีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศอย่างไรบ้าง ขอให้ท่านได้ศึกษาดูถึงประเทศต่างๆที่บรรลุถึงเป้าหมายของการพัฒนานั้น ประชาชนในประเทศของเขามีความพอใจในของของตนที่มีอยู่ทั้งนั้น

โดยหลักการใหญ่ๆ แล้ว สิ่งใดที่เราผลิตได้ในประเทศนั้น เราต้องยินดีของของเรา ของที่ผลิตได้ในประเทศไทยเราต้องยินดี ไม่ว่า

จะเป็นเครื่องอุปโภคหรือบริโภค ถ้าเป็นของไทยแล้วเราควรพอใจ และควรยินดีว่าของสิ่งนี้เกิดในประเทศไทย เกิดขึ้นในแผ่นดินไทย และคนไทยผลิตขึ้นได้เอง เราทำได้เอง เราควรสนับสนุนใช้กันแต่เฉพาะของที่ผลิตได้ในประเทศเท่านั้น เพียงแค่ท่านถือหลักสันโดษอย่างนี้ ยินดีในของของไทยที่มีอยู่เราจะไม่เดือดร้อนเพราะเสียดุลการค้า และดุลการชำระเงิน อาตมาเคยยกตัวอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ ของบริโภคบางอย่างซึ่งเป็นของฟุ่มเฟือย เช่นอย่างน้ำอัดลม เวลานี้น้ำอัดลมในประเทศมีหลายยี่ห้อด้วยกัน น้ำอัดลมทั้งหลายเหล่านี้ เราต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศทั้งนั้น และราคาขวดหนึ่งก็ไม่ใช่ถูก คนนิยมบริโภคจนน้ำอัดลมขึ้นราคา ขวดหนึ่งตั้งบาทยี่สิบห้าสตางค์ ตัวอย่างเช่นน้ำส้ม น้ำส้มเราก็ต้องซื้อหัวน้ำส้ม

จากต่างประเทศ มาผสมเป็นน้ำอัดลมให้เรารับ-ประทานกันในปัจจุบันนี้

ถ้าพูดถึงส้มในประเทศไทยเราปัจจุบันนี้ มีส้มรับประทานตลอดปี ส้มเขียวหวานเราก็มี ส้ม-โอเราก็มี ส้มมะขามเราก็มี ตลอดจนถึงน้ำต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ และน้ำผลไม้สดๆมีมากมาย น้ำสับปะรดก็มี น้ำมะพร้าวอ่อนก็มี น้ำตาลสดก็มี สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย มีคุณค่าทางอาหารมากกว่าน้ำอัดลมเสียอีก และราคาก็ถูกเหลือเกิน บางครั้งราคาถูกเหลือกิโลกรัมละ ๑ บาทเท่านั้น ราคาส้มเขียวหวานถูกกว่าน้ำอัด-ลม ๑ ขวด แต่ถ้าพูดถึงทางอาหารแล้ว เรารับ-ประทานผลส้มเขียวหวานเพียง ๒ กิโลกรัม จะให้ผลคุณค่าดีกว่ารับประทานน้ำอัดลมตั้ง ๑ ลังด้วยซ้ำ แต่เราก็ไม่รับประทานกันโดยเราเข้าใจว่าน้ำอัดลมนั้นสะดวกกว่า

ด้วยเหตุนี้แหละ จึงทำให้กสิกรของชาติเรายากจนลง เขาต้องประสบกับความผิดหวัง บางปีกลับลดราคาลงเหลือเพียง ๒๕ สตางค์ ชาวไร่ถึงกับต้องฆ่าตัวตายก็มี ทำไมเราจึงไม่ช่วยรับประทานกัน ทั้ง ๆ ที่น้ำผลไม้เหล่านี้เป็นผลไม้ที่สด เป็นประโยชน์เหลือเกิน ดีกว่าที่เราจะไปบริโภคของแห้ง ๆ ซึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่ร่างกายเท่าที่ควร ซึ่งเป็นของที่เราสั่งมาจากต่างประเทศ

นี่สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เรามีอยู่แล้ว แต่ว่าเราไม่นิยมชมชื่นกัน ไม่รู้จักนำมาดัดแปลงให้เป็นเครื่องบริโภคในปัจจุบันนี้ ถ้าหากเราช่วยเหลือกันแล้ว จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง แม้แต่เครื่องบริโภคบางอย่าง และด้านอื่น ๆ ที่เคยเป็นประเพณีนิยมมาแต่อดีต เช่นอย่างการเลี้ยงเด็ก คนโบราณ

สมัยก่อนนี้เลี้ยงลูกด้วยกล้วยน้ำว้าบดกับข้าวสุก แล้วก็เลี้ยงลูกเจริญเติบโตขึ้นมาได้

อาตมาเชื่อแน่ว่า หลายท่านที่อยู่ในที่นี้ คงจะโตมาด้วยกล้วยน้ำว้า แต่ว่าแม้ในปัจจุบันนี้ไม่เลี้ยงลูกด้วยกล้วยน้ำว้าแล้ว เพราะว่าบดลำบาก สั่งนมผงมาจากต่างประเทศมาเลี้ยงลูก ถ้าเรามาเปรียบเทียบกันดูว่า เด็กที่เจริญเติบโตมาด้วยกล้วยน้ำว้ากับนมผง จะมีสุขภาพพลานามัยทางร่างกายนี้แตกต่างกันอย่างไร เราจะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างกันเลย เด็กที่โตมาด้วยกล้วยน้ำว้าเสียอีกบางคนมีสติปัญญาดี มีคุณธรรมสูง เพราะกล้วยน้ำว้าเป็นผลไม้ที่บริสุทธิ์ ส่วนนมผงนั้นเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของเดียรัจฉาน บุคคลที่กินเลือดเนื้อเชื้อไขของเดียรัจฉานนั้น อาจจะมีจิตใจตกต่ำ อกตัญญู ไม่มีความกตัญญูกตเวทีก็ได้

นี่แสดงให้เห็นว่า ของบางอย่างที่เรามีอยู่ในประเทศ แต่เราเองก็ไม่ช่วยกันบริโภค ถ้าวันไหนใครเกิดไปหิ้วกล้วยน้ำว้ามาที่บ้านสัก ๑ หวี คนก็มองและคิดไปต่าง ๆ นานา แล้วก็คงจะปลงธรรมสังเวชว่า อ้ายหมอนี่ถ้ามันจะแย่เสียแล้ว ต้องกินกล้วยน้ำว้า แต่ถ้าใครหิ้วแอ๊บเปิ้ลไปสักถุงหนึ่ง เราก็ชื่นชมยินดีว่าแหมคนนี้คงจะมีสตางค์ เห็นว่าเป็นของโก้เก๋ ทั้ง ๆ ที่แอ๊บเปิ้ลไม่อร่อยกว่ากล้วยน้ำว้าเลย ตลอดจนคุณค่าของอาหารก็ยังสู้กล้วยน้ำว้าไม่ได้ แต่ทำไมเราจึงไปนิยมผลไม้ต่างประเทศ นี่สิ่งทั้งหลายเหล่านี้แม้จะเป็นปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ก็เป็นปัญหาที่ทุกคนไม่ควรมองผ่านไป

เพราะว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ได้เป็นผลกระทบกระเทือนต่อสังคมส่วนใหญ่เป็นอย่างมาก อาตมา

เคยพูดในที่หลายแห่งว่า คนไทยเรานี้พอลืมตาขึ้นมาก็เสียเงินตราต่างประเทศแล้ว เพียงแค่บีบยาสี-พื้นแปรงพื้นไปหลอดหนึ่ง ทั่วทั้งประเทศมีจำนวนเท่าไร เช้าขึ้นมาเราต้องแปรงพื้น แม้แต่ยาสีพื้นทั้ง ๆ ที่เราทำใช้เองได้ เราต้องซื้อยาสีพื้นที่จะต้องซื้อมาจากต่างประเทศ พอตื่นเช้าขึ้นมาเราก็เสียค่ายาสีพื้นไปแล้ว ทั่วประเทศเท่าไร ขอให้ท่านทั้งหลายคิดดู ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ จิปาถะ ที่เราใช้กันประจำวันนี้ คนหนึ่ง คนหนึ่งนั้นเราก็ต้องสูญเสียเงินตราต่างประเทศไปแล้ว

อาตมาเคยเชิญชวนประชาชนว่า เพียงแต่ว่าประชาชนในชาติปัจจุบันนี้ซึ่งมีจำนวนถึง ๓๕ ล้านคน ส่วนที่ตกสำรวจอีกกี่ล้านนั้นไม่ทราบเพราะอยู่ในป่าดง ถ้าคิดละเอียดกันจริง ๆ แล้วคงจะถึง ๔๐ ล้านแล้ว เพียงแต่คนไทยในประเทศ

นี้เอง เรานิยมของคนไทย อะไรทำเองได้เราทำใช้เอง แม้แต่ยาสีฟันก็ทำไม่ยาก ทำใช้เองก็ได้ เราทุ่นเงินตราต่างประเทศเพียงคนละ ๑ บาทเท่านั้น วันหนึ่งเราก็ทุ่นเงินตราต่างประเทศได้ตั้ง ๓๕ ล้านบาท เดือนหนึ่งเราก็ทุ่นเงินตราต่างประเทศได้ตั้งหนึ่งพันห้าสิบล้านบาท ปีหนึ่งเราทุ่นเงินตราต่างประเทศได้ตั้งหนึ่งหมื่นสองพันหกร้อยล้านบาท เพียงปีเดียวเท่านั้น เราแก้ปัญหาอันนี้ตก แต่ขอให้เราช่วยกันทำทั้งประเทศ นี่ปัญหาทั้งหลายเหล่านี้เราต้องรับผิดชอบร่วมกัน เราอย่าได้คิดว่าอันนี้เป็นเรื่องของคนนั้นคนนี้จะต้องทำหาได้ไม่ ทุกคนรับผิดชอบร่วมกัน ความเดือดร้อนในสังคม ถ้าเกิดขึ้นกับสังคมส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ก็จะกระทบกระเทือนสังคมส่วนใหญ่ทั้งหมด ความรับผิดชอบร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญ

และโดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านทั้งหลายจะต้องเป็นบุคคลที่ประพฤติตนเป็นตัวอย่างแก่สังคม

นักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลายจะต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างในข้อนี้ ไม่จำเป็นเลยที่เราจะต้องเลี้ยงรุ่นในโรงแรมชั้นสูง และไม่จำเป็นเลยที่เราจะต้องไปเข้าสังคมต่าง ๆ ที่ไร้ประโยชน์ อันเป็นบทเรียนให้เด็กรุ่นหลังของเราต้องตามอย่าง และกลายเป็นคนฟุ่มเฟือยต่อไปในอนาคต สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เราควรที่จะได้ช่วยกันระงับยับยั้ง การประชุมเพื่อแสวงหาเหตุผลและความสามัคคีอันดีนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีสุรานารี ไม่จำเป็นต้องมีฟลอร์โชว์ ไม่จำเป็นต้องมีเต้นรำ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เราควรใช้เหตุผล ควรใช้สติสัมปชัญญะ ถ้าหากว่าเราช่วยเหลือกันปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างแล้ว เราก็จะไปแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ นี่เป็นเรื่อง

ปัญหาเศรษฐกิจ เมืองไทยเรานั้นเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก และธรรมชาติก็อำนวยมากที่สุดในโลก เพียงแต่ให้คนไทยเราขยันขันแข็งทำอะไรอย่างจริงจังเท่านั้น ความเจริญก็เกิดขึ้นแก่ประเทศชาติอย่างแน่นอน

ทีนี้ปัญหาทางด้านการศึกษาก็เช่นกัน เราคิดกันโดยทั่วไปว่า การศึกษานั้นเป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ เด็กไม่มีสถานที่เรียนพอก็ดีหรือครูไม่พอก็ดี กระทรวงศึกษาธิการจะต้องรับผิดชอบทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่เล่าเรียน สถานที่เล่าเรียนนี้ถ้าหากประชาชนคอยให้กระทรวงศึกษาธิการไปสร้างให้ ปัจจุบันนี้ทั่วประเทศเด็กจะไม่มีที่เรียนไม่ทราบว่ากี่ล้านคน แต่ที่เด็กมีที่เล่าเรียนทั่วไปไม่เดือดร้อนมากนัก ก็เพราะว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานี้ ท่านรู้หน้าที่ ท่าน

สร้างโรงเรียนให้เด็กเรียน สถานที่ที่จะสร้างโรงเรียนก็ไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องเสียเงินแผ่นดิน บางแห่งพระสงฆ์ท่านก็ขันอาสาสอนหนังสือให้เองโดยไม่มีเงินเดือน นี่เป็นการบรรเทาความเดือดร้อนทางด้านการศึกษาได้มาก โรงเรียนประชาบาลทั่วประเทศตั้งอยู่ในวัดมากมาย บางแห่งพระท่านช่วยครึ่งหลัง บางแห่งท่านช่วยหมดทั้งหลัง โดยท่านสร้างให้ หรือท่านไม่มีกำลังสร้างก็สละศาลาวัดให้เด็กเล่าเรียน เหล่านี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ประชาชนทุกคนควรจะรับผิดชอบส่วนนี้ด้วย เราจะมาบ่นกันว่าที่เล่าเรียนนั้นไม่พอหาได้ไม่ เพราะการสร้างโรงเรียนกับการสร้างคนนั้นไม่เหมือนกัน การสร้างคนนี้ง่ายและก็เร็วเหลือเกิน วันหนึ่ง ๆ เราสร้างคนเกิดขึ้นในโลกไม่รู้จักเท่าไร แต่ว่าเราจะสร้างตึก

ได้สักหลังหนึ่ง เราจะต้องมีพิธีกรรมมากมาย ต้องใช้คนมาก ต้องใช้เงินตรามาก นี่จะเห็นได้ว่า การสร้างโรงเรียนกับการสร้างคนนั้นมันต่างกันแล้ว และในการสร้างคนนี้ ใคร ๆ ก็สร้างกันหมดทุกคน แต่ว่าการสร้างโรงเรียนนั้น เราไม่เห็นใครสร้าง แต่ถ้าหากว่าคนไทยเรารับผิดชอบต่อปัญหาเช่นนี้ ว่าใครก็ตามที่เป็นผู้สร้างคน สร้างลูกแล้ว ผู้นั้นจะต้องสร้างโรงเรียนด้วย คือต้องสร้างโรงเรียนให้ลูกของตนเรียน แทนที่จะสร้างลูกออกมาแล้วไม่สร้างโรงเรียนก็ควรจะสร้างโรงเรียนด้วย ปัญหาเหล่านี้ก็คงจะหมดไปเอง ส่วนปัญหาทางด้านอนามัย โรงพยาบาลเวลานี้ก็ไม่พอ แพทย์ก็ไม่พอ แต่ถ้าหากว่านักสังคมสงเคราะห์ทั้งหลายร่วมจิตร่วมใจกันแล้ว เราก็จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้เช่นเดียวกัน

ถ้าหากเรามาพิจารณาถึงเหตุผลว่า ความเดือดร้อนในสังคมเช่นนี้เกิดมาจากอะไร เราก็จะพบทันทีว่าเกิดมาจากความผิดหวังของกสิกรในชนบท เพราะเหตุที่ชาวนา ชาวไร่ ชาวสวนเขาผิดหวังต่อพืชผลที่เขาทุ่มเทกำลังกาย กำลังชีวิต ปลูกขึ้นมาแล้วขายไม่ได้ เมื่อขายแล้วราคาก็ยังตกต่ำเสียอีก ประชาชนเราก็ไม่คิดจะช่วยเหลือ บางทีจะซื้อผลไม้บริโภคสักอย่างหนึ่งก็ต่อแล้วต่ออีก แต่เวลาซื้อน้ำอัดลมหรือจะซื้อสุราดื่มสักขวด เบียร์สักขวดเราไม่ต่อเลย ไม่มีใครจะยืนต่อเป๊ปซี่ว่า บาทเดียวก็แล้วกัน ไม่มีใครต่อ ขืนไปต่อไอ้ตี๋ที่ร้านขายกาแฟมันก็จะตะเพิดออกนอกร้านเอา แต่ชาวกสิกรที่นำผลไม้มาขายนี้ คนไทยเราจุกจิกจู้จี้ไปต่อแล้วต่ออีก ซึ่งแทนที่เราจะช่วยเหลือกันเราก็ขาดเมตตาธรรมที่จะไปช่วยเหลือ

เพราะฉะนั้น ชาวกสิกรจึงยากจนอดอยาก เมื่อเกิดความยากจนอดยากขึ้นมา เด็กหนุ่มสาวในชนบทแกก็รู้สึกเบื่อหน่ายต่อถิ่นฐานบ้านช่อง เบื่อหน่ายท้องไร่ท้องนา ฉะนั้น เด็กหนุ่มสาวแกมีกำลัง แกคิดการณ์ไกล แกก็พยายามขวนขวายที่จะหาอาชีพใหม่ที่ดีกว่า ปัจจุบันนี้เด็กหนุ่มสาว จึงทิ้งถิ่นฐานบ้านช่องในชนบทมากขึ้น เด็กผู้หญิงต้องทิ้งถิ่นชนบทเข้ามาหากินในกรุง ครั้นตัวเองเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ ไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถจะหางานดี ๆ ทำได้ จะไปรับราชการก็ไม่ได้ ถ้าคนไหนหน้าตาดี ๆ หน่อยก็ไปเป็นพาร์ตเน่อร์ ไปเป็นหมอนวด หรือมิฉะนั้นก็ต้องขายเนื้อขายตัวกันไป เด็กผู้ชายที่เข้ามาหากินในกรุงเทพ ฯ เมื่อหางานทำไม่ได้ก็ตั้งแก๊ง งัดแงะขโมย จี้ปล้น หรือบางคนมี

ช่องทางหน่อยก็ไปตั้งวงดนตรีชาโด้ว์ ไปร้องเพลงลูกทุ่ง

สิ่งทั้งหลายเหล่านี้มันจะเป็นปัญหาในสังคมที่จะยืดเยื้อต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เกิดมาจากเพราะความผิดหวัง ความยากจนของกสิกรโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้นเราควรจะได้ช่วยเหลือกัน อาตมาขอวิงวอนองค์การสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ว่า ควรจะเอาใจใส่ในชนบทให้มาก ถ้าท่านทั้งหลายเอาใจใส่แต่ในพระนครที่แออัดแล้ว ท่านจะแก้ปัญหาอันนี้ไม่สิ้นสุด เพราะว่าสาเหตุนั้นเกิดมาจากคนในชนบททิ้งถิ่นฐานบ้านช่องแล้วเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถ้าเราจะช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้เขาพยายามเห็นว่าถิ่นฐานบ้านช่องและความสุขอันแท้จริงของมนุษย์นั้นอยู่ที่ชนบท ชนบทอากาศดี มีพืชพันธุ์ธัญญาหารมากมาย เราควรทุ่มเทกัน

ช่วยเหลือ เมื่อเขามีความเดือดร้อนอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็พยายามบุกบั่นไปยังชนบทกันบ้าง เราจะช่วยแก้ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ได้

แม้ปัญหาเด็กวัยรุ่น เช่นเด็กที่ประพฤติตนเกกมะเหรกเกเรก็ดี ส่วนมากเกิดมาจากผู้ปกครองไม่ได้อบรมเอาใจใส่ ก็เพราะว่าความเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ต้องอาศัยการทำมาหากินดิ้น-รน ซึ่งรวมกันทั้งสามีภรรยา ทั้งพ่อบ้านแม่บ้านต้องหางานทำ เพราะฉะนั้น เด็กก็ขาดการเอาใจใส่ ยิ่งในปัจจุบันนี้เรามีความนิยมกันอย่างหนึ่งว่า พ่อบ้านแม่บ้านนั้นไม่ต้องบริโภคอาหารที่บ้านแล้ว ต่างคนต่างก็ไปหารับประทานกันนอกบ้าน เวลานี้พอตอนเย็นๆเห็นตามภัตตาคารรถเต็มไปหมด หรือบางแห่งก็ผูกปิ่นโตทิ้งไว้ให้ลูกรับประทานที่บ้าน ความจริงถ้าหากเราจะพ้น

ฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของเราแต่โบราณมา ว่า พ่อแม่กับลูกนั้นรับประทานอาหารกันที่บ้าน พอเลิกจากงาน พ่อบ้านหรือแม่บ้านควรจ่ายตลาด แล้วไปหุงหาอาหารรับประทานกันที่บ้าน รับประทานพร้อม ๆ กันในครอบครัว ทุกคนก็มีโอกาสพบปะกัน พึ่งสนทนากัน และสร้างความอบอุ่นในครอบครัวมากขึ้น

ในปัจจุบันนี้ เราบริโภคอาหารนอกบ้าน ทั้งการบริโภคอาหารนอกบ้านนั้น ใช่ว่าจะดีกว่าในบ้าน การบริโภคอาหารนอกบ้านนั้นเสียอีกมีอันตรายมากเหลือเกิน เพราะอาหารในปัจจุบันนี้ตามท้องตลาดมียาพิษเจือปนเยอะแยะ ที่มีสารต่างๆ เคมีต่าง ๆ อันเป็นอันตรายต่อร่างกายนี้ก็มีมากมาย คนในปัจจุบันนี้จึงมีโรคอะไรหลายอย่าง อายุก็สั้น เดี๋ยวก็ได้ข่าวคนนั้นหัวใจวายเสียแล้ว สิ่งทั้งหลาย

เหล่านี้ เป็นเรื่องที่เราควรฟื้นฟูขึ้นมา เพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของเราเข้าไว้ ถ้าหากว่าเราทำได้อย่างนี้ จะแก้ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นปัญหาในปัจจุบัน อาตมาเชื่อว่า ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้นำในปัจจุบันนี้ ควรจะนำเด็กเป็นตัวอย่าง เด็กเกเรในปัจจุบันนี้เพราะเด็กขาดที่พึ่ง เด็กไม่เห็นตัวอย่างที่ดีเลย เป็นเด็กอย่างไรก็เป็นเด็กอย่างนั้น ขาดความรับผิดชอบตนเอง ที่เป็นดังนี้ก็เพราะผู้ใหญ่ทำตัวเหมือนเด็ก ที่ว่าผู้ใหญ่ทำตัวเหมือนเด็กอย่างไร ผู้ใหญ่ทำตนเหมือนเด็กในปัจจุบันนี้เราจะเห็นอยู่โดยทั่วไป ธรรมดาเราเป็นเด็ก ทุกคนเติบโตมาพ่อแม่สอนทั้งนั้น สอนเราตั้งแต่เริ่มยืน เดิน นั่ง นอน สอนให้เรารู้จักอาบน้ำ สอนให้เรารู้จักตักอาหารใส่ปาก รับประทาน รู้จักทำความสะอาดร่างกาย พ่อแม่สอนมาแล้วทั้งนั้น

ปัจจุบันนี้ แม้แต่น้ำก็อาบไม่เป็น ไปจ้างเขาอาบ แม้แต่อาหารที่จะรับประทานก็ต้องไปวานให้คนอื่นป้อน อย่างนี้จะเรียกว่าผู้ใหญ่ได้อย่างไร ผู้ใหญ่กลับกลายเป็นทารก ทั้งๆ ที่พ่อแม่สอนมาดีแล้วก็ลืมหมด ทำตนเป็นทารก เด็กก็ต้องขาดที่พึ่งเลยประพฤติตนเป็นเด็กเกเร เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่ในปัจจุบันนี้ จะต้องพยายามฝึกฝนตนเองเสียก่อน การแก้ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงในปัจจุบันนี้ตามหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสให้เราพิจารณาตนเองก่อน คือ พิจารณาจากจุดเริ่มต้นของตน แล้วเราถึงจะไปพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมตัวเรา

พระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า "อตฺตนเมว ปฐมํ ปฏิรูเป นิเวสเย" ซึ่งแปลว่า บุคคลพึงตั้งตนเองนั่นแหละไว้ในทางที่ควรก่อนแล้วจึง

สอนคนอื่น หมายความว่า เราจะไปสอนใครก็ตาม หรือต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นไปในทางที่ดีงามก็ตาม จะต้องตั้งตนเองไว้ในทางที่ชอบเสียก่อน ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงนั้นก็ต้องเริ่มจากตัวเราทุกคน ท่านทั้งหลายที่จะแก้ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงนั้นก็ต้องเริ่มจากตัวท่านก่อน หรือแม้แต่เราจะไปสงเคราะห์สังคมส่วนใหญ่ เราก็ต้องสงเคราะห์บุคคลที่อยู่ในครอบครัวของเราให้เรียบร้อยเสียก่อน สงเคราะห์บุคคลในสมาชิกครอบครัวให้ดีเสียก่อน แล้วเราจึงสงเคราะห์คนอื่น ทำอย่างนี้โดยทั่วกันแล้ว การสังคมสงเคราะห์นี้จะได้บรรลุผลมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น การที่เราไม่มองผ่านปัญหาจากจุดเล็กก่อน หรือจากตัวเราเองก่อนแล้วไปสู่สิ่งอื่น จะเป็นผลดีต่อการสังคมสงเคราะห์อย่างยิ่ง

วิธีแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ทั้งยังตรัสสอนให้เรานี้ใช้หลักธรรม คำว่าหลักธรรมหรือธรรมะในพุทธศาสนานี้ หมายถึงความถูกต้องตามเหตุตามผลเป็นประมาณ การแก้ไขปัญหาทั้งหลายทั้งปวงนั้นต้องใช้เหตุผลและความถูกต้อง ทางธรรมเรียกว่า "ธัมมาธิปเตยยะ" คือไม่ถือเอาตนเองเป็นใหญ่ และก็ไม่สอนให้เรานี้ถือเอาความนิยมของโลกเป็นใหญ่ มิใช่ว่าต่างประเทศเขามีสิ่งนั้น เราก็อยากมีบ้าง ทั้ง ๆ ที่เราไม่เข้าใจเลยว่า ก่อนที่เราจะมีสิ่งนี้เราควรจะมีสิ่งใดก่อน และก่อนจะทำสิ่งนั้นเราควรจะทำสิ่งใดกับตัวเราเองก่อน เราพร้อมแล้วหรือยังที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงไป

เพราะฉะนั้น ในฐานะที่ท่านทั้งหลายเป็นนักสังคมสงเคราะห์ จึงขอฝากหลักอธิปไตยใน

พระพุทธศาสนาที่มีอยู่ ๓ ประการนี้ ให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดู อาจจะเป็นประโยชน์ในด้านการสังคมสงเคราะห์แก่ท่านทั้งหลายบ้างพอสมควร

อธิปไตยทั้ง ๓ ประการนี้ ก็คือ ๑. อัตตาธิปไตย ๒. โลกาธิปไตย ๓. ธัมมาธิปไตย บุคคลที่จะกระทำหน้าที่สังคมสงเคราะห์นั้น ต้องรู้อธิปไตยทั้ง ๓ ข้อนี้และก็เลือกใช้ว่า ท่านจะใช้อธิปไตยข้อไหน

คำว่าอัตตาธิปไตยนั้น แปลว่า การถือตนเองเป็นใหญ่ คำว่าถือตนเองเป็นใหญ่เป็นประมาณในที่นี้หมายความว่า ผู้ใดก็ตาม ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม มักจะประมาณตน ถือประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง บุคคลประเภทนี้ คือประเภทอัตตาธิปไตย ถ้าจะทำอะไร แม้จะบริจาคเงินทองสิ่งของ เพื่อที่จะสงเคราะห์ต่อบุคคลอื่นแล้ว ก็จะ

ต้องให้เขาประกาศชื่อ ต้องได้เกียรติจึงจะทำ บางครั้งจะคิดทำอะไร ก็คิดถึงผลได้ผลเสียที่เรียกว่า ดีดลูกคิดรางแก้ว คือบริจาคน้อย ๆ หรือลงทุนน้อยแต่ได้มาก บางทีต้องการเอาผ้าเช็ดตัวไปแจกสักผืนหนึ่ง ก็ขอร้องให้ถ่ายรูปออกทีวี ให้ถ่ายรูปลงหนังสือพิมพ์ ทั้ง ๆ ที่บริจาคผ้าขนหนูเพียงผืนเดียว ก็ต้องการชื่อเสียง ต้องการอะไรอีกหลายอย่างมากมายด้วยกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าบุคคลใดจะทำประโยชน์ต่อบุคคลอื่น ถืออัตตาธิปไตยแล้วก็จะบำเพ็ญประโยชน์ได้ยากยิ่ง บางทีก็คิดว่าเมื่อเราเป็นนักสังคมสงเคราะห์แล้ว เราจะได้อะไรเป็นผลตอบแทนบ้าง ถ้าหากว่าไม่ได้เราก็ไม่คิดจะทำ ลักษณะดังกล่าวนี้จะทำให้เรานี้ทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แต่ถ้าเราจะมองอัตตาธิปไตยในด้าน

ของความดี อัตตาธิปไตยนี้ก็ยังมีความดีอยู่บ้าง เพราะว่าบุคคลบางเหล่าเมื่อปรารภตนแล้วความดีก็ไม่ทำไปทำชั่วเสียอีก ทำความชั่วด้วยเห็นแก่ตนเห็นแก่พวกพ้องของตน บุคคลประเภทนี้ยิ่งร้ายหนักขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้น บุคคลที่เป็นอัตตาธิปไตย เห็นแก่ตนและทำความดีนั้น ยังดีกว่าอัตตาธิปไตยที่เห็นแก่ตนแล้วทำความชั่ว เพราะอย่างน้อยก็ฝึกหัดให้บุคคลได้กระทำความดีในเบื้องต้น ยังเกิดประโยชน์ เพราะบางคนปรารภตนว่าแก่แล้วทำบุญดีกว่าก็มี บางคนเห็นแก่ตัวมาตั้งแต่หนุ่มแต่สาว แต่พออายุแก่เฒ่าลงเห็นว่าเราเป็นไม้ใกล้ฝั่งต้องตายแน่ละ เมื่อตายแล้วก็เอาอะไรไปไม่ได้แน่ ๆ ปรารภเห็นตนอย่างนี้แล้วก็เสียสละทำบุญอย่างนี้แล้วยังเรียกว่าเป็นประโยชน์ บางคนเจ็บจะตายอยู่แล้วรักษาไม่หายคิดว่า ตน

เองนี้ไม่มีโอกาสจะมาใช้ชีวิตกระโดดโลดเต้นกับชาวโลกเขาแล้วทำบุญดีกว่าอย่างนี้ก็ยังดี แสดงให้เห็นว่าปรารภตนแล้วประกอบกรรมดีนี้เรียกว่าอัตตาธิปไตย

อธิปไตยข้อที่ ๒ คือ โลกาธิปเตยยะ ได้แก่ปรารภโลกหรือสังคมเป็นใหญ่ บุคคลประเภทนี้ขาดความเป็นตัวของตัวเอง สุดแต่ว่าสังคมเขาจะนิยมกันอย่างไร ก็เอาอย่าง อย่างที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบันนี้แหละ ขาดความเป็นตัวของตัวเองอย่างยิ่ง โลกเขาจะเป็นไปอย่างไรก็อนุวัติตามโลกเขาไปเรื่อยโลกเขานุ่งกระโปรงสั้นก็อนุวัติตามเขา โลกเขายาวก็ยาวตามเขา ความรู้สึกนึกคิดเหมือนแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นๆลงๆไม่แน่นอน เพราะฉะนั้นคนที่ปรารภโลกเป็นใหญ่นี้ เป็นบุคคลที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง มักจะนิยมสิ่งต่าง ๆ ในโลกและเป็นผู้รักษาประเพณีของตนเองไว้ไม่ได้ คน

ไทยเราทุกคนควรที่จะได้พิจารณาถึงเรื่องนี้ให้มาก เพราะว่าประเพณีบางอย่าง บางทีเราก็ตามอย่างเขา อย่างในปัจจุบันนี้ ประเพณีการแต่งงานทำบุญวันเกิดก็ดี ฉลองยศฉลองเกียรติก็ดี จะบวชนาคหรือทำงานศพก็ดี บางทีเรานิยมกันว่าเมื่อมีแล้วต้องมีมหรสพ แล้วก็ต้องมีมาก ๆ ถ้าแต่งงานก็ต้องไปแต่งโรงแรมชั้นสูง เราจะต้องจัดให้หรูหรา ไม่ได้ประมาณตนเองว่าเราจะมีจะมีทรัพย์เงินทองเพียงพอไหม บางคนต้องตกเป็นหนี้สินเขาเพื่อการแต่งงาน อย่างนี้เรียกว่าโลกาธิปเตยยะ ผลสุดท้ายตัวเองก็เดือดร้อน ฉะนั้นการทำอะไรเมื่อปรารภโลกเป็นใหญ่แล้วก็เดือดร้อนอยู่โดยทั่วไป

ประเภทที่ ๓ คือ **ธัมมาธิปเตยยะ** คำว่า **ธัมมาธิปเตยยะ** แปลว่าปรารภธรรมเป็นใหญ่ หมายถึงการปรารภความถูกต้องความเหมาะสม

ประเภทนี้จะทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี และเมื่อทำความดีไปแล้วก็ปลงใจว่า ทำความดีสำเร็จแล้ว ใครจะเห็นหรือไม่เห็น ใครจะโฆษณาชื่อเราหรือไม่ แม้ที่สุด ทำบุญแก่ใครแล้วเขาไม่กล่าวว่าขอบใจ บุคคลประเภทนี้ก็ไม่ต้องการ ทั้งที่ผู้ที่รับไม่สำนึกในบุญคุณที่ทำให้ด้วย บางครั้งยังถูกเนรคุณเสียอีก มีจิตรใจนักแน่น ไม่หมดกำลังใจ ยังเห็นว่าทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี ความดีเพื่อความถูกต้องไม่ใช่หวังอะไรตอบแทน แล้วก็ปรับปรุงใจตนเอง ให้เป็นผู้ปรารภธรรมเป็นที่ตั้ง ถ้าหากทุกคนเป็นธัมมาธิปเตยยะแล้ว ความผาสุกนี้จะเกิดขึ้นแก่สังคมมนุษย์โดยทั่วไป

พระพุทธศาสนานั้นถือธัมมาธิปไตย ธัมมาธิปไตยนี้ถือเอาความถูกต้อง ความดีงาม ถือเอาเหตุผลเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น ถ้าสังคม

มนุษย์เรานี้ปรารภธรรมเคารพธรรม ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม เราเห็นว่าเอาความถูกต้อง และเหตุผลเป็นที่ตั้งแล้ว การกระทำทุกสิ่งทุกอย่างนั้นจะได้ประโยชน์มากถ้าเราทำบุญ บุญที่เราทำก็มีอานิสงส์มาก และอธิปไตยทั้ง ๓ อย่างนี้ ขอให้นักสังคมสงเคราะห์มากทั้งหลาย ควรจะได้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ถ้าท่านจะทำอะไรก็ตาม **ขอให้ท่านเป็นธัมธิมาปเตยยะ ปรารภธรรมเป็นที่ตั้ง**

อาตมาเชื่อมั่นว่า คนไทยเราส่วนมาก มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูง ทั้งนี้เพราะว่า พระพุทธศาสนาได้กล่อมเกลาจิตใจของคนไทยมาแต่อดีตแล้ว คนไทยที่ศึกษาพระพุทธศาสนา จะรู้จักตนที่จะปฏิบัติต่อครอบครัวรู้จักหน้าที่ของตน ที่จะพึงปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านอย่างไร เราจะทราบได้จากหลักสูตรจริยศึกษาที่เราเริ่มศึกษากันมาตั้งแต่ชั้นประถม

ศึกษาท่านก็จะสอนถึงคิหิปฏิบัติต่างๆ ไว้ให้เราเป็นหลักปฏิบัติอยู่แล้ว ส่วนหน้าที่ต่อสังคมนั้น คนไทยก็รับผิดชอบ คนไทยรับผิดชอบหน้าที่ต่อสังคมสูง เช่น คนไทยนิยมบริจาคทาน ท่านจะไม่เห็นคนประเทศไหนที่ทำทานเหมือนคนไทย ทานคือการเอื้อเฟื้อต่อกันนี้ คนไทยทำมากและทำอย่างเคร่งครัดทีเดียว นอกจากทำทานแล้วยังมีปิยวาจา พูดจาไพเราะอ่อนหวาน ไปให้ด้วย แล้วยังพูดจาไพเราะด้วยจะขอยกตัวอย่าง เช่น ประชาชนไปทำบุญเอาอาหารไปถวายพระสงฆ์ ไปด้วยความนับถือ พระสงฆ์รับอาหารแล้วยังกราบพระเสียอีก กล่าวคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ปรุงแต่งไทยทานอย่างปราณีตคนไทยเราเต็มไปด้วยสังคหธรรมอย่างนี้ ส่วนการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น คนไทยทำมาแต่โบราณแล้ว ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว

การลงแรงเกี่ยวข้าวนั้น นั่นคืออัตถจริยาเป็นสังคมในชนบทที่เขาทำกันมานาน ส่วนสมานัตตานั้น คนไทยเราส่วนมาก ก็ได้รับคำสอนของพระพุทธองค์ ให้ปฏิบัติตนเหมาะสมแก่ฐานะของตน

เพราะฉะนั้น ความรับผิดชอบต่อสังคมของประชาชนนั้น ตามความรู้สึกของอาตมานี้ ว่าประชาชนมีความรับผิดชอบสูง แม้แต่ความรับผิดชอบต่อศาสนาของตนก็เหมือนกัน ประชาชนของเรามีความรับผิดชอบต่อศาสนาสูง จะทราบได้จากการบำรุงพระศาสนา และการไม่ทอดธุระในการกุศล ถ้าหากว่าองค์การศาสนาจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์แล้ว ประชาชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดเวลา เพียงแต่ว่าในปัจจุบันนี้ขอให้เรามีผู้นำที่ดีมีความรับผิดชอบต่อสังคมและศาสนาสูงเท่านั้น คนส่วนมากพร้อมแล้วที่จะตาม ข้าพเจ้ารู้สึกยินดี

ที่ทราบว่า องค์การสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยนี้ โดยเฉพาะที่มาประชุมอยู่ที่นี่มีถึง ๒๕๐ องค์การ ถ้าทุกองค์การได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำประชาชนบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสังคมและศาสนาแล้ว เชื่อแน่ว่าประชาชนทุกคนก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ขออย่างเดียวว่าให้ผู้นำนั้นทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ งานสังคมสงเคราะห์ก็จะสำเร็จตามเป้าหมายทุกประการ

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาด้วย ที่องค์การสังคมสงเคราะห์และสมาชิกองค์การทุกองค์การ ที่เสียสละความสุข เสียสละความสบายอย่างสูง มาร่วมประชุมสัมมนาเพื่อแก้ปัญหา ขจัดความทุกข์ยากเดือดร้อนต่าง ๆ ของสังคมแทนที่ท่านทั้งหลายจะคิดง่าย ๆ ว่า เมื่อท่านทั้งหลายเป็นผู้สมบูรณ์พูนสุขแล้วเป็นผู้มีอันจะกินร่ำรวยแล้ว เราไม่ควร

ที่จะทำอะไร อยู่กับบ้านเฉย ๆ นั่งกินนอนกินให้สบายจะดีกว่า เพราะการที่เรานั่งกินนอนกินได้นั้นมันเป็นบุญเป็นกุศลแก่เราอย่างมหาศาลเหลือเกิน เพราะความรู้สึกของชนอีกเป็นจำนวนมาก มีความรู้สึกว่า ถ้าเรามีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อม แล้วเราจะไม่ต้องทำอะไรเลย เราจะนั่งกิน นอนกินเฉย ๆ สังคมส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าคนที่ไม่ทำอะไร มีกินมีใช้เป็นคนมีบุญ ซึ่งอาตมาขอกล่าวในที่นี้ว่าความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความเข้าใจที่ผิดหลักพระพุทธ-ศาสนาอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ไม่ได้สอนให้คนที่มีอะไรสมบูรณ์แล้วไปนั่งกิน นอนกิน และก็ไม่ได้ตรัสเลยว่าคนที่นั่งกินนอนกินเป็นคนมีบุญ แต่ตรัสว่าคนที่นั่งกินนอนกินนั้นแหละ เป็นคนมีบาปเป็นคนรกโลกเพราะไม่ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่โลก ท่านได้ตรัสว่าเป็นคนรกโลกทีเดียว

เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าเราซึ่งเป็นผู้มีทุกอย่างพร้อมแล้ว เสียสละความผาสุกเพื่อหมู่ชนหรือสังคมมนุษย์อย่างนี้ ด้วยการเสียสละกันมา จะทำให้สังคมมนุษย์นี้ผาสุกยิ่งขึ้น แม้แต่สิ่งอื่นที่เราจะต้องช่วยเหลือกัน ยังมีอยู่อีกมากมายที่เราควรที่จะได้เสียสละความสุขของตนเอง เพราะว่าการที่เราไม่ปล่อยให้ชีวิตนี้เปล่าไปโดยที่ไร้ประโยชน์นั้นเป็นการบุญการกุศลของเรา และตัวตนของเราอย่างยิ่ง บางท่านมีความเป็นอยู่สมบูรณ์แล้ว ก็มองผ่านปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เราควรที่จะได้ช่วยเหลือฝึกฝนอบรมเด็กของเรา เราก็มองผ่านไปการเสียสละมาเพื่อสังคมสงเคราะห์เหล่านี้ อย่างน้อยก็เป็นตัวอย่างของเด็กในรุ่นหลังว่า พ่อแม่ของเรานั้นท่านเสียสละเพื่อคนอื่น เราเจริญเติบโตมาในตระกูลเราจะดำรงวงศ์ตระกูลไว้ได้

เราก็ต้องเสียสละเพื่อผู้อื่นเช่นเดียวกัน อย่างนี้ก็เท่ากับท่านทั้งหลายได้กระทำตนเป็นตัวอย่างแก่คนอื่นแล้ว เพราะฉะนั้น งานแม้ว่าจะไม่จำเป็นสำหรับคนที่มีเงินเลย แต่ถ้าเราทำมันก็เป็นประโยชน์ในด้านอื่น ที่ว่าปัจจุบันนี้ท่านทั้งหลายมั่งมีศรีสุขแล้วไม่จำเป็นเลยที่ท่านจะต้องไปทำสวนครัว ตามคำชักชวนของทางราชการ เพราะว่าเรามีเงิน ถึงเวลาเราก็ไปจ่ายตลาด เราจะเลือกอะไรก็ได้ เรื่องอะไรจะต้องไปทำสวนครัวรอบบ้านให้มันเหนื่อยยากรกรุงรัง เพราะท่านเข้าใจเพียงว่าท่านมีเงินแล้วมีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมแล้ว การทำสวนครัวคือ การปลูกผัก ปลูกพริก ปลูกมะเขือ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงสัตว์ เข้าใจกันแต่เพียงเท่านี้ แต่ถ้าเราคิดให้ไกลลึกซึ้งไปว่า การกระทำเช่นนี้ไม่ใช่

ปลูกผักเท่านั้น แต่เราได้ปลูกสิ่งอื่นแก่ลูกหลานของเราอย่างน้อยเราช่วยปลูกนิสัยสร้างสรรค์ให้แก่เด็ก เด็กทุกคนที่ว่างจากการเล่าเรียนจะได้กลับบ้าน รดน้ำต้นไม้ออกกำลังกาย ท่านทั้งหลายไม่ต้องขับรถไปตีกอล์ฟไกล ๆ ท่านก็มีกำลังแข็งแรง รอบ ๆ บ้านของท่านมีงานทำตักน้ำรดต้นไม้ก็ยังดี และยังเกิดประโยชน์แก่เด็กด้วยซ้ำไป ทำสวนครัวไม่ใช่ปลูกผัก แต่ปลูกความดี ปลูกนิสัยอันดีแก่เด็ก ขอให้เราจงเป็นตัวอย่าง เป็นประโยชน์ทั้งนั้น สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ปัญหาเล็กน้อยเหล่านี้เราควรจะช่วยกันทำ

อาตมาขออนุโมทนาด้วยที่ท่านทั้งหลาย ได้เสียความสุขส่วนตน เพื่อประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมกัน

ทำครั้งนี้ ทุกท่านคงอนุโมทนา แม้แต่เทวดาฟ้าดินทั้งหลาย ถ้าทราบคงอนุโมทนา อาตมาเองขออนุโมทนา ในกุศลเจตนาของท่านทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้ด้วย ขออำนาจแห่งบุญกุศลที่ท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญร่วมกัน ขออำนาจแห่งคุณพระศรี-รัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งทางใจของเราทุกคน ขอให้ท่านทั้งหลายที่ร่วมประชุมนี้ จงมีกำลังกายกำลังอันใจสมบูรณ์ และบรรลุถึงซึ่งผลแห่งการประชุมสัมมนาทุกประการด้วยเทอญ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์การรถไฟ ฯ ถนนรองเมือง ซอย ๒ นครหลวง ฯ
นายอุทัย สงวนไว้ ผู้พิมพ์โฆษณา
ธันวาคม ๒๕๑๕